

Міжнародна
організація
праці

СПРИЯННЯ
ЗАЙНЯТОСТІ

Зв'язок між освітою та міграцією в Україні

Ганна Вахітова
Том Купе

Зв'язок між освітою та міграцією в Україні

Ганна Вахітова
Том Купе

ГРУПА ТЕХНІЧНОЇ ПІДТРИМКИ З ПИТАНЬ ГІДНОЇ ПРАЦІ ТА БЮРО МОП ДЛЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Авторське право © Міжнародна організація праці 2013
Вперше опубліковано у 2013 р.

На видання Міжнародного бюро праці поширюється видавниче право згідно з Протоколом 2 Загальної конвенції про авторські права. Однак короткі витяги з них можуть передруковуватися без спеціального дозволу за умови зазначення джерела. Звернення щодо передруку або перекладу потрібно надсилати до Відділу публікацій МБП (видавничі права та дозволи) за адресою: International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland, або електронною поштою: pubdroit@ilo.org. Міжнародне бюро праці вітає такі звернення.

Робити копії даної публікації можуть бібліотеки, інститути та інші користувачі відповідно до умов виданої їм для цих цілей ліцензії. Для того щоб знайти у своїй країні організацію з питань отримання права на копіювання публікацій, відвідайте сайт www.ifro.org.

ILO Cataloguing in Publication Data

Ганна Вахітова, Том Купе

Зв'язок між освітою та міграцією в Україні/ Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи — Будапешт, 2013.

ISBN: 978-92-2-828181-1 (print); 978-92-2-828182-8 (web pdf)

Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи.

labour migration / international migration / migrant worker / educational level / education / equal employment opportunity / remittance / Ukraine

14.09.1

Також є в наявності англійською мовою: The relations between education and migration in Ukraine. ISBN: 978-92-2-128181-8 (print); 978-92-2-128182-5 (web pdf) – Budapest: ILO, 2013.

Цю публікацію видано за допомогою Європейського Союзу. За зміст цієї публікації відповідають виключно партнери-виконавці, і його жодним чином не можна вважати таким, що відображає погляди Європейського Союзу.

Найменування, які використовуються в публікаціях МБП, відповідають практиці ООН, а подані в них матеріали не означають відображення будь-якої точки зору Міжнародного бюро праці на легальний статус країни, регіону чи території або їх влади, а також демаркації їхніх кордонів.

За погляди, які відображені в опублікованих авторських статтях, дослідженнях та в інших матеріалах, відповідають виключно їхні автори, а публікація не означає погодження з цими поглядами з боку Міжнародного бюро праці.

Посилання на найменування фірм чи комерційних продуктів або процесів не означає їх схвалення з боку Міжнародного бюро праці, відсутність згадування певної фірми, комерційного продукту чи процесу не свідчить про їх несхвалення..

Публікації МБП можна отримати через основні мережі книготоргівлі або місцеві бюро МПБ в багатьох країнах або безпосередньо з Відділу публікацій МБП за адресою: International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland. Каталоги або списки нових наявних публікацій можна безкоштовно отримати за вказаною вище адресою, або електронною поштою: pubvente@ilo.org.

Відвідайте наш вебсайт: www.ilo.org/publns

Надруковано в Україні

Проект фінансується Європейським Союзом

**Проект ЄС-МОП
«Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами»**

Публікацію розроблено та надруковано в рамках Проекту
«Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами» .

За додатковою інформацією звертайтеся, будь ласка, до команди проекту за адресою:
migration@ilo-dp.kiev.ua

Заходьте також на сторінку проекту:
http://ilo.org.ua/Projects/ILOArticles/EU-ILO_Migrant.aspx
<http://www.ilo.org/budapest/lang--en/index.htm>

Стислий опис Проекту ЄС-МОП:
«Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами»

Проект виконується в Україні та Молдові Міжнародною організацією праці у співробітництві з українськими та молдавськими тристоронніми партнерами, Міжнародною організацією з міграції і Світовим банком. Проект є складовою Тематичної програми співробітництва з третіми країнами у сферах міграції та притулку Європейського Союзу.

Загальна мета проекту — зміцнити спроможність Молдови та України щодо регулювання трудової міграції та сприяти сталому поверненню, з особливим наголосом на розвитку людських ресурсів та запобіганню втраті кваліфікованих кадрів.

Цю публікацію видано за допомогою Європейського Союзу.

Зміст

Список рисунків	7
Список таблиць	9
Список скорочень	11
Передмова	13
Вступ	15
Частина 1. Чи сприяє система освіти в Україні кращим/гіршим можливостям для місцевого працевлаштування, зменшучи/посилючи таким чином вплив робочої сили?	17
1.1 Важливість освіти для досягнення успіху на ринку праці — огляд літератури про досвід України та інших країн світу	18
1.1.1 Вплив освіти на заробітну плату	18
1.1.2 Вплив освіти на зайнятість	19
1.1.3 Вплив освіти на підприємницьку діяльність	21
1.2 Важливість освіти для досягнення успіху на українському ринку праці — результати аналізу на основі даних МПСД 2009 року та УЛМД 2007 року	24
1.3 Висновки	31
Частина 2. Прямий вплив освіти особи на міграцію	35
2.1 Освіта і рішення про міграцію — огляд джерел літератури про досвід України та інших країн світу	35
2.1.1 Вплив освіти на схильність до міграції	37
2.1.2 Вплив освіти на вибір країни призначення	38
2.2 Вплив освіти на рішення про міграцію — емпіричне дослідження	41
2.3 Міграційні рішення у 2005-2008рр. — результати аналізу даних дослідження «Економічна активність населення» та його модуля «Зовнішня трудова міграція населення України»	41

2.3.1 Схильність до міграції.....	42
2.3.2 Географічна спрямованість трудової міграції з України.....	43
2.3.3 Рід занять українських мігрантів за кордоном	46
2.3.4 Правовий статус мігранта за кордоном.....	51
2.4 Міграційні рішення у 2010-2012 рр. — результати аналізу даних дослідження «Економічна активність населення» та його модуля «Трудова міграція»	55
2.4.1 Схильність до міграції.....	55
2.4.2 Географічна спрямованість трудової міграції з України.....	56
2.4.3 Рід занять українських мігрантів за кордоном	59
2.4.4 Правовий статус мігранта за кордоном.....	63
2.5 Висновки.....	67
Частина 3. Готовність і обсяг використання грошових переказів на освіту серед сімей мігрантів та вплив переказів на попит на освіту.....	69
3.1 Грошові перекази та попит на освіту — огляд літератури про досвід України та інших країн світу	69
3.2 Грошові перекази та витрати на освіту — результати аналізу на основі вибірки УЛМД 2007 року.	76
3.3 Висновки.....	78
Частина 4. Зв'язок між міграцією та освітою в рамках законодавчого поля України.....	81
Висновки	87
Список літератури.....	91
Додатки	101
Додаток А: Опис методології.....	101
1. Вплив освіти на прийняття рішень щодо міграції - дані дослідження робочої сили на українському ринку праці за 2008 рік та модуля з зовнішньої трудової міграції	101
2. Вплив грошових переказів на попит на освіту	103
Додаток В: Результати аналогічного дослідження для Молдови	105
Висновки та результати	105
Міграція	107
Грошові перекази та доступність освіти.....	108

Список рисунків

Рисунок 1:	Структура освітньої системи в Україні	23
Рисунок 2:	Вплив року навчання на заробітну плату (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою - основна специфікація.....	27
Рисунок 3:	Вплив року навчання на заробітну плату (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою — розширена специфікація	27
Рисунок 4:	Вплив року навчання на ймовірність безробіття (у відсотках) в Україні та інших країнах із перехідною економікою	29
Рисунок 5:	Вплив року навчання на ймовірність відкриття власної справи (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою	31
Рисунок 6:	Розподіл українських мігрантів за освітою та напрямком міграції (обидві статі), 2005-2008 рр.	43
Рисунок 7:	Розподіл українських мігрантів за рівнем освіти та напрямком міграції (жінки), 2005-2008 рр.	44
Рисунок 8:	Розподіл українських мігрантів за рівнем освіти та напрямком міграції (чоловіки), 2005-2008 рр.	44
Рисунок 9:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (обидві статі), 2005-2008 рр.	48
Рисунок 10:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (жінки), 2005-2008 рр.	48
Рисунок 11:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (чоловіки), 2005-2008 рр.	49
Рисунок 12:	Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (обидві статі), 2005-2008 рр.	51
Рисунок 13:	Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (жінки), 2005-2008 рр.	51
Рисунок 14:	Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (чоловіки), 2005-2008 рр.	52
Рисунок 15:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон (обидві статі), 2005-2008 рр.	52
Рисунок 16:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон (жінки), 2005-2008 рр.	53

Рисунок 17:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон (чоловіки), 2005-2008 рр.	53
Рисунок 18:	Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (обидві статі), 2010-2012 рр.	57
Рисунок 19:	Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (жінки), 2010-2012 рр.	57
Рисунок 20:	Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (чоловіки), 2010-2012 рр.	58
Рисунок 21:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (обидві статі), 2010-2012 рр.	62
Рисунок 22:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (жінки), 2010-2012 рр.	62
Рисунок 23:	Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (чоловіки), 2010-2012 рр.	63
Рисунок 24:	Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (обидві статі), 2010-2012 рр.	63
Рисунок 25:	Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (жінки), 2010-2012 рр.	64
Рисунок 26:	Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (чоловіки), 2010-2012 рр.	64
Рисунок 27:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (обидві статі), 2010-2012 рр.	65
Рисунок 28:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (жінки), 2010-2012 рр.	65
Рисунок 29:	Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (чоловіки), 2010-2012 рр.	65

Список таблиць

Таблиця 1:	Кількість претендентів на одну вакансію за сферою зайнятості ...	20
Таблиця 2:	Для досягнення успіху необхідні, важливі чи досить важливі	25
Таблиця 3:	Для досягнення успіху критично необхідно	26
Таблиця 4:	Оцінка впливу освіти на зарплату на основі даних УЛМД	28
Таблиця 5:	Оцінка впливу освіти на безробіття на основі даних УЛМД.....	30
Таблиця 6:	Оцінка впливу освіти на ймовірність відкриття власної справи на основі даних УЛМД	32
Таблиця 7:	Розподіл українських мігрантів та працівників загалом за рівнем освіти, %	40
Таблиця 8:	Розподіл українських мігрантів та працівників країн призначення за освітою, 2008 рік.....	40
Таблиця 9:	Вплив освіти на рішення про міграцію на основі ЕАН, 2005-2008 рр.	42
Таблиця 10:	Вплив освіти і кваліфікаційної групи на вибір країни призначення на основі даних ЗТМ (2005-2008 рр.)	45
Таблиця 11:	Рід занять українських трудових мігрантів за кордоном відносно рівня освіти, 2005-2008 рр.	46
Таблиця 12:	Освіта українських трудових мігрантів відносно роду занять за кордоном, 2005-2008 рр.	46
Таблиця 13:	Професійний склад українських мігрантів до міграції за рівнем освіти, 2005-2008 рр.	47
Таблиця 14:	Вплив освіти та попередньої роботи на зайнятість за кордоном, 2005-2008 рр.	49
Таблиця 15:	Вплив освіти та попередньої роботи на мобільність між професійним групами, 2005-2008 рр.	50
Таблиця 16:	Вплив освіти та попередньої роботи на правовий статус українських мігрантів у країні призначення, 2005-2008 рр.....	54
Таблиця 17:	Вплив освіти на рішення щодо міграції на основі даних ЕАН, обидва періоди	55

Таблиця 18:	Вплив освіти та кваліфікації на вибір напрямку міграції, ТМ (2010-2012 рр.).....	59
Таблиця 19:	Кваліфікаційний розподіл українських мігрантів під час роботи за кордоном за рівнем освіти, 2010-2012 рр.	60
Таблиця 20:	Кваліфікаційний розподіл українських мігрантів до виїзду за кордон за рівнями освіти, 2010-2012 рр.	61
Таблиця 21:	Вплив освіти та попередньої зайнятості на вибір посади за кордоном, 2010-2012 рр.	61
Таблиця 22:	Вплив освіти та попередньої зайнятості на правовий статус українських мігрантів у країні перебування, обидва періоди.	66
Таблиця 23:	Грошові перекази в Україну, 2008-2011 рр. (млн. доларів США) ...	73
Таблиця 24:	Структура сукупних витрат українських домогосподарств, 2002-2011рр. (%)	74
Таблиця 25:	Використання переказів та заощаджень мігрантів (%)	75
Таблиця 26:	Вплив грошових переказів на освітній попит на основі даних УЛМД	77
Таблиця 27:	Описова статистика: порівняння характеристик одержувачів та неодержувачів грошових переказів.....	103

Список скорочень

ВНЗ	Вищий навчальний заклад
ЕАН	Дослідження «Економічна активність населення» (обстеження робочої сили)
ЄКТС	Європейська кредитно-трансферна система
ЄС	Європейський Союз
ЄФО	Європейський фонд освіти
ЗТМ	Дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України» (2005-2008)
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОП	Міжнародна організація праці
МПСД	Міжнародна програма соціальних досліджень
МСКО	Міжнародна стандартна класифікація освіти
ОУЖД	Обстеження умов життя домогосподарств
ПТНЗ	Професійно-технічні навчальні заклади (колишні ПТУ)
СНД	Співдружність незалежних держав
ТМ	Дослідження «Трудова міграція» (2010-2012)
УЛМД	«Українське лонгitudне моніторингове дослідження»
ФЕУ	Фундація ефективного уряду
ХДПС	Дослідження «Характеристики ділового та підприємницького середовища»
ЦМКЗПУ	Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України
ЦСЄ	Центральна та Східна Європа
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН
MDL	Молдавські леї
PISA	Міжнародна програма з оцінки освітніх досягнень учнів

Передмова

Це дослідження є одним із результатів масштабного проекту «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами», який реалізує Міжнародна організація праці спільно з Міжнародною організацією з міграції та Світовим банком в Україні та Молдові у 2011-2013 роках за фінансування Європейського Союзу. Проект є частиною тематичної Програми ЄС із співробітництва з третіми країнами в питаннях міграції та притулку.

Метою проекту є підвищення спроможності України та Молдови в управлінні трудовою міграцією задля розвитку, у спосіб, який сприятиме зміцненню людських ресурсів шляхом попередження марнування або втрати кваліфікації. Проект також покликаний покращити механізм прийняття політичних рішень щодо міграції з урахуванням надійних досліджень та даних. Таким чином, проект сприяє захисту прав працівників-мігрантів та попередженню їхньої експлуатації та ізоляції, відповідно до стандартів МОП та принципів «Комплексного підходу МОП до регулювання трудової міграції», Конвенції МОП № 97 та №143.

Це дослідження пропонує всебічний аналіз співвідношення між освітою, грошовими переказами та міграцією в Україні з урахуванням впливу інших чинників. Дослідження відповідає на чотири блоки запитань:

- Наскільки українська освітня система покращує перспективи працевлаштування особи в Україні, таким чином знижуючи еміграцію;
- Прямий вплив освіти особи на рішення щодо міграції;
- Використання грошових переказів на освіту родинами мігрантів та вплив переказів на попит на освіту;
- Зв'язок між заходами політики та законодавчим полем у царині міграції та освіти.

Ретельний та всебічний аналіз надає підстави для обґрунтованих рекомендацій щодо заходів міграційної політики.

Це дослідження виконали Ганна Вахітова, викладач та старший науковий співробітник Київської школи економіки, та Том Купе, асоційований професор та старший науковий співробітник Київської школи економіки, у тісній співпраці з Міністерством соціальної політики, Міністерством освіти і науки України та Міжнародної

організації праці, а саме Групи МОП технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи та представників проекту МОП в Україні.

Особлива подяка пану Франческо Панзіка, міжнародному експерту з міграції та зайнятості за його цінні коментарі та пропозиції. Автори дякують Анні Олефір (на момент завершення дослідження експерт офісу Світового банку в Молдові) за допомогу з даними обстеження трудової міграції 2008 року, Аллі Солоп, заступнику директора Департаменту статистики праці Державної служби статистики України та співробітникам МОП в Україні за доступ до даних щодо трудової міграції в Україні 2010-2012 років, та Ілоні Сологуб (Київська школа економіки) за допомогу в дослідженні. Велика подяка Тетяні Міненко (національному координатору проекту МОП, Київ) за надзвичайні організаційні якості та професіоналізм. Нарешті, автори дуже вдячні всім учасникам попереднього семінару, що проходив у листопаді 2012 року в Києві, за їхні корисні коментарі та пропозиції.

Антоніо Граціозі
Директор
Групи технічної підтримки
з питань гідної праці та Бюро МОП
для країн Центральної та Східної Європи, Будапешт

Вступ

Міграція відіграє чимдалі важливішу роль у структурі робочої сили в усьому світі. Належна політика з питань міграції в країнах призначення може допомогти їм пом'якшити тимчасові коливання попиту на робочу силу. Міграція з урахуванням кваліфікаційних потреб ринку праці може доповнити наявний попит та пропозицію спеціалістів та розпізнати дефіцит робочої сили потрібної кваліфікації¹. З іншого боку, міграція може знизити безробіття в країні походження працівників-мігрантів, а також сприяти надходженню фінансових ресурсів та зростанню людського капіталу у майбутньому шляхом підвищення загальної кваліфікації робочої сили. Натомість, слабка міграційна політика чи її відсутність може поглибити проблеми на ринках праці як у країнах походження, так і в країнах призначення.

Як Європейський Союз, так і Україна мають обопільний інтерес у розробці ефективної міграційної політики. Ситуація на ринку праці в багатьох державах-членах ЄС у поєднанні з сучасними демографічними тенденціями збільшує зацікавленість ЄС у циркулярній (тимчасовій) міграції. Водночас, Україна як одна з країн-донорів робочої сили намагається поліпшити власну демографічну ситуацію та становище на внутрішньому ринку праці. І країни-походження, і країни-призначення мігрантів прагнуть покращити кваліфікаційний склад робочої сили та коефіцієнти заміщення на поточний момент та в майбутньому.

Перетворення міграції на взаємовигідний процес для всіх залучених сторін, включаючи самих мігрантів, вимагає прийняття рішень, основаних на фактичних та достовірних даних. Отже, знання професійного складу міграційних потоків важливе для проектування ефективних схем трудової міграції. Тим не менш, багато аспектів міграції у країнах-сусідах ЄС все ще потребують вивчення, особливо враховуючи зміни на ринках праці Європейського Союзу.

Далі наведено всебічний аналіз взаємозв'язків між міграцією, освітою та грошовими переказами в Україні, враховуючи вплив інших факторів. Це дослідження є

---

¹ Міграція, яка спирається на кваліфікаційні потреби, передбачає переміщення не тільки кваліфікованих працівників. Усюди, де є попит на некваліфіковану працю, така політика сприятиме мобільності некваліфікованих працівників, щоб запобігти втраті навичок та знань.

частиною проекту «Ефективне управління трудовою міграцією та її кваліфікаційними аспектами», який впроваджує МОП та фінансує Європейський Союз.

Це дослідження зосереджує увагу на чотирьох питаннях. У першому розділі розглянуто взаємозв'язок між освітою та можливостями на місцевому ринку праці, надано опис системи освіти в Україні та її нещодавніх реформ та обговорюється невідповідність між пропозицією кадрів та наявного попиту на них, яка може бути пов'язана з освітою. У першому розділі також досліджено чи впливає відсутність можливості поліпшити своє становище на місцевому ринку праці за допомогою освіти на збільшення міграції українців.

В другому розділі досліджено вплив освіти на основні рішення щодо міграції, включаючи ймовірність міграції, вибір країни призначення, а також рід занять та правовий статус мігранта у країні перебування. Ці рішення великою мірою визначають наскільки успішно виявиться міграція для тієї чи іншої особи. Цей розділ допомагає зрозуміти, чи створює краща освіта необхідні передумови для підвищення кваліфікації мігранта під час роботи за кордоном.

Третій розділ розглядає як грошові перекази працівників-мігрантів впливають на місцевий попит на освіту. В останньому, четвертому, розділі подано огляд державної політики у сферах міграції та освіти в Україні.

Після перегляду міжнародних та українських досліджень із зазначених питань та розгляду нових результатів для України, зробленому на основі аналізу чотирьох масивів даних, наприкінці цього дослідження наведено деякі рекомендації щодо міграційної та освітньої політики.

ЧАСТИНА 1

Чи сприяє система освіти в Україні кращим/гіршим можливостям для місцевого працевлаштування, зменшучи/посилюючи таким чином вплив робочої сили?

У цій частині досліджено наскільки освіта може сприяти успіху на українському ринку праці. Для цього перевірено чи може бути однією із причин міграції відсутність можливості поліпшити власне становище на місцевому ринку праці за допомогою освіти.

Загалом, населення України добре освічене. Україна має 100%-ий рівень грамотності дорослого населення і майже повне охоплення населення середньою освітою². Частка населення з вищою освітою також неухильно зростає протягом останніх років: якщо в 2001 році 13% українців мали повну вищу освіту, то в 2010 році ця частка зросла до 18,5%, а серед населення віком 25-44 років 30% мають вищу освіту³.

Разом з тим, на сьогодні рівень безробіття (за методологією МОП) в Україні збільшився майже до 8% порівняно з 6,4% у 2008 році.⁴ Зарплати, особливо офіційні⁵ є низькими, а за даними Державної служби зайнятості за 2011 рік, майже третина зареєстрованих вакансій пропонували зарплату нижчу від прожиткового мінімуму.⁶

---

2 http://www.unicef.org/infobycountry/ukraine_statistics.html

3 Обстеження умов життя господарств — 2010 (Державна статистична служба).

4 Хоча цей показник нижчий, ніж у багатьох країнах ЄС, потрібно зважати, що навіть цифри МОП є недооцінкою фактичного рівня безробіття. Зокрема, люди, що працюють тільки на присадибних ділянках, вважаються зайнятими, в той час як насправді у них немає оплачуваної роботи. Відзначимо також, що сума допомоги по безробіттю в Україні близько \$70, і вона виплачується тільки протягом півроку. Таким чином, безробіття з високою ймовірністю призводить до бідності.

5 Через високі соціальні внески (до 40% від фонду заробітної плати), багато підприємств платять зарплату «в конвертах», тобто вони офіційно платять мінімальну заробітну плату, а решта виплачується готівкою. За деякими оцінками, заробітна плата «в конвертах» може становити до 50% тіншової економіки. За інформацією податкової адміністрації, обсяг готівкової заробітної плати в 2011 році досяг 170 млрд грн або 13% ВВП: http://news.dt.ua/ECONOMICS/obsyag_tinovoyi_ekonomiki_ukrayini_stanovit_350_mlrd_grn_polovina_tsih_koshtiv_-_zarplati_v_konvert-107273.html

6 <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list>

У цьому розділі розглянуто вплив освіти на три показники «успіху» особи на ринку праці. Спочатку з'ясовано, чи додаткова освіта збільшує заробітну плату. Надалі, фокус дослідження переміщено на вплив освіти на ймовірність безробіття, а саме чи зменшується цей рівень залежно від рівня освіти. Нарешті, розглянуто зв'язок між підприємницькою діяльністю, інноваціями та освітою.

У науковій та прикладній літературі існує велика кількість досліджень впливу освіти на ці три показники, хоча робіт стосовно цих питань в Україні небагато, про що зазначено в огляді літератури, який передує представленню результатів нових досліджень для України, отриманих на основі аналізу двох масивів даних: Українського лонгітюдного моніторингового дослідження (УЛМД) 2007 року та Міжнародної програми соціальних досліджень (МПСД) 2009 року.

1.1 Важливість освіти для досягнення успіху на ринку праці — огляд літератури про досвід України та інших країн світу

1.1.1 Вплив освіти на заробітну плату

Теоретично, освіта може підвищувати заробітну плату з різних причин. Наприклад, теорія людського капіталу (Becker, 1994) припускає, що освіта підвищує продуктивність, і це дозволяє роботодавцям платити більш високу заробітну плату людям із вищою освітою. Альтернативна теорія стверджує, що освіта не підвищує продуктивність, а тільки діє як сигнал високої продуктивності особи (див. Spence, 1973).

Щоб перевірити, чи дійсно освіта підвищує заробітну плату, багато економістів провели оцінку, відому як регресія заробітної плати Мінцера (див. Mincer, 1974), який вперше в 1974 році емпірично оцінив вплив освіти на заробітну плату. Нещодавнім прикладом дослідження віддачі від освіти є Badescu, D'Hombres і Villalba (2011), які на основі даних 28 європейських країн показали, що вища освіта збільшує заробітну плату в середньому на 43% - від 98% у Португалії до 21% у Швеції, тоді як відсутність середньої освіти зменшує зарплату в середньому на 17% - від 7% у Данії до 31% у Австрії.

Останнє дослідження віддачі від освіти в Україні здійснили Courpe та Vakhitova (2010). Вони показали, що у 2007 році тільки вища освіта значущо збільшувала зарплату - на 5.6% за кожен рік, тоді як інші види освіти не мали жодного впливу на щомісячну заробітну плату. Крім того, вони показали, що віддача від освіти в Україні є низькою навіть у порівнянні з іншими країнами з перехідною економікою, і що з часом віддача від освіти в Україні майже не зростала. Ці результати підтверджують попередні роботи з оцінки віддачі від освіти для України (наприклад, Leschenko, 2001, Herasym, 2004, Gorodnichenko and Peter, 2005) та інших країн із перехідною економікою (див., наприклад, Flabbi et al, 2008).

У наведених роботах було сформульовано декілька можливих причин низької віддачі від освіти в країнах з перехідною економікою, зокрема, в Україні:

1. велика кількість високоосвічених спеціалістів, зайнятих у державному секторі (вчителі, лікарі, урядовці нижчого рівня), одержують відносно низькі зарплати порівняно з приватним сектором. Наприклад, наприкінці 2011 року середня заробітна плата в освітній галузі (переважно з державною формою власності) становила \$260, що на 20% нижче, ніж середня заробітна плата в цілому по економіці і на 33% нижче середньої зарплати в промисловості, де частка приватного сектору набагато вища;
2. велика кількість людей середнього віку з вищою освітою, але з браком навичок, потрібних на ринку праці сьогодні (наприклад, знання іноземної мови чи навички роботи на комп'ютері⁷), отримують низьку зарплату;
3. загальна розповсюдженість корупції та низька якість освіти в багатьох українських університетах;
4. невідповідність спеціалізації випускників ВНЗ потребам ринку праці;
5. Gorodnichenko and Sabirianova Peter (2005) пояснюють отримані результати, які свідчать, що в Україні набагато менша віддача від освіти, ніж у Росії тим, що в Україні «нижчий попит на освічену робочу силу, більш обмежена мобільність робочої сили, вищі витрати на звільнення працівника та більш поширений профспілковий захист»;
6. на додаток, структура українського виробництва (головним чином, напівфабрикати й сировина) вимагає переважно кваліфікованих і некваліфікованих робітників, аніж працівників із вищою освітою. Незважаючи на це, чимало студентів університетів вважають за краще обирати спеціальності, які обіцяють більш високу заробітну плату, як-от економіка, фінанси або право, навіть за умови, що після закінчення вузу деяким із них доведеться працювати в інших сферах.

1.1.2 Вплив освіти на зайнятість

Теоретично, освіта має збільшувати ймовірність знайти роботу й, відповідно, зменшувати ймовірність безробіття аналогічно до того, як вона має збільшувати заробітну плату. Одним із ранніх досліджень впливу освіти на безробіття була робота Мінцера 1991 року (див. Mincer, 1991). Це дослідження та інші роботи показали, що освіта, особливо вища, знижує ймовірність безробіття для особи (див. огляд літератури у Biagi and Lucifora, 2005). Riddell and Song (2011) також вважають, що люди з вищою освітою мають більше шансів знайти нову роботу після її втрати. На основі даних країн-членів ЄС, США та Японії Georgiou (2010) показує, що збільшення державних витрат на освіту зменшує показники безробіття в країні.

---

⁷ Наприклад, Pavlova and Rohozynsky (2005) стверджують, що старшим, освіченим жінкам важко знайти (нову) роботу, оскільки роботодавці вважають їх або занадто кваліфікованими або негнучкими і нездатними до набуття нових навичок. Автори дослідження також стверджують, що існує надлишок людей із вищою освітою, які однак не мають актуальних навичок і тому залишаються безробітними.

Досліджень для України здійснено відносно небагато. Наприклад, Lehmann et al (2010) показали, що працівники із середньою або вищою освітою мають менше шансів бути звільненими або скороченими, ніж менш освічені працівники. Kurpets (2006) досліджує тривалість безробіття і вважає, що вища освіта значно збільшує шанси знайти роботу, в той час як інші рівні освіти не мають помітного впливу на цю імовірність. Її висновки підтверджує доповідь 2007 року Європейського фонду освіти «Перехід від освіти до праці у країнах-сусідах ЄС» (Transition from Education to Work in EU Neighbouring Countries). У доповіді, зокрема, вказано, що 26% українських випускників були безробітними через два роки після отримання диплома. Однак, для випускників вузів ця частка була майже вдвічі меншою (14%).

Зауважимо, що, не зважаючи на те, що вища освіта знижує імовірність безробіття, дослідження попиту на працю в Україні (Ukraine Labour Demand Study), проведене Світовим банком у 2009 році,⁸ свідчить про надлишок «білих комірців» та дефіцит робітників, особливо кваліфікованих. Обсяг розриву між попитом та пропозицією на ринку праці за спеціальностями ілюструє Таблиця 1, у якій наведено дані про кількість претендентів на одне вакантне місце для різних професій. Зауважимо, що це офіційні дані, а рівень офіційного (зарєстрованого) безробіття приблизно втричі нижчий, ніж обчисленого за методологією МОП.

Таблиця 1: Кількість претендентів на одну вакансію за сферою зайнятості

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна кількість	11	9	7	6	5	5	4	10	8	9	8
Міліція і збройні сили	–	2	–	10	3	3	2	7	1	14	8
Урядовці	4	17	6	12	4	39	13	12	4	19	408
Керівники фірм	11	8	6	5	4	5	4	8	7	8	8
Спеціалісти (з академічною освітою)	8	5	4	3	3	3	2	5	4	5	5
Технічний персонал (оператори складних машин, таких як літаки, атомні станції і т.д.; IT-спеціалісти)	14	10	8	6	5	4	4	6	6	7	7
Фахівці технічних служб (секретарі, бухгалтери і т.д.)	43	25	20	12	9	8	6	12	13	14	16
Працівники у сфері торгівлі та послуг (продавці, персонал готелів, кафе та ресторанів і т.д.)	26	20	18	14	10	7	6	13	8	10	12

⁸ http://siteresources.worldbank.org/UKRAINEEXTN/Resources/WB_Book_Report_labor_demand_EN_prew.indd.pdf

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільськогосподарські працівники та рибалки	29	26	27	24	18	20	25	53	28	32	35
Кваліфіковані робітники з інструментом	4	3	2	2	2	2	1	6	7	5	4
Кваліфіковані робітники по роботі з промисловим обладнанням	8	7	6	4	4	4	4	12	14	14	12
Найпростіші професії	31	28	24	18	12	9	7	14	9	10	10

Джерело: Державна служба зайнятості (www.dsz.gov.ua)

Про існування професійного дисбалансу на ринку праці свідчать і дані УЛМД 2007 року: більш ніж третина респондентів заявили, що вони виконують роботу, яка вимагає освіти іншого, зазвичай нижчого, рівня, або з іншої спеціальності⁹.

Нарешті, повідомлення у пресі та опитування підприємств також часто свідчать про брак персоналу відповідної кваліфікації як одну з головних перешкод для розвитку підприємництва. Наприклад, у 2009 році 43% менеджерів згідно з дослідженням ХДПС назвали недостатньо освічену робочу силу великою або дуже значною перешкодою для зростання фірми¹⁰. У щоквартальному дослідженні підприємств, яке проводить Інститут економічних досліджень та політичних консультацій¹¹, брак кваліфікованої робочої сили також постійно перебуває серед топ-10 перешкод на шляху зростання підприємства. В той же час, у Звіті про конкурентоспроможність України (Competitiveness report for Ukraine, FEG, 2012) зазначається, що проблема невідповідності професійних навичок працівників потребам підприємств стає більш нагальною, — якщо в 2010 році менеджери оцінювали «низьку якість робочої сили» як 13-ту найбільшу проблему бізнесу в Україні, то в 2011 році вона була вже на 10-му місці.

1.1.3 Вплив освіти на підприємницьку діяльність

Van der Sluis et al (2008) представляють огляд емпіричної літератури про зв'язок між освітою та підприємництвом. На підставі мета-аналізу вони роблять такі висновки:

1. вплив освіти на імовірність стати підприємцем незначущий;
2. вплив освіти на ефективність діяльності підприємства є позитивним і значущим;
3. віддача від додаткового року навчання для підприємця складає 6,1%;
4. вплив освіти на дохід для підприємців менший, ніж для найнятих працівників, у Європі, але більший у США;

⁹ Ukraine Country Economic Memorandum. Strategic Choices to Accelerate and Sustain Growth. WB report No. 55895-UA, August 31, 2010.

¹⁰ <http://www.ebrd.com/pBiks/research/analysis/surveys/beeps.shtml>

¹¹ http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/business_idea_industry/

5. віддача від освіти для підприємців більша в США, аніж у Європі, більша для жінок, ніж для чоловіків і менша для «небілих» та іммігрантів.

Хоча Van der Sluis et al (2008р.) не виявили значущого зв'язку між освітою та ймовірністю відкрити власну справу, деякі автори показали, що освіта підвищує цю ймовірність (наприклад, Puri and Robinson, 2006, Delmar and Davidsson, 2000, Ghani et al 2011). В свою чергу, інші дослідження підкреслюють необхідність розрізняти види підприємництва, як-от, зумовлене необхідністю (вимушене) і зумовлене можливістю (проривне, ініціативне). Наприклад, Ardagna and Lusardi (2008р.) показують, що вплив освіти є позитивним для людей, чия підприємницька діяльність зумовлена можливістю, і негативним для людей, які стали підприємцями вимушено. Досліджуючи відмінності в чинниках підприємництва між чоловіками і жінками, Llussa (2010р.) стверджує, що жіноче підприємництво набагато частіше зумовлене необхідністю, ніж можливістю.

Існує лише одне дослідження, яке оцінює чинники підприємництва в Україні. Dutz et al (2001р.) показали, що, на відміну від передових країн із перехідною економікою, де підприємці, як правило, чоловічої статі, середнього віку і більш освічені, ніж середній працівник, в СНД демографічні характеристики підприємців практично не відрізняються від характеристик решти працівників (отже, підприємництво тут головним чином вимушене, а не ініціативне). Чинниками, що збільшують ймовірність відкриття власної справи в Україні, є середня та професійна освіта (вплив вищої освіти не досліджувався). Інші змінні виявилися незначущими, за винятком негативного впливу старшого віку.

ДОВІДКА 1:

Система освіти в Україні

Система освіти в Україні поєднує в собі елементи радянської та західної систем освіти. Відповідно, в ній є ступені «молодший спеціаліст» і «спеціаліст» поряд зі ступенями бакалавра й магістра. Схематичне зображення української освітньої системи представлено на Рисунку 1

Основними компонентами освітньої системи є 11-річна середня освіта¹², 5-6-річна вища освіта та післядипломна освіта (аспірантура, докторантура). Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу у 2005 році, хоча певні елементи західної системи освіти окремі вищі навчальні заклади запровадили вже у 1990-х роках. У 2009 році Міністерство освіти і науки ввело в дію Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС)¹³ та шаблон додатка до диплома відповідно до стандарту ЄС / ЄК /

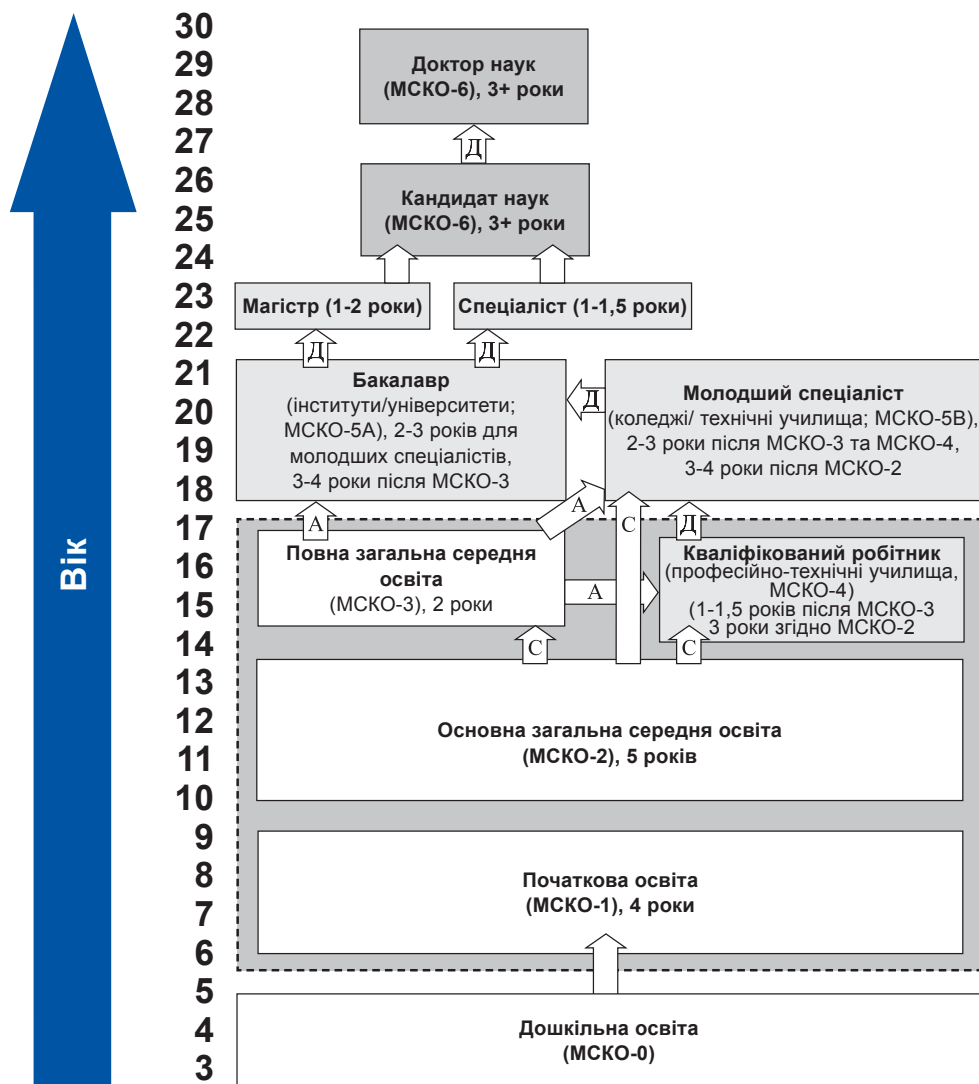
12 В Україні термін «середня школа» означає школу, де навчаються діти віком від 6 до 17 років. Для більшої конкретності використовуються терміни «початкова школа» (6-10 років), «середня школа» (11-15 років) та «старша школа» (16-17 років). У 2001 році Україна розпочала перехід до 12-річної системи середньої освіти, причому останні три роки мали бути присвячені розвитку професійної орієнтації учнів. Однак, у 2010 році цей процес був різко зупинений (основними причинами цього були відсутність коштів і непопулярність реформи), і Україна повернулася до 11-річної середньої освіти.

13 Наказ Міністерства освіти і науки No 943 від 16 жовтня, 2009р.

ЮНЕСКО. Однак, перехід на систему ступенів Бакалавр / Магістр / Доктор все ще триває. Крім того, офіційне приєднання до Болонського процесу не означає повне дотримання його вимог.

Рисунок 1: Структура освітньої системи в Україні

Хоча загальна кількість вищих навчальних закладів (таких як коледжі, технікуми й університети) залишалась практично незмінною протягом 1990-2010 рр., кількість останніх збільшилася більш ніж удвічі через зміни в статусі коледжів і технікумів. Єдиними післяшкільними освітніми закладами, кількість яких зменшилась, є професійно-технічні училища¹⁴, що посилює проблеми невідповідності професійних умінь і навичок потребам ринку.

¹⁴ Число ПТНЗ та їхніх випускників скоротилося на 20% протягом 1995-2010 рр. У 1990-1995 роках їхня кількість також зменшувалась, але дані за ці два періоди не можна порівнювати, оскільки статистика до 1995 року включає лише професійно-технічні училища, підпорядковані Міністерству освіти, в той час як статистика після 1995 року включає також ПТНЗ, підпорядковані іншим державним органам і підприємствам.

Європейський фонд освіти опублікував ґрунтовні дослідження української системи освіти та працевлаштування випускників (у 2008 та 2009 рр.). Відзначаючи високий загальний рівень освіти, високу частку витрат на освіту у ВВП (понад 7% у 2009-2010 рр.) і збільшення частки населення, що отримало або отримує вищу освіту, фонд вказує на низку недоліків системи освіти в країнах колишнього Радянського Союзу, в тому числі в Україні:

1. низька заробітна плата вчителів, погане оснащення шкіл і, отже, низька якість середньої освіти. Міжнародне дослідження з математики і природничих наук TIMSS-2007¹⁵ виявило, що бали українських учнів нижчі за міжнародний середній бал та нижчі, ніж в учнів із інших країн колишнього СРСР, які брали участь в дослідженні;
2. руйнування системи професійного навчання, що призвело до дефіциту кваліфікованих робітників;
3. низька якість системи вищої освіти, а саме негнучкі навчальні плани, надлишок освітніх установ поруч із дефіцитом висококваліфікованих кадрів для цих установ, а також досить високий рівень корупції.

Ці недоліки також можуть частково пояснити низьку віддачу від освіти в Україні.

1.2 Важливість освіти для досягнення успіху на українському ринку праці — результати аналізу на основі даних МПСД 2009 року та УЛМД 2007 року

Для емпіричного аналізу було використано дані з двох джерел. Перше джерело — це Міжнародна програма соціальних досліджень (МПСД) за 2009 рік. МПСД, яка почалася у 1985 році й охоплює близько 40 країн, здійснюється в рамках міжнаціональної співпраці з проведення опитувань на теми, важливі для суспільних наук. Дев'ята хвиля опитувань присвячена соціальній нерівності і дозволяє оцінити зв'язок між освітою і описаними вище трьома показниками успіху для кількох країн із перехідною економікою, включно з Україною. Це дає змогу порівняти результати, отримані для України, з результатами для інших країн. Крім того, це опитування також включає суб'єктивні оцінки важливості різних чинників для «досягнення успіху», доповнюючи «об'єктивні» оцінки, які можуть бути отримані з регресійного аналізу.

Друге джерело — Українське лонгїтюдне моніторингове дослідження (УЛМД) 2007 року. УЛМД містить дані статистично репрезентативної вибірки українського населення, яка охоплює 4000 домогосподарств і близько 8500 осіб. Крім опитування, яке стосувалося домогосподарства в цілому, було проведено індивідуальне анкетування дорослих представників домогосподарств, яке містить дуже докладну інформацію про трудовий досвід респондентів. Це дослідження також дає можливість оцінити

---

15 http://timss.bc.edu/timss2007/PDF/TIMSS2007_InternationalMathematicsReport.pdfhttp://timss.bc.edu/timss2007/PDF/TIMSS2007_InternationalScienceReport.pdf, с. 34-35.

взаємозв'язок між освітою і трьома показниками успіху тільки для України, а великий розмір вибірки дозволяє отримати більш точні оцінки.

Перш за все, дані МПСД дають деяке уявлення про те, наскільки, на думку людей, освіта є важливою для досягнення успіху на ринку праці. У Таблиці 2 наведено відсоток людей в окремих країнах, які визначили, що наведений фактор є необхідним, важливим чи достатньо важливим для досягнення успіху.

Таблиця 2: Для досягнення успіху необхідні, важливі чи досить важливі

Фактори успіху	Україна	Росія	Польща	Словенія	Словаччина	Угорщина	Хорватія	Болгарія	Естонія	Латвія
хороша освіта	72.96	67.42	78.74	66.79	66.87	74.98	75.97	76.99	67.17	71.71
зв'язки з потрібними людьми	73.8	72.28	87.19	74.41	72.37	65.07	75.89	83.03	83.33	75.21
наполеглива праця	93.99	92.73	98.64	93.93	94.01	86.11	93.88	95.78	97	97.19
амбітність	87.27	85.92	99.28	95.4	95.91	96.43	97.9	97.71	81.96	87.48
багата родина	87.53	90.84	96.89	92.42	94.01	93.72	95.85	96.06	94.29	96.44
політичні зв'язки	91.4	88.43	94.08	93.83	94.69	85.32	91.13	92.28	87.78	86.68
добре освічені батьки	66.94	52.81	66	67.64	75.22	67.75	61.49	61.92	40.39	61.85
давання хабарів	58.34	49.63	37.78	35.43	47.98	54.2	30.89	45.49	17.23	36.21
стать особи	23.18	24.41	24.94	30.68	40.7	58.65	25.15	36.02	26.9	19.64
релігійні переконання особи	19.83	16.11	27.63	25.52	28.55	23.12	25.67	25.68	11	9.02
раса особи	32.44	33.56	38.84	44	43.74	47.3	31.27	41.79	21.4	25.07

Джерело: розрахунки авторів на основі даних МПСД 2009 року

У багатьох країнах із перехідною економікою більшість людей стверджує, що наполеглива праця або амбітність є ключем до успіху. Україна, де близько 94 відсотків респондентів визнали наполегливу працю основною, важливою чи досить важливою, не є винятком. Наявність хорошої освіти є принаймні досить важливим фактором¹⁶ на думку 73 відсотків українців. Крім наполегливої праці, ще чотири чинники отримали більше, ніж освіта, балів за цим критерієм — наявність політичних зв'язків, амбітність, багата родина та зв'язки з потрібними людьми. В інших країнах вибірки хороша освіта так само посідає лише 5-е, 6-е або 7-е місце.

Водночас, більше 37 відсотків українських респондентів вважають, що хороша освіта є критично необхідним чинником досягнення успіху (Табл. 3). Це робить освіту фактором, який найчастіше вважають критично необхідним у нашій країні (частіше за зв'язки з потрібними людьми, наполегливу працю або амбітність). Таким чином, порівняно з іншими країнами з перехідною економікою, в Україні найбільша частка людей вважають хорошу освіту необхідною умовою для досягнення успіху.

¹⁶ Кількість респондентів, які думають, що це важливо чи досить важливо.

Таблиця 3: Для досягнення успіху критично необхідно

Фактори успіху	Україна	Росія	Польща	Словенія	Словаччина	Угорщина	Хорватія	Болгарія	Естонія	Латвія
хороша освіта	37.56	26.11	35.33	22.77	28.13	19.54	31.88	35.74	29.13	30.37
зв'язки з потрібними людьми	31.01	26.15	23.18	26.28	26.57	25	30.49	28.78	14.75	16.98
наполеглива праця	30.67	30.51	26.69	29.26	34.29	34.9	42.39	48.96	24.72	36.7
амбітність	22.22	18.95	34.83	27.87	32.64	36.74	40.05	47.92	11.47	21.25
багата родина	20.5	14.21	11.35	7.99	12.78	16.78	17.34	14.44	7.65	11.28
політичні зв'язки	17.49	12.7	11.26	15.59	17.58	17.55	20.12	16.72	5.8	9.08
добре освічені батьки	16.73	10.44	10.09	6.85	10.86	13.13	14.13	14.01	9.84	11.46
давання хабарів	12	6.26	5.94	6.59	7.06	10.08	4.94	9.15	1.9	5.36
стать особи	3.16	3.61	4	4.35	5.42	6.4	4.72	5.36	1.75	1.07
релігійні переконання	3.12	1.01	2.09	1.58	3.17	3.52	4.08	3.57	1.03	0.67
раса особи	2.71	1.41	2.14	2.09	5.85	12.44	3.32	5.5	2.94	0.96

Джерело: розрахунки авторів на основі даних МПСД 2009 року

З'ясувавши суб'єктивну думку людей про те, яку роль освіта відіграє в досягненні успіху на ринку праці, для оцінки «об'єктивної» ролі освіти розглянемо дані про заробітну плату, безробіття і самозайнятість.

Наукові дослідження виявили суттєві відмінності показника віддачі від освіти в різних країнах, а також те, що ці відмінності залишаються досить стабільними протягом останніх 15-20 років. На початку 2000-х років «зарплатна премія» за освіту в країнах із перехідною економікою варіювала від 10-12 відсотків для Китаю та Угорщини до 4,0 відсотків для України (див. Coupe and Vakhitova, 2009). У кількох країнах із перехідною економікою спостерігалось невелике збільшення віддачі від освіти з плином часу, але не в Україні.

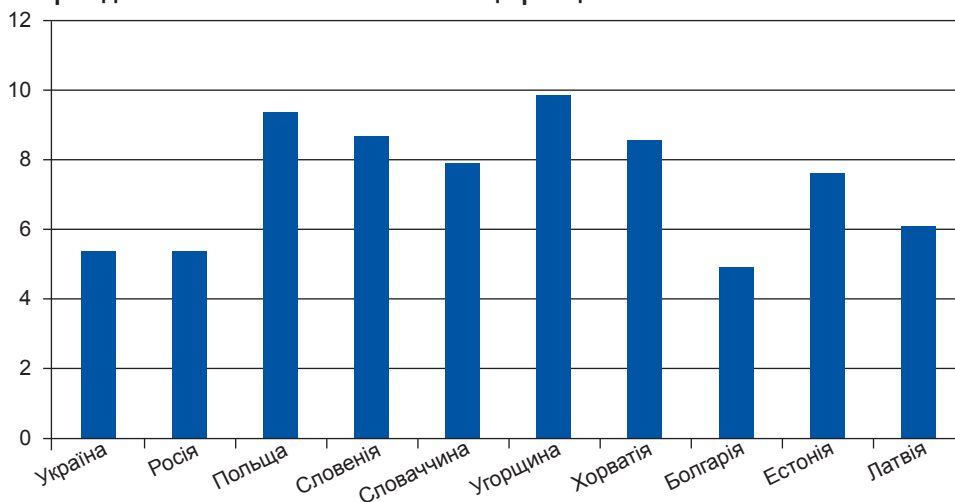
Економетричний аналіз, виконаний на основі даних МПСД за 2009 рік дає оцінку віддачі від року навчання в Україні на рівні 5,4 відсотки, з урахуванням потенційного досвіду роботи та статі працівника (див. Рисунок 2)¹⁷. Це є одним із найнижчих показників у групі з 8 розглянутих країн, і складає близько половини віддачі від освіти в Польщі.

У розширеній специфікації (рис. 3), яка додатково включає в себе змінні «проживання в містах та СМТ», «сімейний стан», характеристики зайнятості (основні професійні групи, робота на державній службі, робота на повний робочий день, членство у профспілці), а також характеристики родини (кількість членів сім'ї, фіктивна змінна для осіб, дружина або чоловік яких працює повний робочий день), віддача від освіти

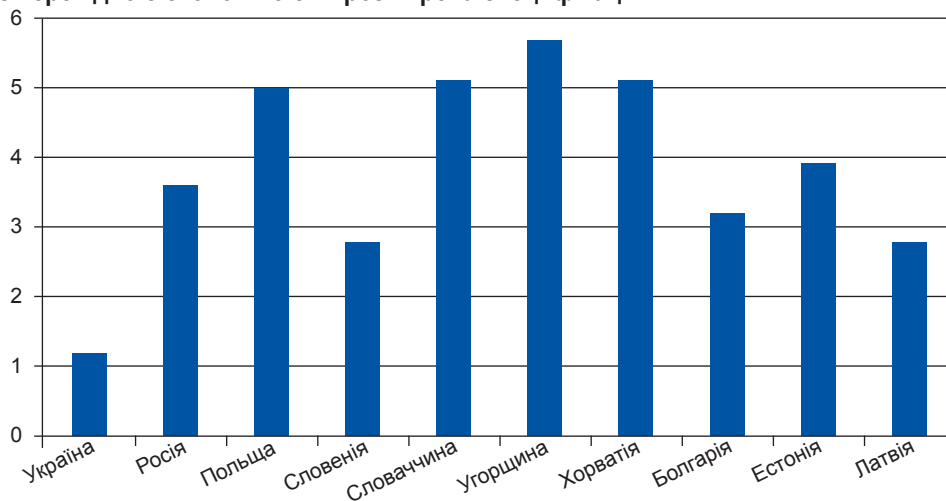
¹⁷ Специфікації регресій в даному дослідженні ґрунтуються на роботах Flabbi et al. (2008р.). Осіб, молодших 18 і старших 65 років, виключено з вибірки, так само, як осіб, які стверджують, що навчалися довше, ніж 30 років. Досвід роботи обраховано як $\max(0, \text{вік-роки навчання}-5)$.

падає до 1,2 відсотка і стає незначущою. Відповідно до цієї розширеної специфікації віддача від освіти в Україні складає чверть віддачі від освіти в Польщі, і Україна є єдиною країною, де дані не дозволяють відхилити гіпотезу про відсутність впливу освіти на заробітну плату.

Рисунок 2: Вплив року навчання на заробітну плату (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою - основна специфікація

Рисунок 3: Вплив року навчання на заробітну плату (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою — розширена специфікація

Оцінки віддачі від освіти в Україні, виконані на основі даних УЛІМД, схожі на ті, що ґрунтуються на даних МПСД (див. Таблицю 4). Зокрема, рівень віддачі від освіти досить скромний і складає близько 3,4 відсотка. Враховуючи великий розмір вибірки, УЛІМД дозволяє отримати більш деталізовані оцінки. Колонки 2 і 3 показують, що віддача від освіти для чоловіків (1,6 відсотка, і незначущо відрізняється від нуля) складає приблизно третину віддачі від освіти для жінок, (5,2 відсотка). Незважаючи на нижчу віддачу від освіти, чоловіки заробляють істотно більше, ніж жінки (кофіцієнт фіктивної змінної для чоловіків складає приблизно 0,35, тобто різниця у зарплаті складає в середньому 35%). Колонки 4-6 показують, що значущими є роки освіти, витрачені саме на університетську освіту, але знову віддача від освіти для чоловіків істотно менша, ніж для жінок.

Таблиця 4: Оцінка впливу освіти на зарплату на основі даних УЛМД

Змінні	Всі	Чоловіки	Жінки	Всі	Чоловіки	Жінки
Повні роки освіти	0.0343*** (0.00765)	0.0160 (0.0128)	0.0523*** (0.00878)			
Повна середня освіта				-0.0130 (0.0499)	0.0624 (0.0762)	-0.101* (0.0546)
Роки професійної освіти (ПГНЗ)				-0.00939 (0.0145)	-0.00637 (0.0222)	-0.00973 (0.0171)
Роки спеціалізованої професійної освіти (технікум, коледж)				-0.00434 (0.0134)	-0.00564 (0.0171)	0.000677 (0.0199)
Роки університетської освіти				0.0538*** (0.00773)	0.0293** (0.0139)	0.0749*** (0.00758)
Досвід роботи	0.0235*** (0.00421)	0.0190*** (0.00585)	0.0279*** (0.00614)	0.0228*** (0.00423)	0.0194*** (0.00584)	0.0263*** (0.00624)
Досвід роботи у квадраті	-0.000579*** (8.36e-05)	-0.000553*** (0.000117)	-0.000597*** (0.000121)	-0.000565*** (8.46e-05)	-0.000555*** (0.000120)	-0.000570*** (0.000120)
Чоловіки	0.357*** (0.0277)			0.360*** (0.0272)		
Константа	6.244*** (0.341)	6.982*** (0.217)	5.926*** (0.369)	6.611*** (0.352)	7.086*** (0.154)	6.527*** (0.349)
Розмір вибірки	2.789	1.344	1.445	2.789	1.344	1.445
R-квадрат	0.097	0.042	0.070	0.113	0.048	0.109

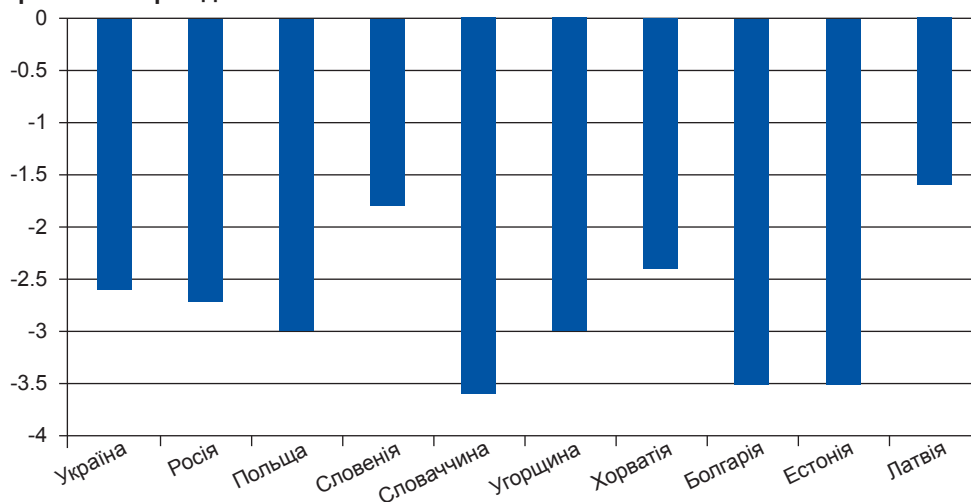
Залежна змінна – логарифм заробітної плати. Включено додаткові контрольні змінні "місяць, у якому було проведено опитування". У дужках – стандартні помилки, скориговані на гетероскедастичність, *** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.1. Особи, молодші за 18 та старші за 65 років, виключені з вибірки, так само, як і ті, хто стверджують, що навчалися довше, ніж 30 років. Досвід роботи обраховано як max(0, вік – роки навчання – 5).

Професійно-технічна та середня освіта не впливають на рівень доходів. Додавання великої кількості контрольних змінних, як і в регресії на даних МПСД, приводить до зменшення коефіцієнта віддачі від освіти, хоча у випадку із УЛМД віддача від освіти залишається значущою у регресії для чоловіків і жінок разом (але стає незначущою у регресії лише для чоловіків)¹⁸.

До деяких специфікацій регресії, що оцінювала залежність доходів від рівня освіти, було включено фіктивну змінну на позначення областей із високим рівнем міграції (у яких за результатами опитування 2008 року більше 3% населення є трудовими мігрантами). Жодних істотних відмінностей у залежності доходів від рівня освіти між областями з низьким та високим рівнями міграції виявлено не було.¹⁹

Аналіз впливу освіти на ймовірність безробіття відображено на Рисунку 4, де видно, що рік освіти зменшує ймовірність безробіття на 2,6 відсоткових пункти. У 5 із 10 країн (негативний) вплив освіти на ймовірність безробіття вищий, ніж в Україні, зокрема, у Словаччині освіта має найсильніший вплив на ймовірність безробіття (3,6 п.п.). У Словенії (1,8п.п.) та Латвії (1, бп.п), вплив освіти на безробіття істотно менший, ніж в Україні. При включенні до регресії додаткових контрольних змінних коефіцієнт впливу освіти на безробіття стає дещо нижчим, проте ранжування країн за розміром даного коефіцієнта не змінюється.

Рисунок 4: Вплив року навчання на ймовірність безробіття (у відсотках) в Україні та інших країнах із перехідною економікою

Результати оцінки регресії на основі даних УЛМД схожі за напрямом (табл. 5) — додатковий рік освіти значущо зменшує ймовірність безробіття, хоча кількісно цей вплив менший, ніж при використанні даних МПСД для України (-0,5 у порівнянні з -2,6). Цей факт може бути принаймні частково пояснений тим, що рівень безробіття за даними УЛМД докризового 2007 року істотно нижчий, ніж рівень безробіття за даними МПСД післякризового 2009 року (5 відсотків проти 14 відсотків). У цій регресії, як і в попередній, вплив освіти на залежну змінну однаковий для чоловіків і жінок, а університетська та професійна освіта мають більший вплив на ймовірність безробіття, ніж інші види освіти.

¹⁸ Ці результати можна отримати від авторів на запит.

¹⁹ Ці результати можна отримати на прохання від авторів

Таблиця 5: Оцінка впливу освіти на безробіття на основі даних УЛМД

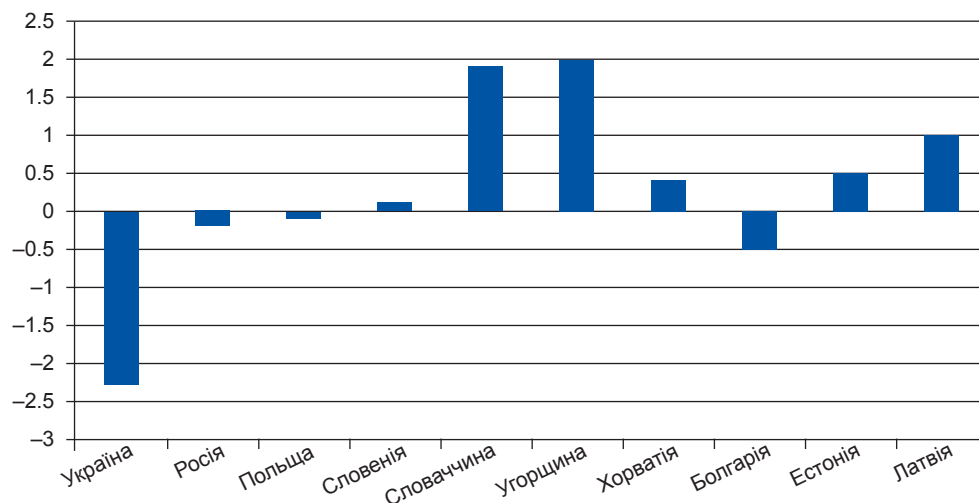
Змінні	Всі	Чоловіки	Жінки	Всі	Чоловіки	Жінки
Повні роки освіти	-0.00564*** (0.00121)	-0.00645*** (0.00204)	-0.00511*** (0.00144)			
Повна середня освіта				0.0115 (0.00945)	0.0183 (0.0144)	0.00464 (0.0126)
Роки професійної освіти				-0.00139 (0.00291)	-0.00475 (0.00467)	0.000223 (0.00351)
Роки спеціалізованої професійної освіти (коледж)				-0.00672***	-0.00615	-0.00681**
Роки університетської освіти				(0.00232)	(0.00385)	(0.00266)
				-0.00744*** (0.00166)	-0.0103*** (0.00298)	-0.00580*** (0.00185)
Досвід роботи	0.00103 (0.000784)	0.00177 (0.00134)	0.000609 (0.000902)	0.00127 (0.000818)	0.00220 (0.00137)	0.000812 (0.000953)
Досвід роботи у квадраті	-5.13e-05*** (1.55e-05)	-5.88e-05** (2.66e-05)	-4.62e-05** (1.80e-05)	-5.33e-05*** (1.62e-05)	-6.51e-05** (2.73e-05)	-4.69e-05** (1.89e-05)
Чоловіки	0.0129** (0.00625)			0.0122* (0.00622)		
Розмір вибірки	4.717	1.984	2.733	4.717	1.984	2.733

У таблиці наведено результати оцінки Пробіт-регресії з рівнем значущості *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$. Включено додаткові контрольні змінні "місяць, у якому було проведено опитування". Осіб, молодших 18 та старших 65 років, виключено з вибірки, так само, як і тих, хто стверджує, що навчались довше, ніж 30 років. Досвід роботи обчислюється як $\max(0, \text{вік} - \text{роки навчання} - 5)$.

Останній масив регресій досліджує вплив освіти на підприємництво (Рисунок 5). В той час, як у 8 з 10 країн освіта має нульовий або позитивний вплив на ймовірність відкриття власної справи, в Україні цей вплив є негативним і значущим (-2 процентні пункти за кожний рік навчання). Включення до регресії додаткових контрольних змінних та використання даних УЛМД замість даних МПСД для України дають аналогічний результат.

Рисунок 5: Вплив року навчання на ймовірність відкриття власної справи (у відсотках) в Україні та в інших країнах із перехідною економікою

Негативний вплив освіти на підприємництво свідчить про те, що в Україні самозайнятість є радше вимушеною, ніж ініціативною.

Використання даних УЛМД замість даних МПСД показує, що негативний вплив освіти на підприємництво спостерігається переважно для жінок (хоча цей вплив і менший, ніж оцінений на основі даних МПСД), в той час як для чоловіків освіта має незначущий або невеликий позитивний вплив на самозайнятість.

1.3 Висновки

Багато людей в Україні вважають, що хороша освіта є важливою для досягнення успіху, проте, вони також думають, що не лише освіта має значення: амбітність, працьовитість, політичні зв'язки, походження з багатой родини та знайомства з потрібними людьми так само вважають важливими. Отже, за переконаннями, думка населення Україна дуже схожа на 9 інших країн із перехідною економікою, розглянутих у цьому дослідженні.

У реальному житті вплив освіти на ймовірність знайти роботу є позитивним, а саме рік навчання збільшує шанси відшукати роботу приблизно на 2-3 процентних пункти (ризик безробіття знижується відповідно). Звичайно, важливо пам'ятати, що значна кількість безробітних добре освічені. Це явище викликає серйозне занепокоєння в суспільстві й уряді. Однак, як свідчить статистика, в середньому рівень освіти серед безробітних є нижчим за рівень освіти зайнятих.

Таблиця 6: Оцінка впливу освіти на ймовірність відкриття власної справи на основі даних УЛМД

Змінні	Загалом	Чоловіки	Жінки	Загалом	Чоловіки	Жінки
Повні роки освіти	-0.0011 (-0.00145)	0.00418* (-0.00248)	-0.00452*** (-0.0016)			
Повна середня освіта				-0.0133 (-0.0135)	-0.00152 (-0.0215)	-0.0239 (-0.0168)
Роки професійної освіти				-0.00483 (-0.00361)	-0.00344 (-0.00608)	-0.00488 (-0.00405)
Роки спеціалізованої професійної освіти (коледж)				-0.00024 (-0.00233)	0.00628 (-0.0043)	-0.00525** (-0.00248)
Роки університетської освіти				-0.00079 (-0.00169)	0.00278 (-0.00306)	-0.00316* (-0.00181)
Досвід роботи	0.00883*** -0.00103	0.00891*** -0.00179	0.00921*** -0.00122	0.00906*** (-0.00104)	0.00880*** (-0.0018)	0.00974*** (-0.00123)
Досвід роботи у квадраті	-0.000188*** (-2.09E-05)	-0.000202*** (-3.74E-05)	-0.000183*** (-2.33E-05)	-0.000192*** (-2.10E-05)	-0.000202*** (-3.75E-05)	-0.000192*** (-2.36E-05)
Чоловіки	0.0402*** (0.00738)			0.0411*** (-0.00745)		
Розмір вибірки	4761	2001	2760	4761	2001	2760

У таблиці наведено результати оцінки Пробіт-регресії з рівнем значущості *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$. Включено додаткові контрольні змінні "місяць, у якому було проведено опитування". Осіб, молодших 18 та старших 65 років, виключено з вибірки, так само, як і тих, хто стверджує, що навчались довше, ніж 30 років. Досвід роботи обчислюється як $\max(0, \text{вік} - \text{роки навчання} - 5)$.

Цей розрив у рівні освіти серед зайнятих і безробітних створює деякі можливості для покращення становища особи на ринку праці завдяки додатковому навчанню. Слід зауважити, що подібний ефект спостерігається і в інших країнах із перехідною економікою. Таким чином, малоімовірно, що система освіти в Україні стимулює міграцію через ризик безробіття. Хоча не виключено, що більш освічені представники окремих професій можуть втратити роботу з більшою ймовірністю, ніж їхні менш освічені колеги — проте таке явище не є притаманним усій економіці. На жаль, наявні дані не дозволяють дослідити це за спеціальностями.

Результати для двох інших індикаторів успіху особи на ринку праці радше підтримують гіпотезу про можливість впливу освіти на збільшення міграційних тенденцій у зв'язку з несприятливою ситуацією на внутрішньому ринку праці. Вплив освіти на заробітну плату в Україні є істотно меншим, ніж в інших країнах із перехідною економікою. За нашими оцінками, в Україні зарплата зростає на 1-5 процентних пунктів за додатковий рік освіти, в той час як в інших країнах із перехідною економікою віддача від освіти складає від 5 до 10 відсотків. В Україні освіта знижує ймовірність відкриття власної справи (особливо для жінок), отже, можна припустити, що підприємництво в Україні скоріше вимушене, ніж зумовлене можливістю (ініціативне). Для інших країн із перехідною економікою, навпаки, виявлено нульовий або позитивний вплив освіти на ймовірність стати підприємцем. Такий результат може бути спричинений багатьма факторами, в тому числі різницею в мінімальній заробітній платі, негнучкістю ринку праці, бізнес-кліматом та структурою економіки. Розгляд впливу цих чинників на наші висновки залишається поза рамками цього дослідження.

В цілому, результати дослідження показують, що в Україні, на відміну від інших країн вибірки, освіта є менш потужним інструментом поліпшення становища особи на ринку праці.

ЧАСТИНА 2

Прямий вплив освіти особи на міграцію

В цьому розділі досліджено безпосередній вплив освіти на основні рішення щодо міграції, в тому числі ймовірність міграції, вибір країни призначення, вибір роду занять та правовий статус мігранта у країні призначення. Ці рішення значною мірою зумовлюють наскільки успішною буде міграція для конкретної людини. Цей розділ надає можливість зрозуміти, чи допомагає краща освіта отримати додаткові переваги (навички, знання) від міграції, таким чином підвищуючи продуктивність і заробітну плату людини.

Вплив освіти на вищезгадані чотири рішення про міграцію широко висвітлений у науковій та практичній літературі, проте досліджень, які стосуються саме України, небагато. Нижче представлено огляд літератури з цієї тематики щодо України та інших країн. Після огляду літератури наведено результати регресійного аналізу для України, виконаного на основі двох масивів даних — дослідження «Економічна активність населення» (обстеження робочої сили) 2008 року (ЕАН) і дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України» (ЗТМ) 2008 року.

2.1 Освіта і рішення про міграцію — огляд джерел літератури про досвід України та інших країн світу

З підвищенням загального рівня освіти в усьому світі рівень передачі професійних навичок шляхом міграції також зріс. Barrientos (2007) показав, що за десять років з 1990 по 2000 р. частка мігрантів з вищою освітою в світі виросла з 29,8% до 34,6%, а частка малоосвічених мігрантів скоротилася з 44,9% до 36,4%.

Міграційні процеси впливають як на країну походження мігранта, так і на країну призначення. Хоча деякі соціальні групи, а саме низькокваліфіковані робітники, можуть постраждати, в цілому імміграція вигідна для країн призначення, оскільки іммігранти — це переважно молодь, у багатьох випадках добре освічена і готова працювати на найбільш низькооплачуваній або важкій роботі, яку місцеві жителі часто не хочуть виконувати. У країнах із селективною міграційною політикою іммігранти також є джерелом значного «припливу мізків». Наприклад, Hunt and Gauthier-

Loiselle (2009) демонструють, що у США збільшення на 1 процентний пункт частки іммігрантів-випускників коледжів серед населення збільшує кількість патентів на душу населення на 6 відсотків²⁰. Аналізуючи літературу, Hodson and Poot (2011) також виявили істотний внесок мігрантів у зростання ВВП Нової Зеландії. Водночас, Huber et al (2010) показали, що країни-члени ЄС значно менше використовують висококваліфікованих мігрантів. Зокрема, висококваліфіковані жителі ЄС іноземного походження мають більше шансів стати безробітними і менше шансів знайти роботу. Порівнюючи різні країни, автори цього дослідження припускають, що країни з гнучкішими ринками праці, з більшою конкуренцією між працівниками, як-от США та Нова Зеландія, отримують більшу вигоду від кваліфікованої імміграції, ніж Європейський Союз, де ринок праці є значно більш зарегульованим.

“Відплив мізків”, на сьогодні видається найбільшою проблемою країн-донорів, включно з Україною. Інші негативні наслідки еміграції можуть включати:

1. депопуляцію країни, оскільки сім'ї мігрантів, як правило, молоді, а також зазвичай мають менше дітей і відкладають народження першої дитини. В інших випадках, якщо обоє батьків емігрують і народжують дітей у країні призначення, вони, швидше за все, не повернуться додому²¹;
2. несприятливий соціальний вплив на сім'ї мігрантів, що залишаються вдома, а саме: вищий відсоток розлучень, брак прикладів для наслідування соціальних ролей дітьми й відсутність контролю над ними, що призводить до зниження успішності дитини у школі та зростання кількості правопорушень серед дітей.²²

Ефект еміграції кваліфікованої робочої сили до ринку праці країни-донора залежить від інституцій та структури виробництва цієї країни. Останні дослідження показують, що відплив кваліфікованої робочої сили насправді може бути корисним для країн-донорів (гіпотеза «набуття мізків»). Країни-донори можуть отримати наступні переваги²³:

1. більший обсяг грошових переказів від більш кваліфікованих (і більш високооплачуваних) працівників²⁴;

---

20 Вони також наводять результати інших авторів, які показують, що частка іммігрантів-лауреатів Нобелівської премії, засновників інноваційних та венчурних компаній більш ніж удвічі перевищує їхню частку серед населення США. Можливим поясненням цього факту є те, що люди, які наважилися мігрувати, більш працелюбні та винахідливіші і мають більший підприємницький хист, ніж ті, які цього не роблять.

21 У випадку України, див. Tolstokorova, **Alissa (2009)**, Costs and Benefits of Labour Migration for Ukrainian Transnational Families: Connection or Consumption?, <http://urmis.revues.org/index868.html>

22 Національний звіт про людський розвиток 2011 року, (ПРООН) http://www.undp.org.ua/files/ua_95644N-HDR_2011_Ukr.pdf

23 Результати наведено в Maug and Peri (2009) на основі моделі частково накладених поколінь (OLG model).

24 Однак, докази цього неоднозначні. McDonald and Valenzuela (2009) відзначають позитивний вплив освіти на грошові перекази, Faini (2006), Niimi et al (2008) і Adams (2008) наводять дані про зменшення грошових переказів від високоосвічених людей (ймовірно, тому, що люди з вищою освітою, як правило, перевозять свої родини за кордон). Arestoff et al (2010р.) не виявили жодного впливу освіти на обсяги переказів, а Craciun (2006) вважає, що освіта не справляє суттєвого впливу ані на ймовірність грошових переказів, ані на їхній обсяг. Крім того, зв'язок “кращі навички — краща заробітна плата” не є автоматичним. Ринок праці може пропонувати не тільки вищу зарплату, а й, наприклад, вищу ймовірність зайнятості або кращі умови праці для більш кваліфікованих працівників.

2. повернення мігрантів із поліпшеними навичками та набутими діловими/науковими зв'язками до рідних країн²⁵ (однак, якщо мігрант виконував некваліфіковану роботу, його (її) кваліфікація може погіршитись, а не зрости);
3. ймовірність еміграції може бути стимулом для отримання освіти і, отже, збільшення середнього рівня освіти в країні (однак, можливість міграції також може бути негативним стимулом для навчання, якщо людина сподіватиметься емігрувати й отримати некваліфіковану роботу, для якої освіта не є обов'язковою);
4. зв'язки з діаспорою можуть збільшити обсяг зовнішньої торгівлі країни-донора та стимулювати приплив іноземних інвестицій до неї²⁶ (однак, необхідними умовами для цього є сприятливий інвестиційний клімат та забезпечення правопорядку);
5. вплив працівників знижує напруження на внутрішньому ринку праці і збільшує плинність кадрів. Вища плинність кадрів знижує витрати фірми на середню заробітну плату, оскільки нещодавно найнятим робітникам можна платити менше, ніж «старим». ²⁷ (З іншого боку, надмірний вплив кваліфікованих працівників може викликати їх дефіцит і зростання заробітної плати. Крім того, якщо фірма хоче утримати кваліфікованих робітників, то мусить підвищувати їм заробітну плату).

2.1.1 Вплив освіти на схильність до міграції

Найбільша кількість робіт про зв'язок освіти та міграції присвячено саме впливу освіти на рішення людини мігрувати та вибір країни призначення. Теоретично, існують два основні фактори впливу освіти на міграцію, а саме: різниця у доходах між країнами та витрати на міграцію. Як правило, міграційні витрати є нижчими для більш освічених людей (Ivanova and Jeong, 2011; Romero, 2007), що стимулює міграцію серед них. Assuncao and Carvalho (2005), Cattaneo (2007), і Beyene (2011) стверджують, що витрати на міграцію є вирішальним чинником для позитивного самовідбору мігрантів. Зв'язок між різницею в доходах між країнами вибуття та призначення й освітою залежить від ситуації на ринках праці у цих країнах. Вища частка висококваліфікованих працівників у країні призначення знижує ймовірність імміграції для висококваліфікованих осіб, яким доводиться конкурувати за робочі місця з місцевим населенням, і збільшує її для низькокваліфікованих працівників, які доповнюють, а не замінюють місцевих працівників (Geis та ін., 2008). Assuncao and Carvalho (2005) наголошують на тому, що рішення як про освіту, так і про міграцію залежить від добробуту родини. Багатші родини мають більше можливостей для оплати як освіти, так і міграції. Отже, більш освічені люди можуть емігрувати з вищою ймовірністю, навіть якщо в рідній країні вища віддача від освіти, ніж у краї-

25 Наприклад, Iara (2008) виявила, що молоді люди зі Східної Європи, що мають досвід роботи у країнах ЄС-15, отримують в середньому на 30% вищу зарплату, але тільки якщо вони мають вищу освіту.

26 Нещодавні роботи показують позитивний вплив діаспори на прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та передачу технологій — наприклад, Flisi and Murat (2009), Leblang (2010), Murat, Pistoresi and Rinaldi (2008)).

27 Romero (2007), Commander et al (2004).

ні призначення (припускаючи, що країна призначення пропонує вищу зарплату для всіх рівнів освіти, а також вищий рівень життя). Ненульові витрати на здійснення міграції можуть сприяти міграції людей середнього класу і таким чином збільшити, а не знизити нерівність у країні вибуття.

Більшість досліджень виявили, що освіта (особливо вища освіта) позитивно впливає на імовірність міграції. Цей висновок підтверджують роботи Zaiceva and Zimmermann (2008) для 10 країн ЄС, Budnik (2011) та Cizkowitz et al (2007) для Польщі, Avato (2009) та Alquezar et. al (2010) для Єгипту, Молдови, Албанії та Тунісу, Danzer and Dietz (2009) для Грузії, Faini (2006) для країн ЄС, які приймають мігрантів.

Інші дослідження показали, що цей вплив є негативним для ряду країн СНД, як-от Україна (Danzer and Dietz (2008) та Молдова (Danzer and Dietz (2009)), а також для Румунії (Preliceanu, 2010), для молоді Східної Європи (Iara, 2008) та для ряду країн Західної Африки (de Vreyer et al, 2010p.).

Caroni (2006p.) виявив, що люди з найнижчим і найвищим рівнем освіти отримують найбільшу вигоду від міграції і, отже, більш схильні до еміграції з Мексики. Дослідження Sharma and Zaman (2009) показує протилежні результати для Бангладеш, де міграція найбільш поширена серед осіб із середнім рівнем освіти. В Ефіопії освіта не є значущим чинником міграції (Beuene, 2011).

2.1.2 Вплив освіти на вибір країни призначення

Grogger and Hanson (2008) показали, що більш освічені люди емігрують з вищою імовірністю, а також обирають країну призначення з вищими доходами та вищою винагородою для своєї кваліфікації. Geis et al (2008) доводять, що висококваліфіковані працівники²⁸ мають більше свободи у виборі країни призначення через обмежувальну міграційну політику країн імміграції. Дійсно, деякі розвинуті країни провадять або збираються впроваджувати політику відбору мігрантів за кваліфікацією (наприклад, Канада і Австралія мають систему балів, Німеччина та інші європейські країни вводять систему «Синя карта» для залучення кваліфікованих мігрантів²⁹).

Grip et al (2009) оцінили ймовірність міграції та вибір країни призначення для випускників інженерних та технічних спеціальностей європейських вузів і виявили, що найкращі студенти воліють мігрувати до англо-саксонських країн (США, Канада чи Австралія³⁰), радше ніж до країн ЄС. Автори припускають, що країни з більш високою інтенсивністю науково-дослідницької роботи пропонують кращі перспективи для кар'єрного росту (оскільки високоосвічені люди прагнуть не тільки високої зарплати, але також і можливості реалізувати свої наукові або підприємницькі амбіції). Можливо, з тієї ж причини, принаймні на початку 2000-х років, 61 відсоток

---

28 Geis et al (2008) визначили висококваліфікованих працівників, як таких, що мають принаймні повну середню освіту (МСКО 3).

29 <http://www.europeanunionbluecard.com/>

30 Той факт, що ці країни традиційно є країнами іммігрантів, і отже, є більш відкритими для іноземців, також може відігравати певну роль (менші витрати на асиміляцію).

українських мігрантів з вищою освітою виїхали до США і тільки 22% — до країн ЄС-15, згідно з даними Ozden and Schiff (2006).

Крім заробітку, кваліфікована і некваліфікована міграція може бути викликана кращими умовами життя у країні призначення (Geis et al, 2008). Наприклад, більш розвинені профспілки та вища допомога по безробіттю приваблюють низькокваліфікованих іммігрантів, в той час як вище співвідношення пенсії та зарплати збільшує приплив кваліфікованих спеціалістів. Якість освіти та системи медичного обслуговування³¹ (виміряна відповідно балами за тести PISA та рівнем дитячої смертності) заохочують імміграцію висококваліфікованих працівників та знижують приплив низькокваліфікованої робочої сили.

Декілька робіт описують зв'язок між освітою та міграцією для України. Зокрема, Пархоменко (2006),³² посилаючись на парламентські слухання «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції» 2004 року, показує, що середній рівень освіти українських трудових мігрантів (10,9 року навчання) був неістотно, але нижчим за рівень освіти працездатного населення країни (11,4 року). Високоосвічені українські трудові мігранти працюють у Великобританії (в середньому 12,5 року навчання), США і Канаді (12,3), Австрії, Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Люксембурзі, Франції (11,8). Рівень освіти українських мігрантів, що працюють в Ізраїлі (11,5), Іспанії, Греції і Португалії (11 років) також вищий, ніж в середньому в Україні. А мігранти в Росії, Чехії, Польщі, Угорщині, Словаччині мають нижчий рівень освіти (менш ніж 10,7 року).

Згідно з дослідженням ЄФО 2008 року, ані рівень освіти, ані спеціальність не впливають на намір або рішення мігрувати. Проте, країни призначення українських мігрантів суттєво відрізняються за рівнем їхньої освіти. Українці з вищою освітою прагнуть виїхати до Північної Америки, в той час як люди з низьким рівнем освіти їдуть переважно до Росії та південної Європи (Італії, Греції та Іспанії).

За даними Державної служби статистики України, середній рівень освіти українських мігрантів нижчий, ніж у населення в цілому (див. таблицю 7), і останнім часом він навіть знизився. Так, у 2001 році 18,8% трудових мігрантів мали вищу освіту³³ порівняно з 15% у 2012 році. Частка мігрантів із повною середньою освітою у 2010-2012 роках виросла порівняно з періодом 2005-2008рр. (з 59,0% до 65,9%), в той час як частка мігрантів із рівнем освіти не вищим за неповну середню знизилася (з 9,8% до 4,6%). Ця тенденція виникла головним чином завдяки мігрантам-чоловікам (частка мігрантів-чоловіків із повною середньою освітою виросла з 61,2% до 71,3%). Серед жінок частка мігрантів із незакінченою вищою освітою виросла з 19,1% у 2005-2008 роках до 24,3% у 2010-2012 роках.

У таблиці 8 зіставлено розподіли за освітою українських мігрантів та населення окремих країн призначення. Тільки в одній країні (Італія), частка мігрантів із вищою

31 Важливі для дітей тих мігрантів, які б хотіли перевезти свої сім'ї до себе.

32 <http://csrfpu.org.ua/en/projects/foreignpolicy/papers/306/>

33 Цитата Малиновської О.А. (2011)

освітою вища, ніж у корінного населення³⁴. У всіх інших країнах частка мігрантів із середньою освітою перевищує відповідну частку серед населення країни-реципієнта, в той час як частка мігрантів з вищою освітою нижча, ніж серед місцевих працівників.

Таблиця 7: Розподіл українських мігрантів та працівників загалом за рівнем освіти, %

Рівень освіти	Зайняте населення працездатного віку (15-70), 2010			Мігранти (ЗТМ, 2008)			Мігранти (ТМ-2012)		
	Всього	Чоловіки	Жінки	Всього	Чоловіки	Жінки	Всього	Чоловіки	Жінки
Вища освіта (МСКО-5/6)	24.6	29.7	24.6	13.9	11.0	19.7	15.0	13.7	18.0
Незакінчена вища освіта/професійне навчання (МСКО-4)	16.1	25.4	16.1	17.3	16.5	19.1	14.5	10.0	24.3
Повна середня освіта (МСКО-3)	51.0	37.6	51.0	59	62.4	52.1	65.9	71.3	54.1
Неповна середня освіта або нижча (МСКО-0/1/2)	8.2	7.3	8.2	9.8	10.1	9.1	4.6	5.1	3.7

Джерело: Державна служба статистики.

Таблиця 8: Розподіл українських мігрантів та працівників країн призначення за освітою, 2008 рік

Країна	Розподіл відповідної групи за рівнем освіти, %			
	Група українських мігрантів	Неповна середня або нижча (МСКО-0/1/2)	Повна середня або професійна (МСКО-3/4)	Вища (МСКО-5/6)
Всі українські мігранти (УМ) ^a		9.8	76.3	13.9
Всього Україна ^b		16.1	65.4	18.5
Росія ^b		22.5	60.4	16.0
УМ в Росії ^a		12.0	75.2	12.8
Італія ^b		47.8	39.5	12.7
УМ в Італії ^a		5.8	75.7	18.5
Чеська республіка ^b		15.8	71.7	12.4
УМ в Чеській республіці ^a		7.7	85	7.3
Польща ^b		19.6	63.8	16.5
УМ в Польщі ^a		8.8	85.4	5.8
Угорщина ^b		25.8	57.9	16.4
УМ в Угорщині ^a		11.1	81	7.9

³⁴ Вочевидь, це пов'язано з тим, що в Італії багато українських жінок старшого віку із вищою освітою, що працюють у домогосподарствах.

Країна	Розподіл відповідної групи за рівнем освіти, %			
	Група українських мігрантів	Неповна середня або нижча (МСКО-0/1/2)	Повна середня або професійна (МСКО-3/4)	Вища (МСКО-5/6)
Іспанія ^а		50.0	23.3	26.8
Португалія ^а		70.6	16.7	12.7
УМ в Португалії ^а		7.2	85.9	6.9
ЄС27 ^а		32.2	46.5	21.2

Джерела:

- ^а Державна служба статистики, 2008, обстеження «Зовнішня трудова міграція населення України», % мігрантів (обстеження включало лише мігрантів віком 15-60 років).
- ^б Державна служба статистики, 2008, обстеження економічної активності населення, % людей віком 15-64 роки.
- ‡ Росстат, дані перепису 2002 року, % людей старших 10 років.
- ^в База даних Євростату, 2008, % людей віком 15-64 роки.

2.2 Вплив освіти на рішення про міграцію — емпіричне дослідження

Для емпіричного аналізу використано дані з двох хвиль Дослідження трудової міграції, а саме, «Дослідження зовнішньої трудової міграції» (ЗТМ, 2008) та «Дослідження трудової міграції» (ТМ, 2012), доповнених даними обстеження «Економічна активність населення» (ЕАН) відповідно за 2008 та 2012 роки. Спочатку проаналізовано міграцію у 2005-2008рр. Після того, розглянуто нові дані, які стосуються міграції в 2010-2012рр. Для дослідження ймовірності міграції в обох випадках використано ЕАН, як контрольна група. Інші рішення щодо міграції розглянуті відносно рішення мігрувати. З цією метою використано всю вибірку мігрантів. Вікові межі респондентів зведені з використанням структури даних ЗТМ (2008), щоб уможливити зіставлення даних (докладніше див. Додаток 1).

2.3 Міграційні рішення у 2005-2008рр. — результати аналізу даних дослідження «Економічна активність населення» та його модуля «Зовнішня трудова міграція населення України»

Обстеження «Зовнішня трудова міграція населення України» стосується періоду з 2005 по 2008 рік. Його проводила у квітні-травні 2008 року Державна служба статистики України та Український центр соціальних реформ за фінансової та технічної підтримки фонду “Open Ukraine”, Міжнародної організації з міграції та Світового банку. Обстеження стало додатком до двох національних репрезентативних досліджень домогосподарств — вищезгаданого щомісячного обстеження Економічної активності населення (ЕАН) та щоквартального Обстеження умов життя домогосподарств (ОУЖД).

2.3.1 Схильність до міграції

Аналіз даних ЕАН 2008 року не виявив статистично значущого впливу освіти на ймовірність еміграції, ураховуючи ефекти інших чинників. Натомість, інші змінні мають значущий вплив на цю ймовірність. Так, більш схильні залишити Україну в пошуках роботи чоловіки середнього віку, ті, що не перебувають у шлюбі, не мають маленьких дітей і проживають у селах та на Заході України (див. таблицю 9). Цей результат дозволяє припустити, що еміграція з України у 2005-2008 роках була радше вимушеною.

Таблиця 9: Вплив освіти на рішення про міграцію на основі ЕАН, 2005-2008 рр.

Змінна	Граничний вплив
Вік	Граничний вплив
	[0.000]
Вік у квадраті	-0.00004***
	[0.000]
Жінки	-0.012***
	[0.001]
Одружені	-0.004***
	[0.001]
Освіта:	
Повна вища	-0.001
	[0.002]
Неповна вища	0.002
	[0.002]
Повна середня	0.002
	[0.001]
Характеристики домогосподарства:	
Наявність дітей до 6 років	-0.002**
	[0.001]
Наявність літніх людей (65+)	-0.001
	[0.001]
Розмір домогосподарства	0.00005
	[0.0004]
Тип населеного пункту:	
Місто	-0.003**
	[0.001]
Регіон:	
Північ	-0.007***
	[0.002]
Південь	-0.003
	[0.002]
Схід	0.001

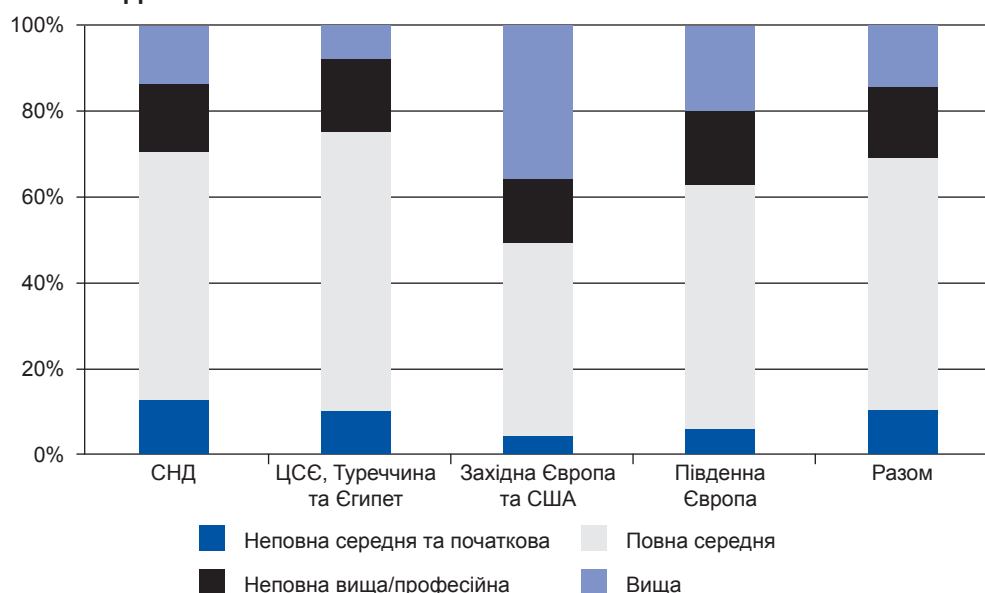
Змінна	Граничний вплив
	[0.002]
Захід	0.028***
	[0.002]
Розмір вибірки	36,495
Псевдо R-квадрат	0.126

Залежна змінна дорівнює 1, якщо людина була трудовим мігрантом у 2005-2008 рр. та 0 якщо ні. Наведено граничні ефекти. Базова середня або початкова освіта є основною освітньою категорією. Центр є основною категорією серед регіонів. Стандартні помилки в дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

2.3.2 Географічна спрямованість трудової міграції з України

Результати дослідження дозволяють виділити 4 основні напрямки трудової міграції. В 2005-2008 з 1381 мігрантів 642 (49,2%) виїжджали до країн СНД, причому переважна більшість до Росії (627 осіб). Друга за величиною група включає в себе 365 (24,4%) респондентів, які працювали в Центральній та Східній Європі, Туреччині та Єгипті. Більшість із цих респондентів виїздили до Чехії (182), Польщі (126) та Угорщини (45). Третя група нараховує 289 (19,5%) мігрантів із досвідом роботи в південноєвропейських державах, таких як Італія (216), Португалія (40) та Іспанія (33). І, нарешті, 85 (6,8%) респондентів повідомили, що мігрували до розвинених західноєвропейських країн та США³⁵. Мігранти, що прямували до Південної Європи, а також до Західної Європи та Північної Америки, були більш освічені порівняно з мігрантами, що працювали в СНД, особливо серед чоловіків (див. Рисунки 6, 7 та 8).

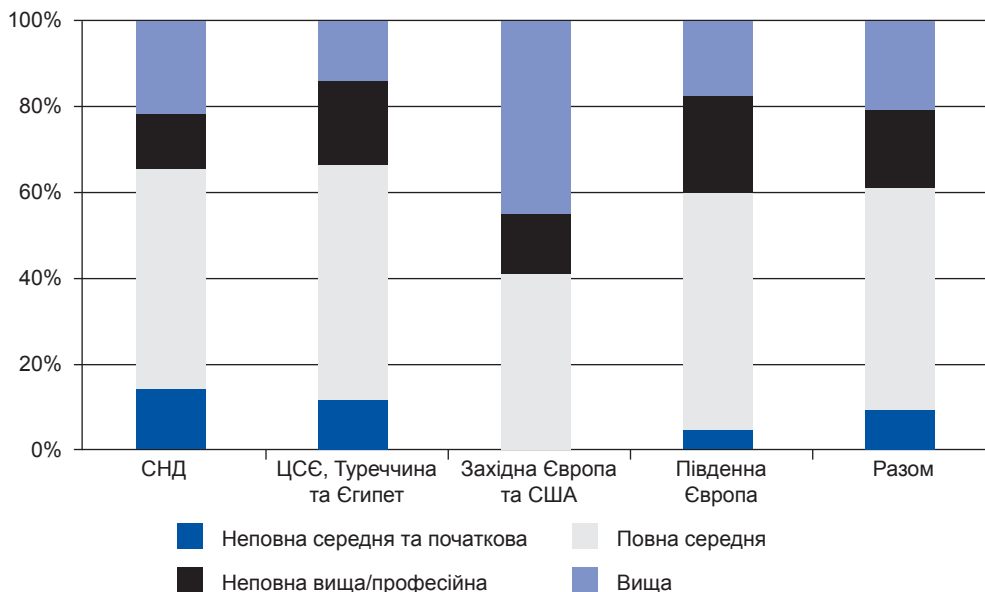
Рисунок 6: Розподіл українських мігрантів за освітою та напрямком міграції (обидві статі), 2005-2008 рр.

Джерело: Опитування ЗТМ-2008, використано вагові коефіцієнти дослідження

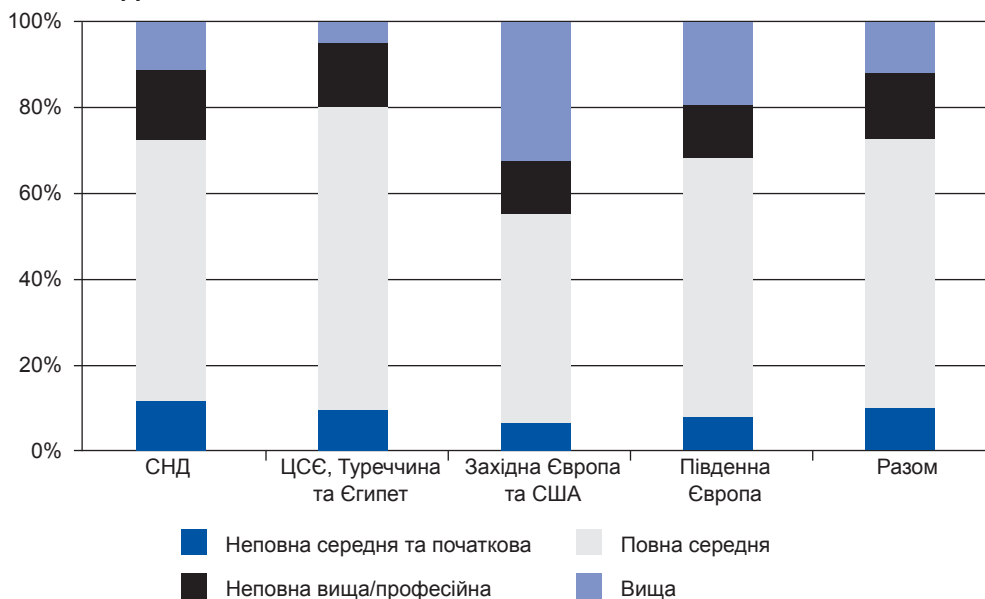
35 Ця група також включає по 1 мігранту в Бразилії, Саудівській Аравії й Тунісі.

Рисунок 7: Розподіл українських мігрантів за рівнем освіти та напрямком міграції (жінки), 2005-2008 рр.

Джерело: Опитування ЗТМ-2008, використано вагові коефіцієнти дослідження

Рисунок 8: Розподіл українських мігрантів за рівнем освіти та напрямком міграції (чоловіки), 2005-2008 рр.

Джерело: Опитування ЗТМ-2008, використано вагові коефіцієнти дослідження

Регресійний аналіз підтверджує ці спостереження (див. таблицю 10). За інших рівних умов більш освічені мігранти частіше вибирають для міграції західні країни, аніж країни СНД. Також, більш освічені люди частіше мігрують до країн Південної Європи (Іспанії, Італії та Португалії). Те саме стосується осіб, які працювали “білими комерцями” в Україні. Водночас, мігранти, що знайшли роботу в Польщі, Чеській Республіці, Угорщині та Туреччині не є більш кваліфікованими за мігрантів, що працюють у Росії, за винятком респондентів із неповною вищою освітою. Ця група відає перевагу всім іншим країнам перед країнами СНД.

Таблиця 10: Вплив освіти і кваліфікаційної групи на вибір країни призначення на основі даних ЗТМ (2005-2008 рр.)

Змінні	Вибір напрямків міграції					
	Специфікація 1			Специфікація 2		
	Центральна та Східна Європа, Туреччина та Єгипет проти СНД	Західна Європа та США проти СНД	Південна Європа проти СНД	Центральна та Східна Європа, Туреччина та Єгипет проти СНД	Західна Європа та США проти СНД	Південна Європа проти СНД
Вік	-0.010 [0.056]	-0.098 [0.093]	0.089 [0.068]	-0.016 [0.058]	-0.101 [0.098]	0.074 [0.070]
Вік у квадраті	0.00003 [0.00073]	0.00133 [0.00122]	-0.00087 [0.00088]	0.00014 [0.00077]	0.00143 [0.00128]	-0.00066 [0.00091]
Жіноча стать	1.267*** [0.177]	1.501*** [0.264]	2.257*** [0.189]	1.301*** [0.189]	1.600*** [0.275]	2.298*** [0.199]
Одружений/на	-0.208 [0.190]	-0.289 [0.306]	-0.638*** [0.211]	-0.121 [0.202]	-0.353 [0.316]	-0.761*** [0.220]
Освіта						
Вища	0.063 [0.331]	2.418*** [0.658]	1.054*** [0.368]	0.200 [0.358]	1.974*** [0.683]	0.666* [0.396]
Середня технічна	0.612** [0.297]	1.675** [0.687]	1.436*** [0.352]	0.587* [0.326]	1.372* [0.702]	1.094*** [0.374]
Повна середня	0.259 [0.214]	1.292** [0.621]	0.662** [0.287]	0.272 [0.225]	1.266** [0.625]	0.597** [0.293]
Рівень кваліфікації						
«Сині комірці»				-0.326 [0.355]	-1.007** [0.400]	-1.096*** [0.326]
Некваліфіковані робітники				0.266 [0.399]	-1.183** [0.571]	-1.065*** [0.406]
Безробітні				0.241 [0.353]	-0.965** [0.418]	-0.951*** [0.332]
Розмір вибірки	1,381	1,381	1,381	1,273	1,273	1,273
Псевдо R-квадрат	0.181	0.181	0.181	0.194	0.194	0.194

У таблиці наведено коефіцієнти регресії. Початкова та базова середня освіта є основною категорією освіти. "Білі комірці" є основною професійною групою. Включено додаткові контрольні змінні щодо складу домогосподарств, проживання у місті та регіону проживання. Стандарти похибки в дужках. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10.

2.3.3 Рід занять українських мігрантів за кордоном

Для мігрантів, що працювали за кордоном у 2007-2008 роках, обстеження ЕАН надає інформацію щодо роду занять до виїзду з України та під час роботи за кордоном. Усіх мігрантів віднесено до однієї з трьох професійних груп, а саме: «білі комірці», «сині комірці» та некваліфіковані робітники³⁶. Тільки два мігранти стверджують, що вони не змогли знайти роботу за кордоном.³⁷

Те, що більшості українських мігрантів вдається отримати за кордоном роботу переважно «синіх комірців» або некваліфікованих робітників, є добре задокументованим фактом (Лібанова, 2010). Таблиця 11 показує, що більше 80% освічених мігрантів входять до складу цих професійних груп.³⁸ Однак, ті, кому вдається отримати роботу «білого комірця», мають переважно повну або неповну вищу освіту (див. таблицю 12). Відзначимо також, що 37% мігрантів не мали роботи в Україні (табл. 13), хоча частка таких осіб є набагато нижчою серед більш освічених мігрантів (24-27%).

Таблиця 11: Рід занять українських трудових мігрантів за кордоном відносно рівня освіти, 2005-2008 рр.

Рівень освіти	Професійні групи під час роботи за кордоном			
	Білі комірці	Сині комірці	Некваліфіковані робітники	Разом
Вища	19.94	47.93	32.13	100
Неповна вища	14.55	59.9	25.55	100
Повна середня	0.92	64.75	34.33	100
Неповна середня та початкова	0	59.75 ³⁸	40.25	100
Разом	5.80	61.04	33.16	

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Таблиця 12: Освіта українських трудових мігрантів відносно роду занять за кордоном, 2005-2008 рр.

Рівень освіти	Професійні групи під час роботи за кордоном			
	Білі комірці	Сині комірці	Некваліфіковані робітники	Разом
Вища	49,68	11,36	14,02	14,46
Неповна вища	40,9	16,01	12,57	16,31
Повна середня	9,42	63,11	61,61	59,5
Неповна середня та початкова	0	9,52	11,81	9,73
Разом	100	100	100	

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано використанням вагових коефіцієнтів опитування

³⁶ «Білі комірці» — службовці, чиновники, працівники апарату управління, менеджери, інженерно-технічний персонал (коди 1-3 міжнародної стандартної класифікації професій, ISCO). «Сині комірці» — канцелярські працівники, працівники сфери послуг і торгівлі, кваліфіковані працівники сільського господарства, лісівництва та рибальства, ремісники та подібні до них кваліфіковані робітники, оператори та складальники установок та машин (коди 4-8 міжнародної стандартної класифікації професій, ISCO). «Некваліфіковані працівники» — представники елементарних (найпростіших) професій (код 9 міжнародної стандартної класифікації професій, ISCO)

³⁷ Під час емпіричного аналізу їх було віднесено до групи некваліфікованих робітників.

³⁸ Розраховано за масовими частками, наведеними в дослідженні.

Таблиця 13: Професійний склад українських мігрантів до міграції за рівнем освіти, 2005-2008 рр.

Рівень освіти	Професійні групи під час роботи в Україні				
	Білі комірці	Сині комірці	Некваліфіковані робітники	Безробітні	Разом
Вища	43.95	25.03	4.07	26.95	100
Середня спеціальна	26.7	42.79	6.47	24.04	100
Повна середня	4.38	42.79	10.76	42.07	100
Початкова та середня	1.35	42.25	11.37	45.04	100
Разом	13.45	40.17	9.15	37.23	100

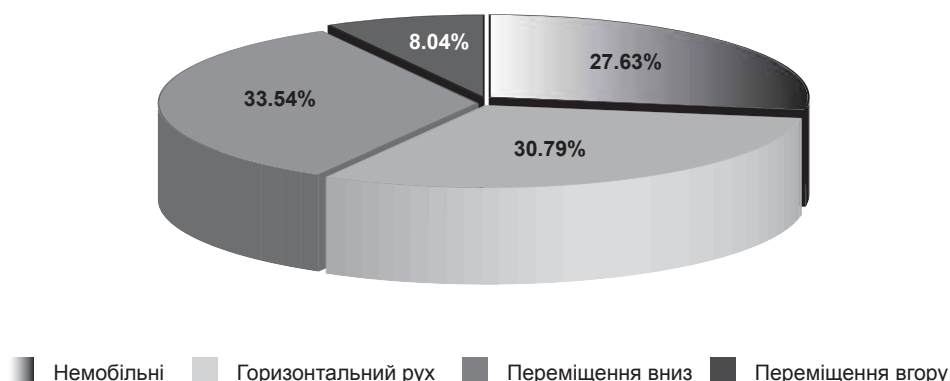
Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Під час емпіричної оцінки ймовірність працевлаштування за кордоном як «білого комірця» або некваліфікованого робітника було оцінено відносно ймовірності отримання роботи «синього комірця». Регресійний аналіз показав, що кваліфікація має неоднозначний вплив на тип роботи за кордоном. Деякі висококваліфіковані мігранти з більшою ймовірністю працюватимуть «білими комірцями», інші — як некваліфіковані робітники. Зокрема, якщо вимірювати кваліфікацію через освіту, то для більш освічених мігрантів ймовірність працевлаштування на посаду «білого комірця» вища, ніж «синього».³⁹ З іншого боку, жодного зв'язку між освітою мігрантів та працевлаштуванням на посаді некваліфікованого порівняно з кваліфікованим робітником не знайдено. Більш чітка картина вимальовується, якщо вимірювати кваліфікацію за допомогою попереднього роду занять на батьківщині. Респонденти, які працювали «білими комірцями» в Україні, мають значно вищу ймовірність отримати роботу «білого комірця» за кордоном, ніж ті, що працювали в Україні «синіми комірцями». Отже, цей ефект подібний за напрямком до впливу освіти. Однак, люди, які мали роботу «білого комірця» в Україні, мають більшу ймовірність отримати роботу некваліфікованого, аніж кваліфікованого робітника, порівняно з тими, хто в Україні працював «синім комірцем» або навіть був безробітним.

Враховуючи значний вплив типу роботи в Україні на роботу, отриману за кордоном, було оцінено додаткові регресії для перевірки впливу освіти на мобільність між професійними групами, до яких належав працівник на батьківщині та за кордоном. Осіб, робота яких за кордоном відповідає попередній посаді, віднесено до «немобільної» категорії. Мігрантів, які працювали за кордоном на іншій посаді, але в тій самій професійній групі, віднесено до таких, що здійснили горизонтальне переміщення. Осіб, яким довелося виконувати роботу нижчої професійної групи (наприклад, «білі» або «сині комірці», які в країні призначення працювали як низькокваліфіковані робітники), зараховано до групи тих, що перемістилися вниз. І нарешті, мігрантів, які працювали за кордоном на більш високому кваліфікаційному рівні порівняно з роботою в Україні, названо такими, що перемістилися вгору. Розподіл мігрантів за групами мобільності зображено на Рисунку 9.

³⁹ Цей результат не є стійким до процедури оптимізації через дуже малу кількість спостережень у групі білих комірців.

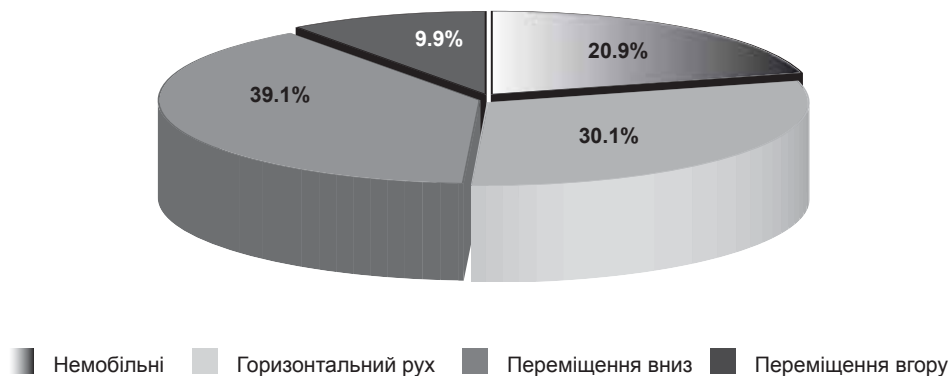
Рисунок 9: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (обидві статі), 2005-2008 рр.

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

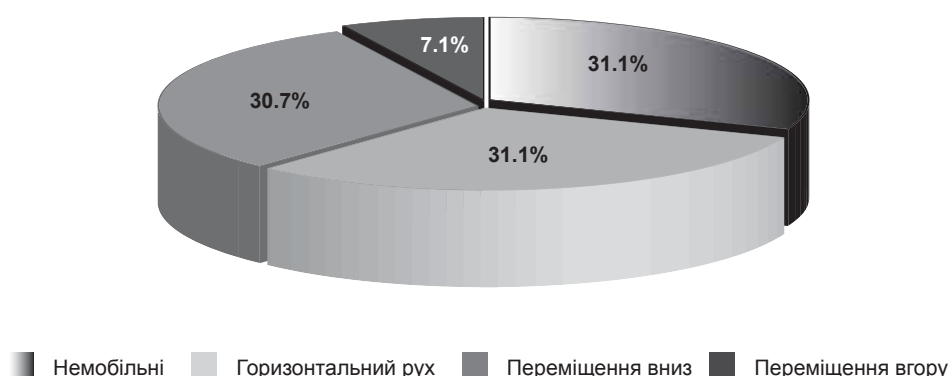
Регресійний аналіз показав, що освіта підвищує імовірність перебування в межах однієї професійної групи або перехід на нижчий рівень. Це означає, що мігранти з вищою освітньою кваліфікацією мають більше шансів знайти роботу за кордоном такого самого або нижчого професійного рівня порівняно з роботою, яку вони виконували в Україні. З урахуванням впливу професії мігранта в Україні результати дещо змінюються, проте загальний висновок залишається незмінним. Імовірність залишитись у тій самій професійній групі порівняно з імовірністю не змінити професію взагалі позитивно пов'язана з освітою, проте «білі комірці» частіше, ніж «сині», отримують за кордоном роботу нижчого професійного рівня. Як показано на Рисунках 10 та 11, в середньому в 2005-2008 роках жінки частіше, ніж чоловіки, переміщувались «кваліфікаційними сходами» вниз (39,1% проти 30,7%) та з меншою імовірністю потрапляли до категорії «немобільних» (20,9% проти 31,1%).

Рисунок 10: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (жінки), 2005-2008 рр.

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Рисунок 11: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (чоловіки), 2005-2008 рр.

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Така різниця між впливом освіти та професії на закордонну зайнятість приводить до двох висновків. По-перше, професія українських мігрантів на батьківщині краще визначає їхній рід занять за кордоном, ніж освіта. По-друге, в той час як українські кваліфіковані робітники переважно отримують відповідну роботу за кордоном, мігранти з категорії «білих комірців» з більшою імовірністю отримають або аналогічну роботу, або роботу низькокваліфікованого робітника.

Таблиця 14: Вплив освіти та попередньої роботи на зайнятість за кордоном, 2005-2008 рр.

Змінні	Професійні групи під час роботи за кордоном			
	Специфікація 1		Специфікація 1	
	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані робітники порівняно з “синіми комірцями”	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані робітники порівняно з “синіми комірцями”
Вік	-0.0166 [0.0190]	0.0108* [0.00653]	-0.0176 [0.0205]	0.0101 [0.00674]
Жінки	0.592* [0.360]	0.480*** [0.129]	0.560 [0.375]	0.451*** [0.132]
Одружені	-0.254 [0.398]	-0.0856 [0.139]	-0.415 [0.410]	-0.0545 [0.143]
Освіта:				
Вища	16.02a [595.2]	0.203 [0.255]	14.77a [436.8]	0.134 [0.271]
Спеціальна або технічна	15.88a [595.2]	-0.0529 [0.241]	14.8a [436.8]	-0.0957 [0.251]
Повна середня	12.94a [595.2]	-0.0882 [0.183]	12.17a [436.8]	-0.0865 [0.187]

Змінні	Професійні групи під час роботи за кордоном			
	Специфікація 1		Специфікація 1	
	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані робітники порівняно з “синіми комірцями”	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані робітники порівняно з “синіми комірцями”
			[0.468]	[0.237]
Некваліфіковані працівники			-1.141	0.768***
			[0.832]	[0.283]
Безробітні			-1.751***	-0.430*
			[0.513]	[0.235]
Розмір вибірки	1,273	1,273	1,273	1,273
Псевдо R-квадрат	0.0969	0.0969	0.1303	0.1303

У таблиці наведено коефіцієнти регресії. Початкова та неповна середня освіта є основною категорією освіти. “Білі комірці” є основною професійною групою. Включено додаткові змінні щодо складу домогосподарств, проживання у місті та регіону. Стандартні похибки в дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$. ^a Статистично значущі на рівні 1% при використанні іншого оптимізаційного алгоритму.

Таблиця 15: Вплив освіти та попередньої роботи на мобільність між професійним групами, 2005-2008 рр.

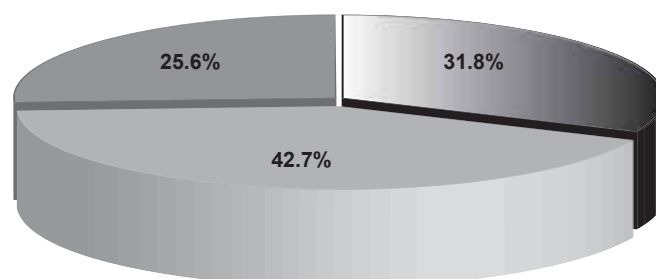
Змінні	Категорії мобільності					
	Специфікація 1			Специфікація 2		
	Горизонтальне переміщення порівняно з немобільністю	Переміщення вниз порівняно з немобільністю	Переміщення вгору порівняно з немобільністю	Горизонтальне переміщення порівняно з немобільністю	Переміщення вниз порівняно з немобільністю	Переміщення вгору порівняно з немобільністю
Освіта:						
Вища	1.018**	2.067***	0.257	1.109**	0.479	1.140
	[0.467]	[0.439]	[0.621]	[0.487]	[0.517]	[0.764]
Спеціальна або технічна	0.781*	1.389***	0.0427	0.796*	0.180	0.449
	[0.411]	[0.401]	[0.538]	[0.422]	[0.466]	[0.648]
Повна середня	0.988***	0.827**	-0.0204	1.007***	0.797**	-0.254
	[0.330]	[0.340]	[0.417]	[0.331]	[0.368]	[0.486]
Професійна група:						
“Сині комірці”				0.00360	-2.734***	13.62
				[0.472]	[0.406]	[754.0]
Некваліфіковані працівники				0.133	-19.53	17.25
				[0.523]	[650.2]	[754.0]
Розмір вибірки	719	719	719	719	719	719
Псевдо R-квадрат	0.0606	0.0606	0.0606	0.242	0.242	0.242

У таблиці наведено коефіцієнти регресії. Початкова та неповна середня освіта є основною категорією освіти. “Білі комірці” є основною професійною групою. Включено додаткові змінні щодо складу домогосподарств, проживання у місті та регіону проживання. Стандартні похибки в дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$

2.3.4 Правовий статус мігранта за кордоном

Насамкінець, з метою визначити вплив освіти на правовий статус мігранта в країні призначення, мігрантів було поділено на три групи. До першої групи віднесено мігрантів, які мають офіційний дозвіл і на проживання, і на роботу. До другої групи потрапили мігранти, які проживають за кордоном легально (у більшості випадків тимчасово), але не мають дозволу на роботу. До останньої групи включимо мігрантів з нерегульованим або невизначеним статусом у країні перебування під час їхнього останнього візиту. На Рисунку 12 показано частки мігрантів у кожній категорії. Рисунки 13 та 14 показують, що у 2005-2008 роках цей розподіл трохи відрізнявся для чоловіків та жінок, проте без чітко вираженої тенденції.

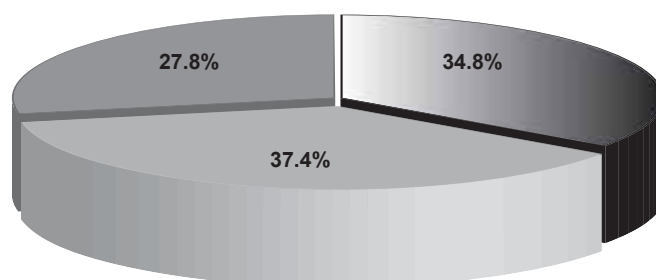
Рисунок 12: Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (обидві статі), 2005-2008 рр.

■ Дозвіл на проживання та роботу   ■ Дозвіл лише на проживання   ■ Неврегульований статус

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

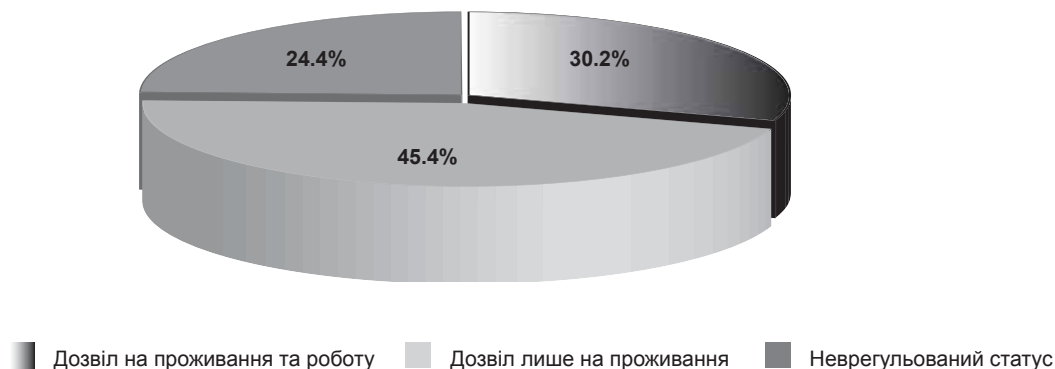
Рисунок 13: Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (жінки), 2005-2008 рр.

■ Дозвіл на проживання та роботу   ■ Дозвіл лише на проживання   ■ Неврегульований статус

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Рисунок 14: Правовий статус українських мігрантів у країні призначення (чоловіки), 2005-2008 рр.

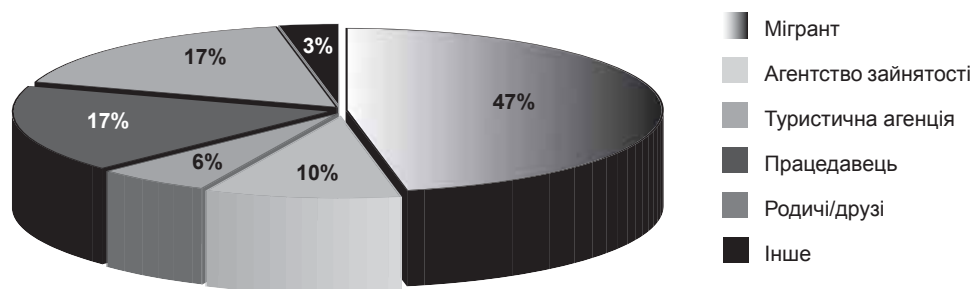

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Виявляється, що освіта має значення тільки для мігрантів із повною середньою освітою. Вони з більшою імовірністю, ніж мігранти інших освітніх категорій, мають або обидва дозволи (на проживання та на роботу), або жодного. За професійними категоріями, “білі комірці” з більшою імовірністю матимуть право на проживання та роботу, а не лише на проживання (див. Таблицю 16).

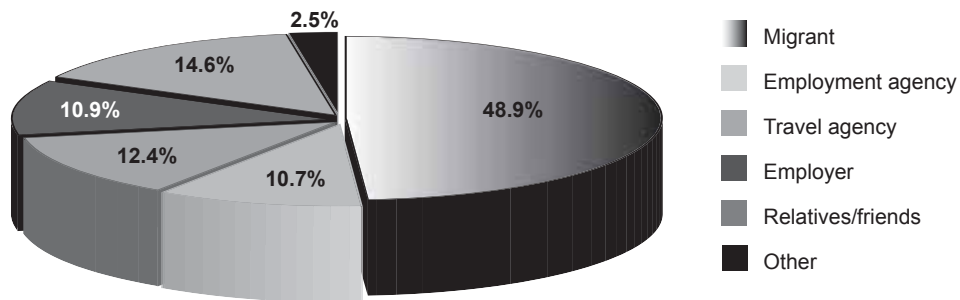
Варто відзначити, що велике значення для правового статусу мігранта в країні призначення має спосіб організації міграції. Цим можуть займатися шість видів суб’єктів, а саме: сам мігрант, агентство зайнятості, туристична агенція, майбутній роботодавець, друзі та родичі чи інші особи. На Рисунку 15 показано розподіл мігрантів за цими категоріями для обох статей, тоді як Рисунки 16 та 17 вказують на розподіл окремо для жінок та чоловіків. Щодо відмінностей між статями, варто зауважити, що у 2005-2008рр. жінки учетверо частіше їхали працювати за кордон через туристичні агенції, тоді як чоловіки удвічі частіше, ніж жінки, користалися допомогою роботодавця.

Рисунок 15: Розподіл суб’єктів, які організували останню поїздку за кордон (обидві статі), 2005-2008 рр.

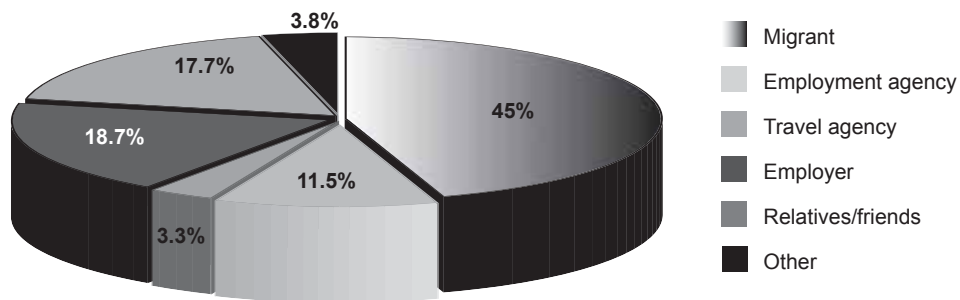
Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Рисунок 16: Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон (жінки), 2005-2008 рр.

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Рисунок 17: Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон (чоловіки), 2005-2008 рр.

Джерело: дані ЗТМ 2008 року. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Емпіричний аналіз показує, що тільки працевлаштування через агентства зайнятості/кадрові агенції збільшує імовірність отримання обох дозволів порівняно з отриманням лише виду на проживання. Якщо оформленням контракту, інших документів та візи займається роботодавець, а не мігрант, це також збільшує шанси мігранта на офіційне працевлаштування, а не тільки на проживання. І навпаки, якщо мігрант покладається на туристичні агенції, друзів, родичів або інших осіб, це збільшує імовірність нелегального перебування в країні призначення (табл. 16).

Таблиця 16: Вплив освіти та попередньої роботи на правовий статус українських мігрантів у країні призначення, 2005-2008 рр.

Змінні	Правовий статус мігранта у країні призначення	
	Дозвіл на проживання та роботу порівняно з дозволом лише на проживання	Неофіційне перебування порівняно з дозволом лише на проживання
Освіта:		
Вища	-0.0261	-0.0188
	[0.314]	[0.325]
Спеціальна або технічна	0.0307	0.319
	[0.294]	[0.290]
Повна середня	0.510**	0.343
	[0.221]	[0.225]
Кваліфікаційна група:		
“Сині комірці”	-0.537**	-0.0662
	[0.257]	[0.288]
Некваліфіковані робітники	-0.421	-0.311
	[0.310]	[0.348]
Безробітні	-0.557**	0.124
	[0.260]	[0.287]
Організатор поїздки:		
Кадрова агенція	0.692***	-0.145
	[0.234]	[0.279]
Туристична агенція	0.194	0.954***
	[0.325]	[0.289]
Працедавець	-0.0424	-1.168***
	[0.192]	[0.263]
Родичі/друзі	0.193	0.453**
	[0.200]	[0.192]
Інше	0.566	1.683***
	[0.488]	[0.406]
Розмір вибірки	1,273	1,273
Псевдо R-квадрат	0.0729	0.0729

У таблиці наведено коефіцієнти регресії. Початкова та неповна середня освіта є базовою категорією освіти. «Сам мігрант» є базовою категорією для організатора поїздки. «Білі комірці» є основною професійною категорією. Включено додаткові змінні щодо складу домогосподарств, проживання у місті та регіону проживання. Стандартні похибки в дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

2.4 Міграційні рішення у 2010-2012 рр. — результати аналізу даних дослідження «Економічна активність населення» та його модуля «Трудова міграція»

Для аналізу фактичних рішень щодо міграції у 2010-2012рр. використано дані ТМ-2012. Дані збрала у квітні-червні 2012р. Державна служба статистики України та Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України за технічної та методологічної підтримки Міжнародної організації праці та фінансування Європейської Союзу. Міграційний модуль став додатком до ЕАН у квітні-червні 2012р.

2.4.1 Схильність до міграції

У 2010-2012рр. особи з найбільшою схильністю до міграції за багатьма параметрами залишились дуже схожими на мігрантів 2005-2008 років. Як і раніше, це переважно чоловіки середнього віку, неодружені, без малих дітей, із сіл Заходу України. Однак, вплив освіти на міграційні рішення змінився. У посткризовий час українці з середнім рівнем освіти (повна середня або середня технічна) є значущо більш схильними до міграції порівняно з іншими респондентами. Окрім того, хоча за масштабом ефект освіти все ще менший за вплив географічного регіону, він є наразі співставним з ефектом статі, проживання у селі або сімейного стану (стовп. 3 Таблиці 17). Цей результат вказує на те, що природа української міграції у 2010-2012 у її кваліфікаційному вимірі змінилася.

Таблиця 17: Вплив освіти на рішення щодо міграції на основі даних ЕАН, обидва періоди

Змінні	2005–2008	2010–2012
Вік	0.003***	0.003***
	[0.000]	[0.000]
Вік у квадраті	-0.00004***	-0.00004***
	[0.000]	[0.000]
Жіноча стать	-0.012***	-0.007***
	[0.001]	[0.001]
Одружений(на)	-0.004***	-0.004***
	[0.001]	[0.001]
Освіта:		
Вища	-0.001	0.001
	[0.002]	[0.002]
Незакінчена вища/середня технічна	0.002	0.005**
	[0.002]	[0.002]
Повна середня	0.002	0.006***
	[0.001]	[0.002]

Змінні	2005–2008	2010–2012
Характеристики домогосподарства:		
Наявність дітей до 6 років	–0.002**	–0.002**
	[0.001]	[0.001]
Наявність людей похилого віку (65+)	–0.001	–3.67e–06
	[0.001]	[0.001]
Розмір домогосподарства	0.00005	0.002***
	[0.0004]	[0.000]
Тип поселення:		
Міське	–0.003**	–0.004***
	[0.001]	[0.001]
Регіон:		
Північ	–0.007***	0.003
	[0.002]	[0.002]
Південь	–0.003	0.005*
	[0.002]	[0.003]
Схід	0.001	–0.001
	[0.002]	[0.002]
Захід	0.028***	0.038***
	[0.002]	[0.003]
Розмір вибірки	36,495	33,752
Псевдо R-квадрат	0.126	0.156

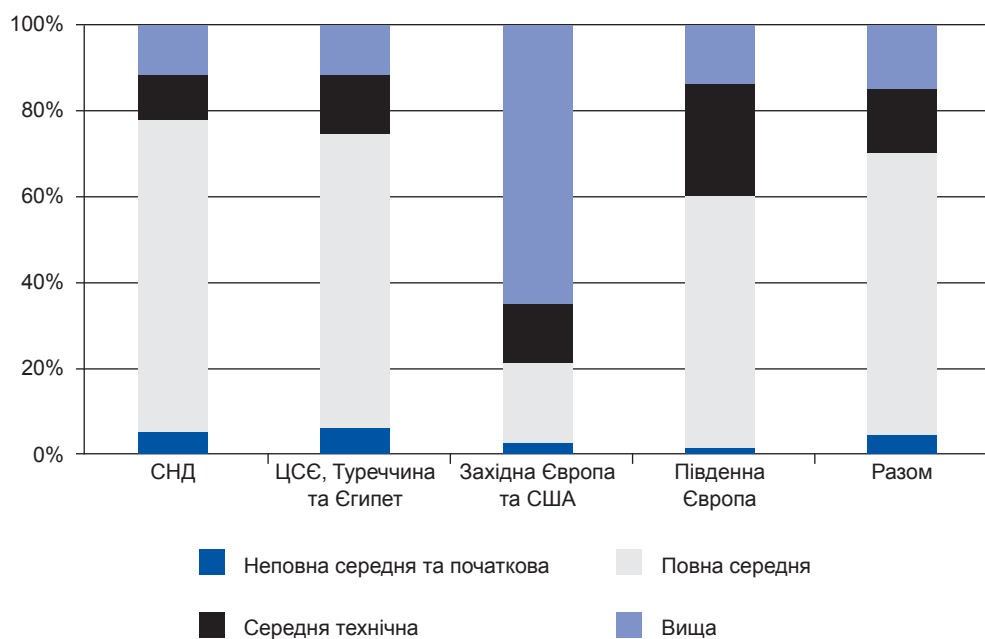
Залежна змінна є 0/1 індикатором міграційного досвіду у відповідному періоді. Наведено граничні ефекти. Неповна середня та початкова освіта є базовою категорією. Центр є базовим регіоном. Стандарти похибки в дужках. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

2.4.2 Географічна спрямованість трудової міграції з України

У 2010–2012 загальна кількість мігрантів серед населення трохи знизилася. Однак, їхній розподіл за чотирма основними напрямками, описаними вище, практично не змінився. Аналогічно до попереднього етапу міграційного опитування, два найбільших міграційних напрямки включають країни СНД — 266 із 606 респондентів у вибірці (що відповідає 45,8% усього потоку мігрантів) та країни Центральної та Східної Європи, Туреччину та Єгипет — 208 (30,4%) мігрантів. Третя за розміром група, 107 (18,5%) українців працювала у південноєвропейських країнах, та 25 (5,3%) мігрантів поїхали до «старих» західноєвропейських країн та Північної Америки.

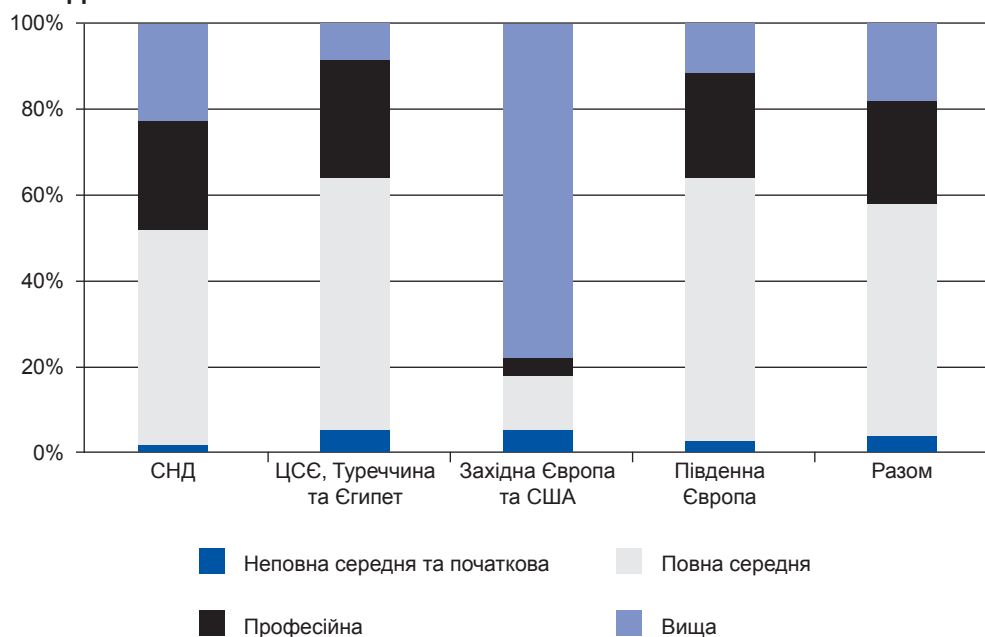
Водночас, частка найменш освічених мігрантів (із неповною середньою та початковою освітою) зменшилася більше ніж удвічі, особливо у Південній Європі та СНД. Подібне зниження частки мігрантів із повною середньою освітою спостерігається і серед українських мігрантів у Західній Європі. Натомість, частка українських мігрантів із вищою освітою у цьому регіоні майже подвоїлася (див. Рисунок 18).

Рисунок 18: Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (обидві статі), 2010-2012 рр.

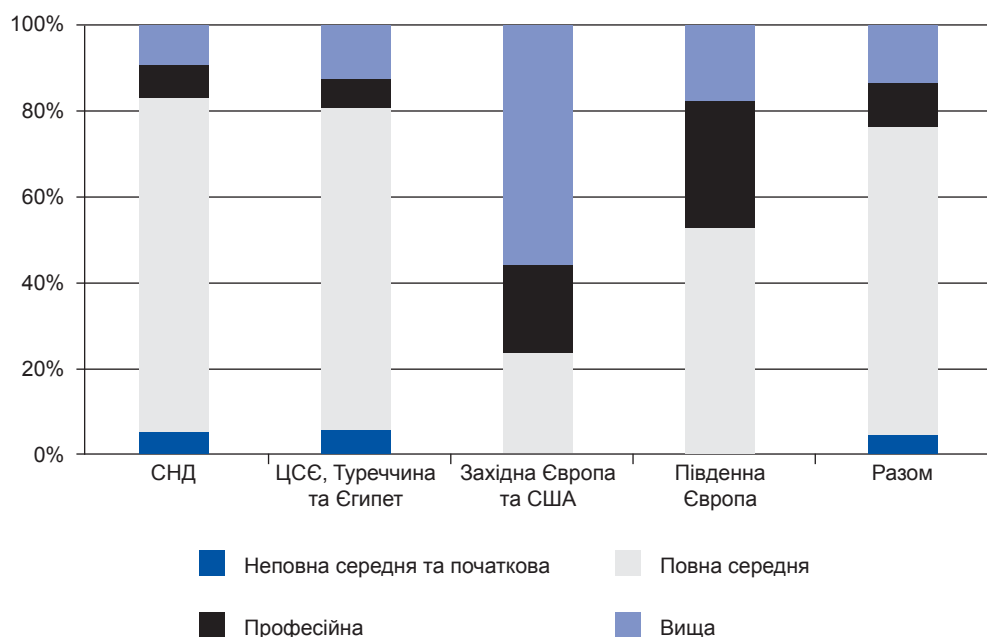

Джерело: ТМ-2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 19: Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (жінки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ-2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 20: Розподіл українських мігрантів за напрямками та рівнем освіти (чоловіки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ-2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

У 2010-2012 роках трудові мігранти, які їздили до Західної Європи та США, стали ще більш освіченими. Частка мігрантів із вищою освітою на цих напрямках зростає до 65,3%. Ця зміна була головним чином зумовлена зростанням частки добре освічених мігрантів серед жінок з 44,7% у 2005-2008рр. до 77,8% у 2010-2012рр., у той час як для чоловіків відповідна частка також зростає, але дещо менше (з 32,3% до 56,3%). У 2012 році мігранти-чоловіки з базовим середнім або початковим рівнем освіти не їздили до Західної, Південної Європи або США, а от частка жінок із таким рівнем освіти у Західній Європі навпаки, виросла з нуля до 5,5%. Освітній рівень жінок-мігрантів до СНД виріс, тоді як чоловіки, які їздили туди працювати, стали менш освіченими (див. Рисунок 19 та 20).

Емпіричний аналіз впливу кваліфікації на вибір країни призначення також підтверджує зміну природи української міграції. З урахуванням інших чинників, ані професія, ані освіта більше не впливають на рішення про напрямок міграції. Набагато важливішу роль відіграють географічні чинники та структура домогосподарства. Навіть зважаючи на вік та професію, жінки з більшою імовірністю працюватимуть у країнах Центрально-Східної та Південної Європи порівняно з СНД. Мігранти з міст та селищ міського типу та із західних та центральних областей України з більшою імовірністю їдуть до Південної Європи. Особи з домогосподарств із малими дітьми менше схильні шукати роботу в одній із розвинених країн, а присутність у домогосподарстві людей похилого віку, навпаки, збільшує таку імовірність.

Таблиця 18: Вплив освіти та кваліфікації на вибір напрямку міграції, ТМ (2010-2012 рр.)

Змінні	Вибір напрямку міграції					
	Специфікація 1			Специфікація 2		
	ЦСЄ, Туреччина та Єгипет порівняно з СНД	Західна Європа та США порівняно з СНД	Південна Європа порівняно з СНД	ЦСЄ, Туреччина та Єгипет порівняно з СНД	Західна Європа та США порівняно з СНД	Південна Європа порівняно з СНД
Вік	-0.032	0.090	-0.067	-0.037	0.083	-0.067
	[0.0802]	[0.204]	[0.110]	[0.0810]	[0.207]	[0.111]
Вік у квадраті	0.00017	-0.00202	0.00112	0.00026	-0.00182	0.00115
	[0.00102]	[0.00269]	[0.00140]	[0.00103]	[0.00271]	[0.00140]
Жіноча стать	0.851***	0.614	2.664***	0.833***	0.744	2.648***
	[0.253]	[0.505]	[0.313]	[0.255]	[0.511]	[0.315]
Одружений(на)	0.014	0.672	0.017	0.032	0.827	0.024
	[0.264]	[0.610]	[0.334]	[0.266]	[0.638]	[0.335]
Освіта:						
Вища	0.073	0.999	1.245	0.153	1.402	1.324
	[0.558]	[1.171]	[0.818]	[0.584]	[1.197]	[0.850]
Середня технічна	0.109	0.212	1.036	0.176	0.266	1.015
	[0.532]	[1.187]	[0.791]	[0.550]	[1.208]	[0.818]
Повна середня	-0.373	-1.214	0.449	-0.355	-1.174	0.473
	[0.446]	[1.140]	[0.725]	[0.448]	[1.157]	[0.725]
Кваліфікація:						
«Сині комірці»				0.0988	0.541	0.0997
				[0.373]	[0.857]	[0.479]
Некваліфіковані робітники				0.171	0.988	0.0858
				[0.414]	[0.939]	[0.558]
Безробітні				0.34	0.756	0.275
				[0.355]	[0.707]	[0.450]
Розмір Вибірки	613	613	613	606	606	606
Псевдо R-квадрат	0.194	0.194	0.194	0.194	0.194	0.194

Наведено коефіцієнти регресії. Неповна середня та початкова освіта — базова освітня категорія. «Білі комірці» - базова кваліфікаційна категорія. Включено додаткові контрольні змінні, які описують склад домогосподарств, тип поселення (міське/сільське), основні причини міграції та регіон проживання. Стандартні похибки у дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

2.4.3 Рід занять українських мігрантів за кордоном

Так само, як і в дослідженні ЗТМ (2008), усіх мігрантів, опитаних у 2012 році, було поділено на три категорії — “білі комірці”, “сині комірці” та “некваліфіковані робітники” — ґрунтуючись на інформації про їхню зайнятість до виїзду з України та під

час роботи за кордоном. Вісім мігрантів повідомили, що не змогли знайти роботу за кордоном.⁴⁰

Таблиця 19: Кваліфікаційний розподіл українських мігрантів під час роботи за кордоном за рівнем освіти, 2010-2012 рр.

Рівень освіти	Кваліфікаційні групи під час роботи за кордоном			
	“Білі комірці”	“Сині комірці”	Некваліфіковані	Разом
Вища	28.68	43.72	27.6	100
Середня технічна	16.89	43.17	39.94	100
Повна середня	5.26	53.06	41.68	100
Неповна середня та початкова	1.09	45.43	53.48	100
Разом	10.26	49.87	39.87	

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Загалом, у 2010-2012рр. невідповідність посади кваліфікації мігранта залишалася великою. Більше 70% добре освічених мігрантів все ще працюють за кордоном на посадах кваліфікованих та некваліфікованих робітників. Тим не менш, аналогічно до 2005-2008 років, у 2010-2012 ті, хто знайшов роботу “білого комірця” за кордоном, з великою ймовірністю матимуть кращу освіту (див. Таблиця 19).

Звертають увагу декілька важливих відмінностей між двома обстежуваними періодами. Частка мігрантів, що отримали кваліфіковану роботу за кордоном (“білі комірці”), майже подвоїлася з 5,8% у 2005-2008рр. до 10,3% у 2010-2012рр. (див. Таблицю 11 для першого періоду та Таблиця 19 для другого періоду). Такі зміни вражають, враховуючи те, що частка осіб, які працювали на посадах відповідного кваліфікаційного рівня до міграції, у 2010-2012 практично не змінилася порівняно з попереднім періодом (13,5% - в 2005-2008рр., Таблиця 13, та 14,4% - в 2010-2012 рр., Таблиця 20). Крім того, частка мігрантів, які отримали посади кваліфікованих робітників за кордоном, знизилася для всіх рівнів освіти (Таблиця 19). Проте, це зниження, принаймні частково, може відбуватися через зниження на 10 відсоткових пунктів частки мігрантів, які працювали на посадах кваліфікованих робітників до виїзду за кордон. Аналогічно до попереднього періоду, в 2010-2012рр. 40% мігрантів повідомляють, що не мали роботи в Україні до від'їзду (Таблиця 20). Однак, на відміну від 2005-2008рр., частка осіб, що були безробітними перед еміграцією, практично не пов'язана з рівнем освіти.

⁴⁰ Як і раніше, під час емпіричного аналізу вони потрапили до категорії некваліфікованих робітників.

Таблиця 20: Кваліфікаційний розподіл українських мігрантів до виїзду за кордон за рівнями освіти, 2010-2012 рр.

Рівень освіти	Кваліфікаційні групи в Україні				
	“Білі комірці”	“Сині комірці”	Некваліфіковані	Безробітні	Разом
Вища	43.84	13.70	6.85	35.62	100
Середня технічна	36.26	18.68	4.40	40.66	100
Повна середня	5.37	36.10	18.29	40.24	100
Неповна середня та початкова	0.00	34.38	18.75	46.88	100
Разом	14.36	30.69	14.85	40.10	100

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Таблиця 21: Вплив освіти та попередньої зайнятості на вибір посади за кордоном, 2010-2012 рр.

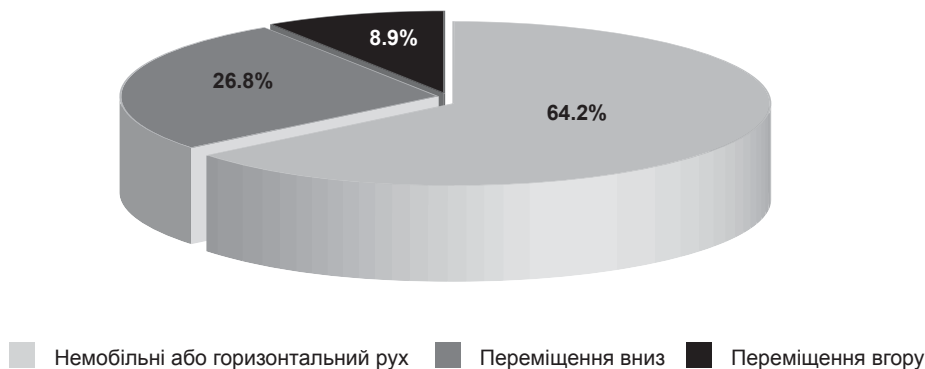
Змінні	Вибір посади за кордоном			
	Специфікація 1		Специфікація 2	
	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані порівняно з “синіми комірцями”	“Білі комірці” порівняно з “синіми комірцями”	Некваліфіковані порівняно з “синіми комірцями”
Вік	-0.018 [0.0171]	-0.0133 [0.00982]	-0.0364* [0.0201]	-0.0115 [0.0104]
Жіноча стать	-0.351 [0.388]	1.049*** [0.201]	-0.566 [0.453]	1.111*** [0.208]
Одружений(на)	0.371 [0.371]	0.0348 [0.206]	0.284 [0.409]	0.0205 [0.214]
Освіта:				
Вища	2.273** [1.095]	-0.755 [0.491]	0.0882 [1.172]	-0.849 [0.522]
Середня технічна або незакінчена вища	1.483 [1.108]	-0.513 [0.455]	-0.427 [1.194]	-0.525 [0.486]
Повна середня	0.600 [1.059]	-0.425 [0.396]	0.0605 [1.088]	-0.467 [0.416]
Кваліфікація:				
“Сині комірці”			-4.669*** [0.823]	-0.506 [0.374]
Некваліфіковані			-2.347*** [0.633]	1.231*** [0.418]
Безробітні			-2.785*** [0.476]	0.182 [0.354]
Розмір вибірки	606	606	606	606
Псевдо R-квадрат	0.0713	0.0713	0.169	0.169

Наведено коефіцієнти. Неповна середня та початкова освіта — базова освітня категорія. “Білі комірці” — базова кваліфікаційна категорія. Включено додаткові контрольні змінні щодо складу домогосподарства, проживання у місті (СМТ), основних причин міграції та проживання у певному регіоні. Стандартні похибки в дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$. ^a Статистично значущий на рівні 1% при використанні іншого алгоритму оптимізації.

Результати регресійного аналізу свідчать про те, що, як і в попередньому періоді, робота мігранта до виїзду краще відображає кваліфікацію мігранта, ніж освіта. Однак, вплив освіти стає більш вираженим у 2010-2012рр., принаймні, для високо освічених осіб. Як показує Таблиця 21, мігранти з вищою освітою мають значно кращі шанси отримати кваліфіковану, а не робітничу посаду за кордоном. На противагу попереднім результатам, марнування кваліфікації більше не спостерігається, якщо врахувати інші чинники. Особи, які в Україні обіймали посади як “білих”, так і “синіх комірців”, тепер мають значно більше шансів знайти відповідну роботу за кордоном.

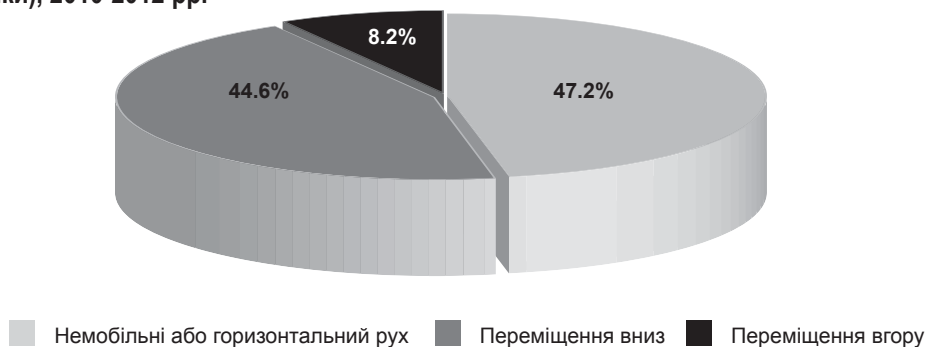
Розподіл мігрантів за переміщенням між кваліфікаційними рівнями показаний на Рисунку 21. У 2010-2012 рр. спостерігалися лише незначні зміни порівняно з попереднім періодом обстеження. Частка мігрантів, які обіймали за кордоном посади такого самого рівня, як і в Україні, збільшилася на 6%. Частка осіб, що знайшли роботу нижчого кваліфікаційного рівня (наприклад, «білі комірці» або кваліфіковані робітники, що працювали як некваліфіковані робітники), знизилася на аналогічну величину. Частка осіб, що перемістилися вгору по “кваліфікаційних сходах”, не змінилася. Ця тенденція сильніша для мігрантів-чоловіків (див. Рисунки 22 та 23). На жаль, регресійний аналіз є неінформативним через малий розмір вибірки.

Рисунок 21: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (обидві статі), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

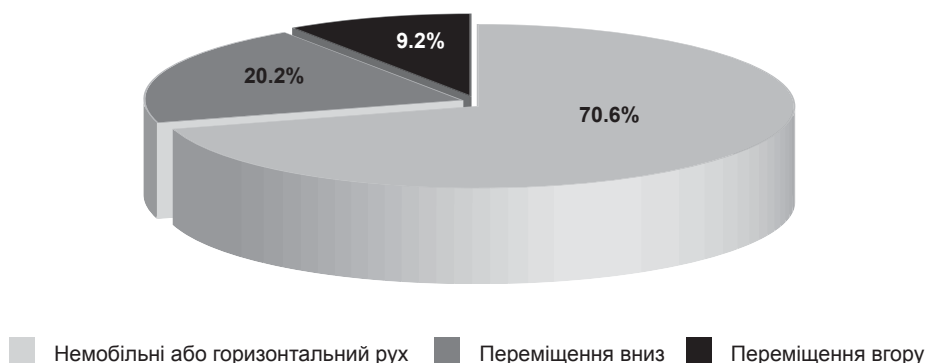
Рисунок 22: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (жінки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 23: Міжкваліфікаційна мобільність українських мігрантів до та під час міграції (чоловіки), 2010-2012 рр.

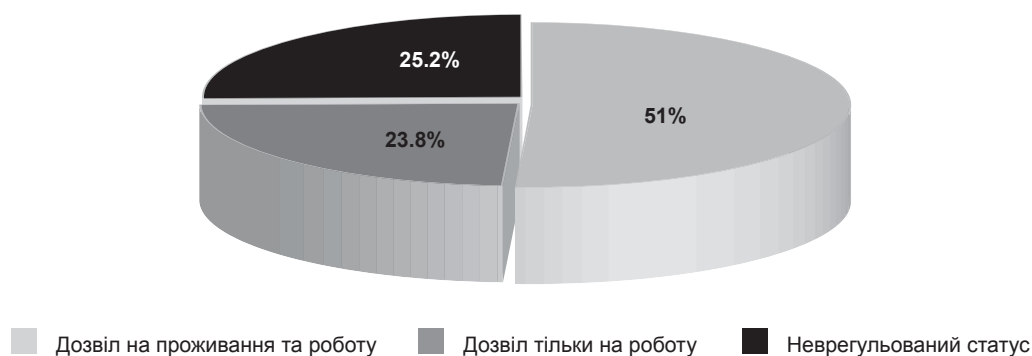

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

2.4.4 Правовий статус мігранта за кордоном

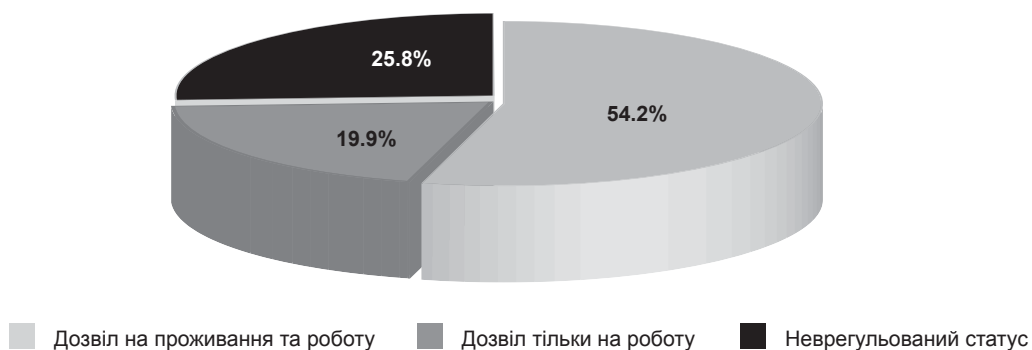
У 2010-2012рр. частка мігрантів, що не мали дозволу на проживання та роботу, залишилася на рівні 2005-2008 років — 25% (див. Рисунок 24). Проте, частка українських мігрантів, що мали усі необхідні документи, зросла з 32% у попередньому періоді до 51%. Ця тенденція дещо більш виражена для мігрантів - жінок (див. Рисунок 25 та 26).

Рисунок 24: Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (обидві статі), 2010-2012 рр.

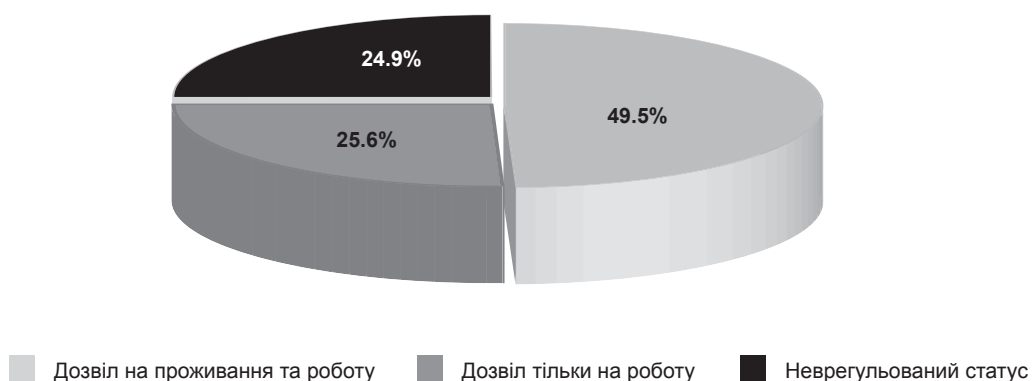
Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 25: Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (жінки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування

Рисунок 26: Правовий статус українських мігрантів у країні перебування (чоловіки), 2010-2012 рр.

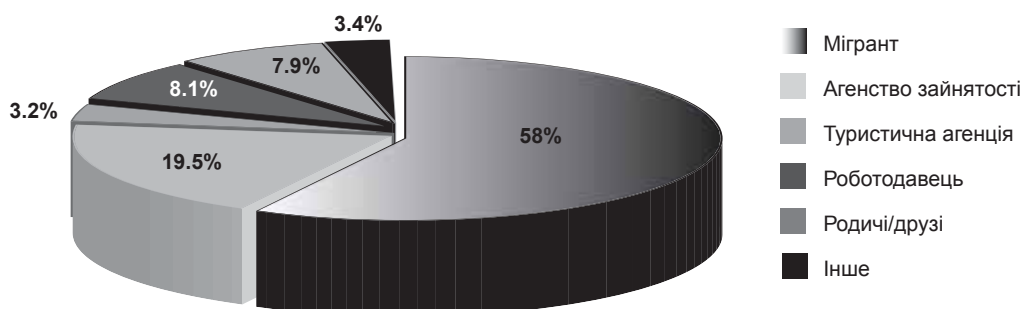
Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Крім того, у 2010-2012 роках змінилася стратегія мігрантів щодо від'їзду (див. Рисунок 27), відтак, ще більше мігрантів організують свою поїздку самостійно (46% у 2005-2008 рр., 52% — у 2010-2012 рр.). Частка тих, що звертаються по допомогу до агенцій з працевлаштування, майже подвоїлась (19,5%), в той час як роботодавці та родичі й друзі у 2010-2012 роках організували поїздки вдвічі рідше. Відмінності між двома періодами обстеження особливо помітні для мігрантів-чоловіків (див. Рисунки 28 та 29).

Емпіричний аналіз показує, що, на противагу попередньому періоду, у 2010-2012 роках ані освіта, ані посада в Україні не впливають на правовий статус мігранта у країні призначення. Однак, організатор поїздки, як і раніше, відіграє важливу роль — вплив агенцій з працевлаштування посилюється. Організація поїздки через агенцію не лише збільшує імовірність цілком легального перебування у країні призначення, а й зменшує імовірність нелегального. Схожий вплив у 2010-2012 роках

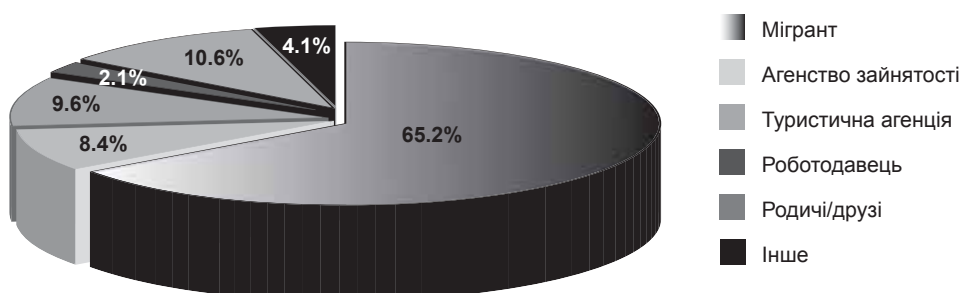
мають родичі та друзі, тоді як у попередньому періоді неформальні зв'язки впливали на правовий статус мігранта за кордоном радше негативно. У 2010-2012рр. зник негативний вплив туристичних агенцій, присутній у 2005-2008 роках.

Рисунок 27: Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (обидві статі), 2010-2012 рр.

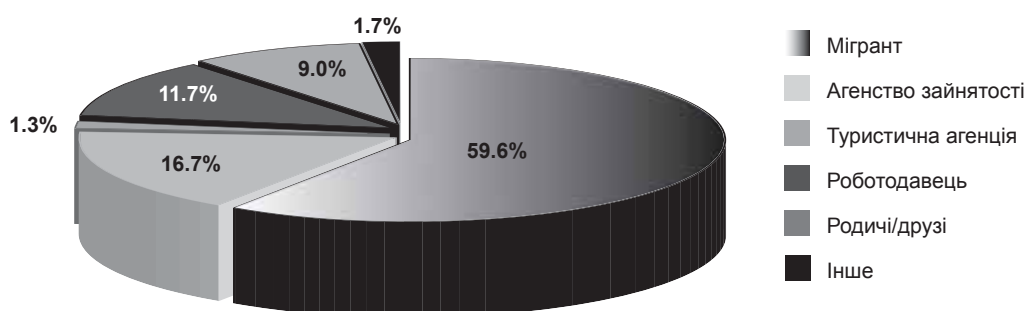
Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 28: Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (жінки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Рисунок 29: Розподіл суб'єктів, які організували останню поїздку за кордон у (чоловіки), 2010-2012 рр.

Джерело: ТМ, 2012. Розраховано з використанням вагових коефіцієнтів опитування.

Таблиця 22: Вплив освіти та попередньої зайнятості на правовий статус українських мігрантів у країні перебування, обидва періоди

Змінні	Правовий статус мігранта у країні перебування, 2005-2008		Правовий статус мігранта у країні перебування, 2010-2012	
	Дозвіл на проживання і роботу порівняно з дозволом лише на проживання	Неофіційний статус порівняно з дозволом лише на проживання	Дозвіл на проживання і роботу порівняно з дозволом лише на проживання	Неофіційний статус порівняно з дозволом лише на проживання
Освіта:				
Вища	-0.0261	-0.0188	-0.257	-0.674
	[0.314]	[0.325]	[0.635]	[0.795]
Середня технічна або незакінчена вища	0.0307	0.319	-0.157	0.203
	[0.294]	[0.290]	[0.627]	[0.746]
Повна середня	0.510**	0.343	-1.007*	-0.298
	[0.221]	[0.225]	[0.539]	[0.651]
Кваліфікація				
“Сині комірці”	-0.537**	-0.0662	-0.0233	0.66
	[0.257]	[0.288]	[0.376]	[0.505]
Некваліфіковані	-0.421	-0.311	0.211	0.705
	[0.310]	[0.348]	[0.428]	[0.564]
Безробітні	-0.557**	0.124	0.229	0.745
	[0.260]	[0.287]	[0.361]	[0.491]
Організатор поїздки				
Агенція з працевлаштування	0.692***	-0.145	0.825***	-1.094***
	[0.234]	[0.279]	[0.291]	[0.408]
Туристична агенція	0.194	0.954***	-0.578	-0.373
	[0.325]	[0.289]	[0.595]	[0.633]
Працедавець	-0.0424	-1.168***	0.331	-2.313***
	[0.192]	[0.263]	[0.360]	[0.777]
Родичі/друзі	0.193	0.453**	0.645*	-1.155**
	[0.200]	[0.192]	[0.383]	[0.568]
Інше	0.566	1.683***	14.42	15.4
	[0.488]	[0.406]	[571.8]	[571.8]
Розмір вибірки	1,273	1,273	606	606
псевдо R-квадрат	0.0729	0.0729	0.126	0.126

Наведено коефіцієнти. Неповна середня та початкова освіта — базова освітня категорія. “Білі комірці” — базова кваліфікаційна категорія. Мігрант — базова категорія для організатора поїздки. Включено додаткові контрольні змінні для віку, статі, сімейного стану, складу домогосподарства, мешканців міст та регіону проживання. Стандартні похибки у дужках, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

2.5 Висновки

За результатами регресійного аналізу можна зробити висновок, що освіта не має чіткого та тривалого впливу на більшість рішень українців щодо міграції. До того ж, її вплив на різні аспекти міграції неоднаковий у двох розглянутих періодах обстеження трудової міграції.

Зокрема, у 2005-2008рр. освіта не впливала на імовірність міграції. Однак, більш освічені особи з більшою імовірністю мігрували до багатших країн, навіть якщо вони знаходили там роботу нижчого рівня. У 2010-2012 роках особи із нижчою кваліфікацією мають більшу ймовірність еміграції, проте ані освіта, ані посада до виїзду за кордон не впливають на вибір напрямку міграції.

Спостерігається позитивний вплив освіти на імовірність знайти роботу вищого рівня, наприклад, менеджера, інженера або службовця. Цей ефект став більш вираженим у 2010-2012 роках. Втім, все ще дуже небагатьом мігрантам вдається отримати такі посади.

Аналіз даних 2005-2008 років підтримує гіпотезу «марнування мізків» або, краще сказати, «марнування кваліфікації» для українських мігрантів — «білих комерційців», але не для «синіх». У 2010-2012 роках, враховуючи інші чинники, «марнування кваліфікації» не спостерігається ані для «білих», ані для «синіх» комерційців.

ЧАСТИНА 3

Готовність і обсяг використання грошових переказів на освіту серед сімей мігрантів та вплив переказів на попит на освіту

У цьому розділі розглянуто зворотню сторону зв'язку міграції та освіти. Проаналізовано вплив грошових переказів, які мігранти пересилають на батьківщину, на попит на освіту в країні походження мігрантів. Спочатку описано теоретичні та емпіричні дослідження з цієї проблематики. Далі наведено нові емпіричні результати для України, отримані з використанням УЛМД 2007 року. Цей розділ допоможе зрозуміти, чи може зростаючі надходження грошових переказів підвищити попит на освіту в Україні.

3.1 Грошові перекази та попит на освіту — огляд літератури про досвід України та інших країн світу

Теоретичні моделі зазвичай показують, що вплив грошових переказів на витрати домогосподарств на освіту є позитивним, оскільки грошові перекази послаблюють бюджетне обмеження домогосподарств (Bertoli, 2006, Marchiori та ін., 2010) і тим самим збільшують обсяг коштів, доступних для інвестицій в освіту.

Декілька емпіричних досліджень підтвердили це теоретичне припущення. Dustman та Speciale (2006) показали, що при збільшенні обсягу грошових переказів зростає попит на послуги в галузі освіти в країнах, що розвиваються. Подібні результати отримав і Adams (2007). На вибірці зі 115 країн, що розвиваються, він показав, що країни, які отримують більше грошових переказів, мають нижчий рівень бідності, а проаналізувавши дослідження на рівні домогосподарств, він доходить висновку, що домогосподарства-отримувачі грошових переказів за інших рівних умов менше витрачають на споживання і більше на інвестиційні товари, а саме на освіту, охорону здоров'я, житлове будівництво або власний бізнес. Це відбувається тому, що мігранти часто розглядають свої заробітки за кордоном не як зарплату (яку можна витратити на поточне споживання), а як надходження від обмежених у часі проєктів,

тобто багато з них вважають своє перебування за кордоном тимчасовим, допоки не зароблять грошей на житло або освіту для своїх дітей. Таким чином, грошові перекази витрачають на ці, наперед визначені цілі.

Однак, є одна обставина, яку теоретичні моделі, як правило, не беруть до уваги, — це те, що отримання грошових переказів зазвичай означає відсутність члена домогосподарства (матері, батька або обох) вдома, що може негативно вплинути на освіту дитини через декілька причин:

1. дитина залишається без належного нагляду і приділяє менше уваги навчанню, хоча формально і відвідує школу;
2. більший обсяг хатньої роботи (приготування їжі, прибирання, догляд за молодшими дітьми, обробка присадибних ділянок у сільській місцевості тощо) розподіляється між членами сім'ї, що залишились, включно з дітьми, тим самим зменшуючи кількість часу, який вони можуть витратити на здобуття освіти (це особливо актуально, коли емігрувала матір);
3. суб'єктивна цінність освіти для дитини і стимули для навчання зменшуються: спостерігаючи, як їхній родич емігрував, щоб заробити пристойні гроші на некваліфікованій роботі (іноді мігранти заробляють більше, ніж кваліфікованіші працівники отримують вдома), дитина може також схилитись до міграції і низькокваліфікованої праці⁴¹ (демотиваційний ефект).

Деякі емпіричні дослідження впливу грошових переказів на освіту припускають, що цей демотиваційний ефект може бути важливим⁴². Amuedo-Dorantes та ін. (2008) для Гаїті і Amuedo-Dorantes та Pozo (2010) для Домініканської Республіки виявляють позитивний вплив грошових переказів на відвідування школи тільки в домогосподарствах, де немає членів-мігрантів (тобто грошові перекази надходять від друзів або далеких родичів)⁴³. Дослідження для Мексики показують, що отримання грошових переказів загалом знижує освітні прагнення дітей (вони, як правило, менше років навчаються в школі і менша частка з них мають намір вступити до вищих навчальних закладів). Замість цього зростає бажання мігрувати (наприклад, Kandel та Као, 2001⁴⁴ чи McKenzie та Rapoport, 2006). Інші мексиканські дослідження не знаходять значущого впливу грошових переказів ані на рівень отриманої освіти, ані на витрати на неї (Orrenius та ін., 2010, Borraz, 2005). Втім, ці результати можуть

---

41 Детальний опис негативного впливу відсутності члена домогосподарства на дітей можна знайти, наприклад, у доповіді Карітас Україна, що проведена на основі опитування школярів у західних областях України: http://www.caritas-ua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=220%3Am&catid=16%3Asi-&Itemid=1&lang=uk

42 Antman (2012) зробив огляд досліджень впливу міграції на родини (на освіту дітей, розлучення тощо) і, зокрема, вважає, що літні батьки дітей-мігрантів отримують менше підтримки від усіх своїх дітей (немігрантів також), і таким чином це ілюструє інший аспект несприятливого впливу міграції на сім'ю — послаблення сімейних зв'язків.

43 З альтернативної точки зору, Bredl (2009) для Гаїті показує, що доходи (включно з грошовими переказами) мають позитивний вплив на витрати на освіту, а відсутність членів домогосподарства не має значення. Вибір залежної змінної може пояснити ці протилежні результати, як описано нижче.

44 <https://docs.google.com/a/kse.org.ua/viewer?a=v&pid=explorer&chrome=true&srcid=0B-9pz4JCfpJbZjk-wM2VmZjYtYjJmC00Mzg2LWEzNzctMTY2YmZkYmFmFm>

бути неактуальними для України та інших європейських країн у зв'язку з певними особливостями міграції у Мексиці.

Звичайно, сума грошових переказів не є єдиною змінною, яка впливає на освіту. Інші фактори, як-от сім'я та регіональні особливості, також відіграють важливу роль. Наприклад, Sawyer (2010)⁴⁵ показав, що бажаний рівень освіти (бажана кількість років навчання) дітей був однаковим у домогосподарствах одержувачів та домогосподарствах неодержувачів грошових переказів. Втім, виявилось, що рівень освіти матері має істотний вплив на освітні прагнення дітей (діти матерів з більшим від середнього рівнем освіти прагнуть вчитися більше років), але тільки в домогосподарствах, які не отримують грошових переказів. Для домогосподарств-отримувачів грошових переказів освіта матері не грає жодної ролі в освітніх прагненнях дітей.

Коли йдеться про фактичну кількість років навчання в школі, відсоток дітей, які закінчили середню школу, серед неодержувачів грошових переказів вищий, ніж в родинях одержувачів. Знову рівень освіти матері виявився найбільш значущим чинником, який впливає на закінчення середньої школи: 50% дітей матерів із вищим за середній рівнем освіти закінчили середню школу, в той час як цей показник для дітей матерів з нижчим за середній рівнем освіти становить тільки 18%. Надходження грошових переказів лише збільшує цю різницю: у одержувачів грошових переказів ці частки становили відповідно 54% і 16%. Це дослідження ще раз підкреслило важливість родини (наприклад, можливість батьків допомогти із домашнім завданням і бути прикладом для наслідування дітям) для освіти дитини. Грошові перекази посилюють вплив сім'ї, підвищуючи рівень освіти дітей у високоосвічених сім'ях і знижуючи його в низькоосвічених родинях.

Змінні, що характеризують країну чи регіон загалом, також відіграють важливу роль у визначенні рівня освіти дітей. Так, Acosta, Fajnzylber та López (2008), оцінюючи вплив грошових переказів на частку витрат на освіту в загальному бюджеті домогосподарства і кількість класів, які закінчила дитина, в країнах Латинської Америки, показали, що грошові перекази позитивно впливають на освітні витрати в Сальвадорі, Гватемалі, Перу і Домініканській Республіці. В той же час, цей вплив є негативним на Ямайці і незначущим у Мексиці та Нікарагуа. Крім того, в усіх країнах за винятком Мексики, вплив грошових переказів на освітні витрати був вищим для домогосподарств із вищим рівнем доходу, що відображає вплив сім'ї (домогосподарства з високими доходами також, ймовірно, є більш освіченими). Вплив грошових переказів на рівень отриманої освіти є не таким однозначним. Вищі грошові перекази позитивно і значущо пов'язані з вищим рівнем освіти учнів тільки у 6 із 11 досліджених країн.

Benedictis та ін. (2010) підкреслюють, що краща якість освітньої інфраструктури (школи, класи) має вирішальне значення для позитивного впливу грошових переказів на рівень освіти дитини⁴⁶. Kroeger та Andersen (2011), ґрунтуючись на даних

45 <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=775>

46 Природно, навіть маючи змогу дозволити собі платити за навчання, батьки матимуть менше бажання відправляти своїх дітей до школи, яка знаходиться дуже далеко від дому.

Киргизстану, доходять аналогічного висновку. Вони показують, що в багатшому і розвиненішому регіоні країни (на півночі) міжнародні грошові перекази збільшують видатки на освіту та рівень охоплення хлопчиків середньою освітою, але зменшують рівень охоплення дівчаток: оскільки цей регіон є більш промислово розвиненим порівняно з іншими, віддача від освіти тут є вищою. Отже, батьки більше інвестують у своїх синів, очікуючи від них піклування в старості. У бідніших і переважно аграрних гірських та південних районах у домогосподарствах одержувачів грошових переказів спостерігається невелике зниження витрат на освіту та зарахування до школи дітей обох статей. Можливо, демотиваційний ефект грошових переказів тут сильніший, ніж ефект доходу. Це дослідження також показує, що на родину негативно впливає відсутність одного із членів сім'ї (зазвичай, батька).

Вплив грошових переказів на освіту, як правило, вимірюють за допомогою двох індикаторів: рівень охоплення дітей системою середньої освіти та витрати на освіту. Рівень охоплення найчастіше використовують для відносно бідніших країн, де поширеною є дитяча праця (наприклад, у Calero та Sparrow (2008) для Еквадора або в Acosta (2006) для Сальвадора). Для розвинутіших країн, де середня освіта є обов'язковою, цей показник не є дуже інформативним. Хоча деякі дослідження як змінну розглядають також вступ до університетів (Kandel та Kao, 2001, Gorlich та ін., 2007), більшість інших науковців порівнюють витрати на освіту (точніше, їхню частку в загальному обсязі витрат домогосподарств), оскільки ця змінна доступна з обстежень домогосподарств. Використання різних залежних змінних може змінити результат. Наприклад, Medina та Cardona (2010) стверджують, що грошові перекази не впливають на охоплення шкільною освітою в Колумбії, але впливають на освітні витрати, оскільки діти домогосподарств одержувачів скоріше відвідуватимуть приватні, а не державні школи. Подібні результати отримали Cardenas та ін. (2010), в той час, як Calero та Sparrow (2008) дійшли висновку, що грошові перекази позитивно впливають як на залучення дітей до шкіл, так і на освітні витрати (і, отже, негативно - на використання дитячої праці) в Еквадорі. На основі даних Сальвадора, Acosta (2006) також виявив позитивний вплив грошових переказів на залучення до школи, а Edwards та Ureta (2003) з'ясували, що грошові перекази негативно позначаються на ризикові покинути школу.

Дослідження впливу грошових переказів на освітні видатки зазвичай показують вищі витрати на освіту (наприклад, Kifle (2007) для Еритреї, Tullao та Rivera (2008) для Філіппін) або збільшення частки витрат на освіту в загальному обсязі витрат (Hristev та ін. (2010) для Республіки Молдова, Tabuga (2007) для Філіппін, Adams (2005) для Гватемали) в домогосподарствах одержувачів грошових переказів. Інші дослідження повідомляють про відсутність істотного зв'язку між цими чинниками (Parinduri та Thangavelu (2008) для Індонезії, Raihan та ін. (2009) для Бангладеш).

Але, оскільки потік грошових переказів збільшує видатки на приватну освіту, він може знизити загальнодержавні видатки на освіту (ефект витіснення). Наприклад, Ziesemer (2008) показує, що грошові перекази збільшують державні витрати на освіту у відносно «бідних» країнах, що розвиваються (реагуючи на збільшення попиту на освіту, уряд будує школи і наймає нових вчителів) і зменшують їх у відносно «багатих» країнах (оскільки більше людей можуть дозволити собі приватну освіту,

то уряд зменшує кількість державних шкіл чи їхній розмір). Аналогічно, Dustman та Speciale (2006) роблять висновок, що зв'язок між грошовими переказами і державними витратами на освіту має форму оберненої параболи, тобто для малих (великих) сум грошових переказів зростання обсягу грошових переказів підвищує (знижує) державні витрати на освіту.

Таблиця 23: Грошові перекази в Україну, 2008-2011 рр. (млн. доларів США)

	2008	2009	2010	2011
Загальна сума переказів	6177	5370	5862	7019
У відсотках до ВВП	3.4	4.6	4.3	4.2

Джерело: Національний Банк України

Вищенаведені дані включають грошові перекази громадянам або резидентам України з-за кордону. Інші джерела, зокрема Світовий банк, наводять нижчі цифри, але вони не враховують неофіційні трансферти, а саме ввезену готівку, в той час як НБУ оцінює обсяг цих коштів.

Більшість грошових переказів надходить від мігрантів із Росії: у 2011 році їхні грошові перекази склали 1 987,6 млн. дол США, що становить 32,8% від загальної суми переказів у цьому році. За ними йдуть США (10,1%), Німеччина (7,0%), Кіпр (5,5%) та Італія (5,4%).

Дані про грошові перекази слід використовувати дуже обережно. Наприклад, Угорщину або Чехію, які є одними з найпоширеніших напрямків трудової міграції з України, не згадано серед основних країн, з яких надходять перекази, у вищенаведеній статистиці НБУ. Імовірно, перекази із цих країн здійснюються переважно через неофіційні канали, а також, імовіріше, українці, які працюють у цих країнах, часто навідуються додому, і тому переважно привозять свій заробок особисто.

Грошові перекази в Україну та з України хоча й нижчі, ніж в інших країнах СНД, зокрема, в Молдові, тим не менш, є істотними. Їхня роль є ще важливішою на рівні домогосподарств. За даними опитування ЗТМ, більше 40% домогосподарств-одержувачів закордонних надходжень отримують більш ніж половину свого доходу від грошових переказів, а 23% домогосподарств отримують більше 75% своїх доходів із-за кордону. Очевидно, що існує позитивна кореляція між надходженням грошових переказів та підвищенням якості життя за рахунок задоволення основних потреб, ростом заощаджень, інвестицій тощо. Грошові перекази знижують ризик зубожіння для домогосподарств.

Не існує досліджень, які безпосередньо б оцінювали вплив грошових переказів на бюджет домогосподарств в Україні. Тому наведемо деякі дані, що дозволяють оцінити його опосередковано. Зокрема, в Таблиці 24 представлено структуру сукупних витрат домогосподарств за даними Державної служби статистики України. Таблиця 25 підсумовує використання грошових переказів та заощаджень, привезених мігрантами, за даними обстежень ЗТМ (2008) і ЄФО (2008).

Таблиця 24: Структура сукупних витрат українських домогосподарств, 2002-2011рр. (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сукупні споживчі витрати	92.8	93.3	92.6	91.1	90.5	90.0	86.2	87.8	90.0	90.2
Їжа та безалкогольні напої	59.1	58.6	57.5	56.6	53.2	51.4	48.9	50.0	51.6	51.3
Алкогільні напої та тютюнові вироби	2.6	2.8	2.8	2.9	2.6	2.6	2.2	3.2	3.3	3.4
Непродовольчі товари та послуги	31.1	31.9	32.3	31.6	34.7	36.0	35.1	34.6	35.1	35.5
в тому числі										
одяг та взуття	5.4	5.3	5.7	5.7	5.8	5.9	5.9	5.6	6.1	5.8
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	10.5	10.4	9.7	8.5	9.6	10.9	9.1	9.4	9.3	9.6
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	1.7	2.0	2.3	2.6	2.8	2.9	2.8	2.3	2.4	2.2
охорона здоров'я	3.0	2.8	2.8	2.5	2.5	2.5	2.7	3.1	3.1	3.1
транспорт	3.0	3.3	3.0	3.0	3.7	3.4	4.0	3.8	3.7	4.0
зв'язок	1.3	1.5	1.8	2.1	2.6	2.6	2.3	2.5	2.7	2.6
відпочинок та культура	1.9	2.3	2.4	2.6	2.4	2.4	2.5	1.8	1.8	2.0
освіта	1.2	1.1	1.3	1.1	1.4	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3
ресторани та готелі	1.1	1.4	1.6	1.7	2.2	2.3	2.4	2.5	2.4	2.5
інші товари та послуги	2.0	1.8	1.7	1.8	1.7	1.8	2.1	2.3	2.3	2.4
Неспоживчі сукупні витрати	7.2	6.7	7.4	8.9	9.5	10.0	13.8	12.2	10.0	9.8

Джерело: Національний Банк України

Дані Таблиці 24 показують, що на освіту домогосподарства витрачають лише 1,3% бюджету. Але, відповідно до намірів щодо використання грошових переказів та заощаджень, висловлених мігрантами, ймовірно, освіта є для них пріоритетом і, зокрема, освіта дітей є однією з головних цілей заощаджень, посідаючи четверте місце після задоволення основних потреб, придбання товарів тривалого користування та купівлі нерухомості. Це підтверджують дані ЗТМ (2008): більше 70% сімей, які отримують грошові перекази, повідомляють про використання цих грошей для оплати витрат на проживання, близько 40% - на купівлю товарів тривалого користування. Видатки на освіту істотно нижчі.

На жаль, немає необхідних даних на рівні домогосподарств, щоб достеменно дослідити, чи інвестиції в освіту є вищими в сім'ях, яким надходять грошові перекази, порівняно з тими, хто не отримує приватних трансфертів із-за кордону. Також важко оцінити, чи підвищують грошові перекази поріг прийнятної заробітної плати

і чи заохочують вони нову міграцію. Насправді, грошові перекази можуть впливати на поведінку деяких домогосподарств, які волітимуть відправляти своїх членів за кордон замість того, щоб шукати роботу на внутрішньому ринку праці і, отже, вкладатимуть більше коштів у фінансування еміграції, а не в освіту чи професійну підготовку.

Таблиця 25: Використання переказів та заощаджень мігрантів (%)

	Перекази, ЗТМ (2008)	Перекази, ЄФО (2008)	Заощадження, ЄФО (2008)
Основні споживчі потреби	72.0	73.4	58.3
Купівля товарів тривалого користування	39.3	25.8	39.5
Купівля нерухомості	29.1*	11.9	22.8
Освіта	12.4	16.6	14.5
Виплата заборгованості	10.4	1	0.8
Заощадження	9.7	26.6	24.0
Медична допомога	6,5	–	–
Підприємництво	1.0**	3.3	8.7
Інші витрати	0.5	4.5	4.1
Оренда	–	2.5	1.9
Ремонт житла	n.a.	1.2	2.9
Немає відповіді	–	2.2	3.9

Джерело: ЗТМ (2008) та дослідження ЄФО (2008)

Є деякі свідчення того⁴⁷, що менш освічені трудові мігранти хочуть, щоб їхні діти отримали вищу освіту і, відповідно, кращу роботу в Україні, а не повторювали долю батьків. Отже, можливо, існує певна схильність до інвестування грошових переказів у освіту. ЗТМ показує, що 12,4% сімей мігрантів збираються вкладати грошові перекази в освіту членів домогосподарства. Інше опитування, проведене Центром миру, конверсії та зовнішньої політики України⁴⁸ (ЦМКЗПУ), показало, що метою виїзду 22,3% мігрантів є бажання заробити гроші на освіту для себе чи своїх дітей. На противагу останньому, опитування ЄФО показує, що заробляння грошей на освіту не було основною причиною виїзду з України — тільки 1,3% потенційних мігрантів назвали його метою виїзду за кордон.

Досі жодне дослідження не проводило оцінку впливу грошових переказів на освіту з використанням українських даних. Тим не менше, низка робіт (Tolstokorova, 2008, 2009, Карітас Україна⁴⁹, 2009, ЮНІСЕФ, 2009) спробували дослідити вплив відсут-

47 <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0239/gazeta016.php>

48 «Новітня українська тру дова міграція в оцінках українських заробітчан», 2004 рік. Опитування 300 респондентів у 8 областях Західної України восени 2004 року, http://old.pauci.org/file/KJoC3YBaYoA_.doc

49 http://www.caritas-ua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=220%3Am&catid=16%3Asi-&Itemid=1&lang=uk

ності одного із членів сім'ї на дітей та родину в цілому. Вони виявили наступні наслідки міграції:

1. ослаблення родинних зв'язків між подружжям та між батьками й дітьми;
2. відсутність належної рольової моделі поведінки для дітей, дитяча бездоглядність. Хоча діти мігрантів одягнені краще і мають більше кишенькових грошей, ніж їхні однолітки, вони часто пропускають школу, витрачають гроші на алкоголь, наркотики або демонструють інші види девіантної поведінки за відсутності повсякденного батьківського нагляду⁵⁰. Вони не вмотивовані до пошуку роботи, сподіваючись на грошові перекази, або живуть із надією приєднатися до одного (чи обох) зі своїх батьків за кордоном;
3. послаблення бюджетного обмеження домогосподарств завдяки надходженню грошових переказів збільшує попит на вищу освіту в регіонах з інтенсивною міграцією⁵¹. Однак, додаткові інвестиції в освіту в цих регіонах необов'язково покращують можливості працевлаштування через відсутність гідних робочих місць, асиметрію на ринку праці і низьку якість освіти;
4. коли мати є мігрантом і годувальником у сім'ї, а батько замінює її «на кухні», то традиційна роль батька і його авторитет підриваються через гендерні стереотипи;
5. якщо мігрант повертається назад, то він (вона) переживає сильний культурний шок і втрату соціальних зв'язків (із друзями, сусідами) і, отже, зазнає труднощів при ре-інтеграції в суспільство. Це особливо актуально для мігрантів, які перебували за кордоном довший час. Неформальні домовленості, зв'язки і неявні знання відіграють дуже велику роль в Україні.⁵² Отже, мігранта, який випав із цього соціального контексту, система вмотивовує до повторної міграції.
6. крім того, можуть бути й інші причини для повторної еміграції. Люди, що виїжджали на короткий період часу, часто вирішують виїхати знову (маятникова міграція), оскільки заощадження витрачені, а нової гідної роботи вдома не вдалося знайти.

3.2   Грошові перекази та витрати на освіту — результати аналізу на основі вибірки УЛМД 2007 року.

У цьому розділі для емпіричного аналізу використано дані Українського лонгітюдного моніторингового дослідження (УЛМД), проведеного у 2007 році⁵³. Вплив грошових переказів на освіту вимірюється за допомогою витрат на освіту. Показник відвідування школи навряд чи буде інформативним, оскільки середня освіта в Укра-

---

50 <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0239/gazeta016.php>

51 Із 8 українських областей із більшим за середнє зростанням кількості студентів на 1000 осіб наявного населення у 2000-2009 рр. 5 представляли області з інтенсивною міграцією, визначені такими за даними опитування ЗТМ-2008.

52 Наприклад, при пошуку роботи 48% українців отримують посаду через родичів і друзів (УЛМД-2007).

53 Див. розділ 1 щодо опису даних.

їні є обов'язковою. Хоча іноді бездоглядні діти можуть випадати з системи середньої освіти, соціальні служби намагаються повернути їх до навчальних закладів. Також, кількість домогосподарств, у яких діти відвідують приватні, а не державні школи чи дитячі садочки є незначною, що робить проблематичним застосування цього показника.

Емпірична оцінка попиту домашніх господарств на освіту свідчить про значний вплив грошових переказів на освітні витрати. Однак, цей ефект є неоднозначним. Дійсно, після врахування інших факторів, середні (але не питомі!) витрати сімей мігрантів виявилися вищими (див. Таблицю 26). Але питома схильність інвестувати в освіту (оцінена як середнє питомих ефектів) становить 1,6% для одержувачів переказів та 2,2% для решти.

Крім того, ані освіта голови домогосподарства, ані освіта інших його членів істотно не впливають на освітні витрати домогосподарства. Натомість, у деяких специфікаціях статистичної моделі більший попит на освіту спостерігається в усьому регіоні (областях) інтенсивної міграції, тобто як серед одержувачів, так і серед недержувачів переказів. Хоча цей ефект є лише гранично значущим.

Таблиця 26: Вплив грошових переказів на освітній попит на основі даних УЛМД

Змінні	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Витрати (логарифм)	0.0102***	0.0102***	0.0103***	0.00981***	0.00979***
	[0.00108]	[0.00108]	[0.00123]	[0.00134]	[0.00134]
Перекази (бінарна змінна)	0.0156***	0.0154***	0.0157***	0.0179***	0.0187***
	[0.00542]	[0.00560]	[0.00572]	[0.00636]	[0.00659]
Витрати * Перекази	-0.00245***	-0.00248***	-0.00263***	-0.00288***	-0.00297***
	[0.000557]	[0.000585]	[0.000742]	[0.000822]	[0.000843]
Характеристики голови домогосподарства:					
Вік			-0.000113*	-0.000144**	-0.000140**
			[6.36e-05]	[6.95e-05]	[6.97e-05]
Стать: жіноча			0.000450	0.000529	0.000624
			[0.00188]	[0.00188]	[0.00189]
Зайнятий			-0.00132	-0.00119	-0.00152
			[0.00176]	[0.00221]	[0.00252]
Освіта (найвищий досягнутий рівень):					
Вища			0.00156	0.00224	0.00274
			[0.00330]	[0.00336]	[0.00364]
Технікуми			0.00242	0.00240	0.00454
			[0.00323]	[0.00324]	[0.00387]
ПТНЗ			0.00153	0.00186	0.00163
			[0.00304]	[0.00305]	[0.00350]
Середня			0.00183	0.00191	0.00203
			[0.00281]	[0.00282]	[0.00331]
Характеристики домогосподарства:					
Розмір				0.00176**	0.00188*
				[0.000847]	[0.000989]

Змінні	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Кількість малолітніх дітей				-0.00666***	-0.00665***
				[0.00212]	[0.00221]
Кількість працюючих членів домогосподарства				-0.000154	0.000274
				[0.00133]	[0.00170]
Місцевість: сільська				0.00291	0.00280
				[0.00207]	[0.00206]
Освіта членів домогосподарства (кількість членів)					
Вища					-0.00117
					[0.00195]
Професійна					-0.00196
					[0.00229]
ПТНЗ					0.000329
					[0.00245]
Середня					0.000538
					[0.00199]
Регіон інтенсивної міграції		0.00382*	0.00407*	0.00343	0.00345*
		[0.00198]	[0.00215]	[0.00208]	[0.00206]
Константа	-0.0635***	-0.0647***	-0.0601***	-0.0600***	-0.0605***
	[0.00721]	[0.00738]	[0.0104]	[0.0108]	[0.0109]
Кількість спостережень	3100	3100	2863	2862	2862
R-квадрат	0.045	0.046	0.050	0.054	0.055

Залежна змінна — частка витрат на освіту в сімейному бюджеті. В дужках стійкі стандартні похибки, *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$.

3.3 Висновки

Теоретичні моделі передбачають, що грошові перекази можуть стимулювати попит на освіту в країні походження мігрантів. Дійсно, такий ефект спостерігають у багатьох країнах, що розвиваються. Емпіричні дослідження додатково вказують на важливі негативні наслідки міграції для місцевого попиту на освіту. Такі наслідки для дітей включають демотиваційний ефект, а також відсутність належного батьківського піклування та нагляду. Нарешті, наявність та відповідна якість освітньої інфраструктури має вирішальне значення для позитивного впливу грошових переказів на освіту. Таким чином, специфічні характеристики країни чи області відіграють важливу роль у визначенні рівня освіти серед дітей мігрантів і, зрештою, зумовлюють розмір впливу переказів на освіту.

Надходження грошових переказів в Україну є значним, але більша частина цих коштів витрачається на поточне споживання. Емпіричні оцінки попиту на освіту показують, що, після врахування інших факторів, середні витрати на освіту в сім'ях одержувачів переказів є вищими. Але це відбувається головним чином тому, що їхні доходи є більшими. У моделі, що дозволяє впливові грошових переказів

змінюватися залежно від доходу, питомі витрати на освіту стають вищими серед недержувачів переказів. Це означає, що сьогодні недержувачі грошових переказів намагаються наздогнати одержувачів, інвестуючи в освіту гранично більше. Водночас, одержувачі грошових переказів, як правило, витрачають на освіту з кожної додаткової одиниці доходу меншу частку. Таким чином, збільшення обсягу грошових переказів навряд чи істотно посилить попит на освіту в Україні.

Однак, цей результат слід сприймати з великою обережністю. По-перше, враховуючи досить низьку частку одержувачів грошових переказів у загальній структурі населення, необхідно збільшити вибірку, щоб зробити висновки з більш високим ступенем впевненості. По-друге, враховуючи, що категорія витрат визначається досить вузько, залежна змінна включає в себе велику кількість нулів (не так багато домогосподарств узагалі несуть освітні витрати). Вирішення цієї проблеми вимагає застосування більш складних методів оцінки, які виходять за рамки даного дослідження.

ЧАСТИНА 4

Зв'язок між міграцією та освітою в рамках законодавчого поля України

У цьому розділі розглядається чинна державна політика у сфері міграції та освіти в Україні. Перш за все, коротко описано чинне законодавство та офіційні програми у сфері еміграції. Потім обговорюються питання, пов'язані з міграцією, в галузі освіти, що стосуються як дітей, так і дорослих. Нарешті, надано оцінку стану соціального захисту українських мігрантів.

У той час як в Україні прийнято кілька законів, що стосуються іммігрантів⁵⁴, законодавство, що регулює питання еміграції, майже відсутнє або має фрагментарний характер. Закон «Про порядок виїзду з України та в'їзду в Україну громадян України», прийнятий у 1994 році, надав громадянам України право на вільне переміщення за кордон, якщо вони не перебувають під слідством та не скоїли правопорушення. Україна підписала 13 двосторонніх договорів про працевлаштування зі своїми основними партнерами по міграції, в тому числі з Польщею (1994), Вірменією (1996), Білоруссю (1996), Молдовою (1996), Чехією (1996), Словаччиною (1998), Росією (1998), В'єтнамом (1998), Латвією (1999), Литвою (2002), Португалією (2003), Лівією (2004) та Азербайджаном (2006). Ці угоди гарантують право на оплачувану відпустку та гідні умови праці українським громадянам, які легально працюють у вказаних країнах. Переговори щодо аналогічних угод з Іспанією, Італією та Естонією ще тривають⁵⁵. На жаль, ці угоди переважно залишаються на папері і дуже слабо відповідають реальній ситуації.

За даними обстеження ЗТМ (2008), чверть українських мігрантів перебували без відповідних дозволів у країнах призначення. Принаймні до певної міри цей результат спричинила відсутність державних та недержавних програм, призначених надавати допомогу людям у працевлаштуванні за кордоном. Соціологічні опитування показують, що поінформованість потенційних, фактичних мігрантів і тих, які повернулися, про такі послуги є дуже низькою. Зокрема, відповідно до звіту ЄФО (2008), тільки 19% потенційних мігрантів знають про державні або приватні програми, що допомагають працевлаштуватись за кордоном. Із числа опитаних, яким відомо про послуги допомоги мігрантам, близько 54% мають намір скористатися цими послугами. Такі цифри означають, що подібні послуги є цінними для людей, і тому слід принаймні

---

54 Див. перелік законодавчих актів у розширеному звіті щодо міграції в Україні (2011), що підготовлений Державною міграційною службою спільно з міжнародними донорами, с. 68-70. http://www.dmsu.gov.ua/imBiks/stories/files/Ukraine_Migration_Profile_EN_Final%202011.pdf

55 Ці угоди щодо працевлаштування відрізняються від угод про соціальне забезпечення (див. нижче).

сприяти поширенню інформації про них. Щодо програм допомоги мігрантам, які повернулися на батьківщину, то лише 11% із останніх скористалися такими послугами, в той час як переважна більшість (80%) ніколи не чули про подібні програми.

Програмний документ української міграційної політики був прийнятий лише нещодавно. Після кількарічного очікування в Верховній Раді України «Концепція державної міграційної політики» затверджена Указом Президента у травні 2011 року⁵⁶. Концепція описує основні напрями міграційної політики України, зокрема «заохочення зайнятості в Україні з метою запобігання еміграції». Вона також передбачає розробку відповідної правової бази для іммігрантів, емігрантів і мігрантів, що повернулися на батьківщину. Однак, в документі відсутні будь-які терміни впровадження.

Державну програму реінтеграції мігрантів на 2011-2015 роки також було прийнято у липні 2011 року.⁵⁷ Для українських мігрантів, які повертаються додому, вона передбачає психологічну реабілітацію та допомогу Державної служби зайнятості⁵⁸ у вигляді інформації про вакансії і про процедури, необхідні для початку підприємницької діяльності.

Держава почала звертати увагу на дітей мігрантів лише після парламентських слухань, присвячених трудовим мігрантам, проведених 17 жовтня 2004 року, на яких український Омбудсмен привернула увагу депутатів до цієї проблеми. Після цього Міністерство освіти і науки та Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту⁵⁹ видали декілька документів, у яких зобов'язали шкільних психологів та соціальних працівників звертати особливу увагу на дітей трудових мігрантів. У 2007 році було створено Міжнародну українську школу для дітей українських трудових мігрантів, які проживають за кордоном разом із батьками. Школа практикує дистанційне навчання і дозволяє дітям отримати державний атестат про середню освіту (і, отже, вступити до вищого навчального закладу в Україні). Вона співпрацює з 27 українськими школами у дев'яти країнах світу (Malynovska, 2011).

Близько 12% мігрантів, які повернулися, пройшли певну освітню програму або програму професійного навчання в країні перебування (ЄФО, 2008). Значна кількість українців, які навчалися за кордоном, не мають бажання повертатися в Україну, оскільки вони можуть знайти більш високооплачувану роботу в країні, де навчалися. Крім того, для підтвердження іноземних дипломів в Україні потрібно пройти процедуру нострифікації⁶⁰, яка може тривати чотири місяці та коштує до \$400⁶¹.

---

56 <http://www.dmsu.gov.ua/uk/pro-gmsu/pravova-informaciya/zagalni-polozhenna/ukaz-prezidenta-ukrani-pro-koncepciju-derzhavnoji-migracijnoji-politiki-.html>

57 <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=653-2011-%F0>

58 Наприклад, у 2010 році 203,3 тис. людей відвідали курси професійної освіти Державної служби зайнятості (<http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=214180>). На жаль, інформація щодо мігрантів відсутня.

59 З 2010р. вони об'єднані в одне Міністерство.

60 Визнання/підтвердження міжнародного ступеня.

61 <http://nostrification.in.ua/?mod=price>

На державному рівні⁶² визнано (і вищезазначенми опитуваннями підтверджено) той факт, що еміграція відбувається переважно через низьку заробітну плату⁶³ або неможливість знайти роботу⁶⁴ в Україні. Таким чином, еміграція, швидше за все, зменшиться, якщо сформується більш сприятливе для бізнесу середовище.⁶⁵ Зокрема, сьогодні несприятливі можливості для дрібного бізнесу підживлюють міграцію з України.

Відзначимо, що в той час як більшість мігрантів виконують низькокваліфіковану роботу в країнах призначення, Україна відчуває дефіцит кваліфікованих робітників⁶⁶, а система професійної освіти в Україні не може задовольнити попит на них. Кількість учнів у професійно-технічних училищах на 10% менша, ніж у 1995 році, якість їхньої освіти та сфери спеціалізації далекі від потреб роботодавців через відсутність співпраці між підприємствами та професійно-технічними училищами. Крім того, в Україні відсутні регулярні прогнози щодо професій, на які буде попит у майбутньому. Освітні плани базуються на планах економічного розвитку, але, знов-таки, не відповідають реальності. Наприклад, роботодавці шукають таких робітників, як токарі і фрезерувальники, в той час як професійно-технічні училища готують переважно працівників сфери послуг; не зважаючи на те, що металургійні комбінати потребують робочих 5-6 розрядів, випускники професійних училищ мають тільки 3 розряд.⁶⁷ На додачу до загальної неефективності видатків на освіту на державному рівні, професійна освіта є ще й недофінансованою, тому виникає нестача підручників та навчального обладнання, а ті, що доступні, є застарілими. Професійно-технічні училища забезпечені необхідними підручниками лише на 76% і мають один комп'ютер на 15 учнів⁶⁸.

Підприємства не зацікавлені у фінансуванні професійної освіти, оскільки:

1. вони не можуть впливати на навчальну програму, тому що професійна освіта (як і всі інші рівні освіти) є занадто централізованою і формалізованою;
2. можливості утримати працівника, за освіту якого підприємство платило, дуже обмежені: формально студенти можуть підписати контракт із підприємством, обіцяючи працювати там після закінчення. Але примусове виконання такої угоди в Україні в разі її порушення (через суд) є досить затратним.

62 http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Science_Osvitaal-e2f67.pdf

63 60% респондентів вибірки ЗТМ та 67% респондентів вибірки ЄФО назвали низьку зарплату причиною міграції.

64 39% респондентів вибірки ЗТМ та 46% респондентів вибірки ЄФО назвали безробіття як причину міграції.

65 Наприклад, щоб зареєструвати підприємство в Україні, треба витратити 24 дні порівняно із 13 в країнах ОЕСР; в Україні існує 135 податків (13 в ОЕСР), а підприємець в середньому витрачає 657 годин на рік для заповнення та подання податкових декларацій (186 годин в ОЕСД).<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#paying-taxes>

66 Відповідно до даних Державної служби статистики у 2010 році 46,4% вакансій були для робітничих спеціальностей, в той час як 38,1% для офісних службовців та 15,5% для некваліфікованих робітників. Див. також <http://www.day.kiev.ua/145903>.

67 Інтерв'ю Голови парламентського комітету освіти та науки. <http://www.kpu.ua/profesijno-tehnicna-osvita-ukra%D1%97ni-vikliki-sogodennja/>.

68 http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Science_Osvitaal-e2f67.pdf

Важливо відзначити, що за свідченням Kupets (2010), мігранти, які повернулися, обіймають навіть менш кваліфіковані посади в Україні порівняно з людьми, які ніколи не працювали за кордоном. Таке може статися із двох причин. Одне з можливих пояснень пов'язано з особливостями мігрантів як групи (так званий самовідбір). Можливі, як мінімум, два варіанти самовідбору. Скажімо, менш кваліфіковані та менш освічені люди з більшою імовірністю їдуть за кордон. Проте, дане дослідження не підтверджує таку гіпотезу. Інша гіпотеза щодо самовідбору припускає, що ймовірність повернутися на батьківщину є вищою для менш кваліфікованих і менш освічених мігрантів — що також не підтверджується (Kupets, 2010). Друге пояснення спирається на теорію «марнування м'язів» — оскільки українські мігранти переважно обіймають менш кваліфіковані посади, їхній людський капітал падає нижче рівня немігрантів. Зрештою, цілком можливо, що мігранти, які повернулися, просто не можуть знову інтегруватися до суспільства.

У 2008-2010 роках МОМ впровадила пілотний проект «Тимчасова та маятникова міграція робочої сили між Португалією та Україною». Проект спільно фінансували Європейська Комісія, уряд Португалії (основна установа із впровадження), МОМ та Світовий Банк. Проект був націлений на розробку більш ефективних механізмів маятничкової міграції, які б дозволили максимізувати вигоду від міграції і для країни походження, і для країни призначення, і для мігрантів. Проект передбачав, що українці приїдуть до Португалії попрацювати деякий час, а потім повертаються до України, при цьому отримуючи підтримку протягом усього періоду, включаючи консультацію перед від'їздом, а після повернення - тренінг із професійної підготовки та інструкції щодо започаткування малого бізнесу. Така підтримка, з одного боку, сприяє інтеграції мігрантів протягом перебування у Португалії. З іншого боку, вона стимулює отримання нових навичок і створює можливості для інвестування коштів, які мігранти змогли заощадити протягом перебування за кордоном, забезпечуючи стійкий дохід домогосподарству. В рамках проекту два португальські сільськогосподарські підприємства найняли 35 безробітних українців. Мігранти отримали перед від'їздом консультації, пройшли мовний тренінг, а після повернення пройшли професійну підготовку⁶⁹. Однак, нещодавно проведена оцінка проекту є не дуже оптимістичною через економічну кризу 2009 року в Португалії, слабкість управління і недостатню скоординованість:

«Проект був добре задуманий, але його актуальність знизилася в поточних умовах економічної кризи в Португалії, де попит на робочу силу різко скоротився. Проект намагався активувати двосторонню Угоду про маятничкові тимчасові міграції (УМТМ) 2003 року між Португалією та Україною. Суттєві затримки, слабкість загального керівництва проектом, низький потенціал для створення внутрішньої цілісності проекту і складність підходу обмежили ефективність проекту; не всі очікувані результати буде досягнуто. Тим не менш, ця експериментальна ініціатива окреслила потенційні позитивні та негативні наслідки маятничкової міграції та розробила

69 «Огляд програми МОМ Програма підготовки мігрантів 2010—2011», с. 23. http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/facilitating/IOM_Migrant_Training_Programmes_Overview_2010_2011.pdf

оперативні рамки для схеми маятникової міграції ... Було посилено технічний рівень інституційної складової трудової міграції. У зв'язку з обмеженими перспективами впливу, УМТМ не буде активовано, а отже, не слід очікувати росту регульованої міграції та її впливу на місцевий економічний розвиток»⁷⁰.

Нарешті, важливий аспект міграції стосується проблем системи соціального забезпечення. Робота за кордоном з неврегульованим статусом або в неформальному секторі часто позбавляє трудових мігрантів права на пенсію та інші форми соціального захисту.⁷¹ Україна підписала 8 двосторонніх угод про соціальне забезпечення з Болгарією, Чехією, Естонією, Латвією, Литвою, Словаччиною, Португалією та Іспанією. Ці угоди дозволяють мігрантам, що повернулися додому, перевести в Україну певну частину пенсійних відрахувань, зроблених у країні призначення. Хоча ці угоди є дуже важливими, однак, вони стосуються тільки працівників-мігрантів із врегульованим статусом, які мають офіційну роботу. Жодної інформації щодо практики застосування цих угод серед мігрантів, які мають на них право, немає. Для великого числа працівників-мігрантів які не мають належних документів для працевлаштування, робота за кордоном не передбачає жодного соціального захисту. Існує також можливість укласти договір добровільного пенсійного страхування із Пенсійним фондом України. Ця угода дозволяє будь-якому українцю в індивідуальному порядку робити внески до Пенсійного фонду. Тим не менш, складний механізм і відсутність довіри до українських державних установ залишають мало надій, що ця можливість буде реалізована. Той факт, що лише близько 5 тисяч українців вже підписали такі угоди з Пенсійним фондом говорить сам за себе (Malynovska, 2011).

Таким чином, враховуючи обсяг трудової міграції в Україні, чинна державна політика у сфері міграції та освіти досі не мала особливого впливу на стан справ мігрантів ані на батьківщині, ані за кордоном. Більшу роль у визначенні масштабів трудової міграції, схоже, відіграє внутрішня економічна політика.

70 «Зведений звіт по міграції та надання притулку», квітень 2011 року. Європейський Союз. Проект європейського Союзу «155-526//156-646//221-250» для централізовано керованих тематичних проєктів.

71 Коли людина працювала за кордоном, то він / вона вважається безробітним або таким (такою), що не належить до робочої сили в Україні і не платить внески до Пенсійного фонду. Таким чином, він / вона має право тільки на мінімальну соціальну пенсію (оскільки її стаж роботи за кордоном не входить до пенсійного розрахунку).

Висновки

В Україні, як і в інших країнах, багато людей поділяють переконання, що гарна освіта є важливою передумовою для успіху на ринку праці.

Реальна ситуація відповідає цим переконанням, але лише частково. Рік навчання збільшує шанси знайти роботу приблизно на 2-3%. Цей ефект є досить близьким до ефекту в інших країнах із перехідною економікою. Однак, вплив освіти на заробітну плату невеликий порівняно з іншими країнами із перехідною економікою (1-5% приросту заробітної плати за рік навчання). Ці результати показують, що освіта все-таки створює деякі можливості на місцевому ринку праці, особливо в формальному секторі, але небагато. Вона є менш потужним інструментом для поліпшення перспектив особи на ринку праці в Україні порівняно з іншими країнами з перехідною економікою. Таким чином, ефективна програма запобігання еміграції та заохочення мігрантів до повернення в Україну потребує швидше загальних економічних заходів, спрямованих на поліпшення бізнес-середовища, інвестиційного клімату, захисту прав власності тощо. Освітні реформи, в тому числі надання більшої автономії освітнім установам, покращення їхньої співпраці з підприємствами, впровадження ефективної системи «постійного навчання протягом життя» (тобто надання короткострокових курсів підвищення кваліфікації для фахівців через систему вищих навчальних закладів, певного аналога післядипломної освіти) буде покращувати якість української робочої сили, зробить українську економіку більш конкурентоспроможною на міжнародному рівні та, як результат, перетворить Україну на привабливіше середовище для пошуку роботи. У той час як освіченіші люди з більшою ймовірністю виграють від цієї політики, кращі перспективи на батьківщині відкриваються також і для некваліфікованих працівників.

Проведене дослідження свідчить, що освіта не має чітко вираженого та стабільного впливу на еміграцію з України. Крім того, за результатами емпіричного аналізу можна зробити висновки про зміну характеру української міграції у кваліфікаційному вимірі.

У 2005-2008 роках освіта не була головним чинником міграції, хоча й впливала на рішення щодо напрямку міграції. Отже, до роботи за кордон українців спонукала переважно відсутність можливостей гідного працевлаштування в Україні, незалежно від рівня освіти. Отже, виходить, що міграційна політика, проваджена через зміни

в системі освіти, не зупинила б міграцію з України до кризи, однак, вона могла б змінити напрямки міграційних потоків.

У 2010-2012 роках менш освічені мігранти мали більшу ймовірність міграції, однак жодного впливу освіти на вибір країни призначення не спостерігалося. Це може вказувати на особливо складну ситуацію на українському ринку праці для кваліфікованих робітників.

Так само, як і на внутрішньому ринку праці, освіта створює певні можливості для українських мігрантів у країнах призначення, і останнім часом ця тенденція стала більш вираженою. Освіта позитивно пов'язана з імовірністю знайти висококваліфіковану посаду на кшталт менеджера, інженера (техніка) або службовця, особливо у 2010-2012 роках. Вона також збільшує імовірність знайти посаду «білого комірця», а не «синього». Однак, це дослідження показує, що дуже мала кількість українських мігрантів змогли скористатися цими можливостями⁷². У 2005-2008 роках близько 80% українських мігрантів працювали за кордоном у якості кваліфікованих та некваліфікованих працівників. Хоча їхня частка у 2010-2012рр. знизилася до 72%, все одно надто багато осіб, що працювали «білими комірцями» в Україні, обіймають посади нижчого рівня за кордоном⁷³. Отже, існує принаймні частковий розрив між освітнім рівнем мігрантів та їхньою роботою за кордоном.

Це дослідження свідчить, що гіпотеза «марнування мізків» у 2005-2008 роках була особливо актуальною для українських мігрантів-«білих комірців», але не для працівників-мігрантів. Хоча ситуація у 2010-2012 роках покращилася, неясно, чи це покращення є довгостроковим, та до якої міри воно спричинене змінами на внутрішньому ринку праці та ринках праці країн призначення. Залишаються питання щодо мігрантів, що обіймали некваліфіковані посади або не мали роботи до від'їзду (їхня частка серед мігрантів є дуже високою). Розуміння причин цього розриву вимагає подальшого дослідження — наразі можливо лише зробити деякі припущення щодо його причин.

Низка чинників може лежати в основі такого результату. На жаль, частину вже отриманих навичок неминуче буде втрачено, якщо невідповідність навичок посаді обумовлена відсутністю на даний час попиту на фахівців із вищою освітою в країнах походження та призначення в поєднанні зі значними розбіжностями у рівні зайнятості та зарплатах для некваліфікованої робочої сили в Україні та країнах призначення міграції. Ця ситуація вимагає ринково орієнтованої політики в сфері освіти. Така

---

72 В 2011 році український уряд зробив декілька кроків, спрямованих на поліпшення управління міграцією. Указ Президента № 622/2011 Про Концепцію державної міграційної політики визначив пріоритетні області, створивши умови для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку країни, координації національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, а також зміцнення соціального та правового захисту українських трудових мігрантів. План заходів з реалізації Концепції державної міграційної політики було затверджено у жовтні 2011 року. Для реалізації зазначеної Концепції, було створено Державну міграційну службу, яка має опікуватися як імміграцією, так і еміграцією. Також, Державній службі зайнятості доручена розробка системи визнання неформального навчання, яка є дуже важливою для тих працівників-мігрантів, що повертаються та їх інтеграції в місцевий ринок праці.

73 Ця втрата навичок також може бути пов'язана з відсутністю двосторонніх угод про визнання кваліфікацій між Україною та країнами призначення.

політика повинна орієнтуватися на відродження системи професійної освіти в Україні, тісніше співробітництво з роботодавцями та гнучкішу систему оплати праці, яка допоможе залучити необхідних фахівців. Остання є найбільш актуальною у світлі результатів для 2010-2012 років.

«Марнування мізків» серед добре освічених мігрантів у 2005-2008 роках може бути спричиненим низькою мобільністю кваліфікаційних навичок високого рівня, отриманих під час навчання, а також низьким рівнем можливостей для врегульованої міграції та визнанням навичок (кваліфікацій) за кордоном. На користь важливості цього чинника частково свідчить вищий, ніж освіта, вплив попередньої посади українських мігрантів у обох періодах та позитивний вплив освіти мігрантів у 2010-2012 роках на їхню посаду за кордоном. Таким чином, будь-які заходи, які сприятимуть створенню захищених легальних каналів міграції та допоможуть підвищити мобільність кваліфікаційних навичок, підуть на користь усім сторонам (Україні, країнам призначення та власне мігрантам). Ці заходи можуть включати, але не обмежуються, наступними:

- створення системи управління трудовою міграцією, яка передбачатиме врегульовані міграційні можливості для роботи за кордоном;
- подальший прогрес у рамках Болонського процесу і визнання дипломів;
- подальші зусилля з гармонізації кваліфікаційних вимог (принаймні в галузях із найвищим дефіцитом робочої сили);
- створення системи визнання неформальних та інформальних навичок;
- створення системи стажувань у країнах призначення для українських випускників вузів і досвідчених фахівців (принаймні для окремих професій, де існує постійна нестача трудових ресурсів у країнах призначення).

Поліпшуючи мобільність кваліфікаційних навичок високого рівня, Україна додатково отримає вигоду від відповідного обміну знаннями через ефективніший обмін кваліфікованими фахівцями.

Ще одна потенційна причина невідповідності посади мігранта його рівневі освіти у 2005-2008 роках може бути пов'язана із відсутністю в нього базових знань і навичок, що перешкоджає застосуванню професійних умінь більш високого рівня. Це, наприклад, знання мови, а також законодавства і повсякденних процедур у країні призначення. Відсутність такої невідповідності в останньому періоді свідчить на користь цієї гіпотези. Запровадження орієнтаційних, мовних та інформаційних курсів представниками країни призначення посилює цю тенденцію.

Нарешті, Міністерство соціальної політики спільно з Державною міграційною службою повинні продовжувати свої зусилля щодо популяризації переваг врегульованої міграції перед неврегульованою. Досі наявність освіти не гарантує мігрантам офіційного працевлаштування за кордоном і не забезпечує їм можливості працевлаштування відповідно до їхньої кваліфікації. Тут, зокрема, увагу слід зосередити на приватних агенціях із працевлаштування. Цей канал знижує імовірність неврегульованої або напівврегульованої трудової міграції в обох періодах обстеження

трудової міграції. Зараз Міністерство соціальної політики регулярно публікує оновлені списки фірм-посередників, ліцензованих для надання допомоги у працевлаштуванні за кордоном. Цю інформацію можна поширювати далі (наприклад, через державні центри зайнятості), разом із відгуками щодо якості послуг цих агенцій. Інформація про вакансії за кордоном, про вимоги для отримання віз та необхідні документи, а також про процедури пошуку легальної роботи повинна бути більш доступною для потенційних мігрантів.

Чинна державна політика в галузі міграції і освіти досі не мала особливого впливу на рішення мігрантів на батьківщині чи за кордоном. Здебільшого, основну роль у визначенні масштабів трудової міграції відіграють внутрішні економічні умови. Такий висновок ще раз підкреслює, що в Україні існує потреба подальшої роботи щодо покращення регулювання трудової міграції, включно з врегульованими міграційними можливостями для роботи за кордоном.

Список літератури

Acosta, Pablo (2006). Labor Supply, School Attendance, and Remittances from International Migration: the Case of El Salvador. World Bank Policy Research Working Paper 3903.

Acosta, Pablo, Fajnzylber, Pablo and J. Humberto López. (2008). Remittances and Household Behavior: Evidence for Latin America. In Fajnzylber, Pablo and J. Humberto López (ed.): Remittances and Development. Lessons From Latin America. WB edition, pp. 133-170.

Adams, R.H. Jr. and J. PБік (2005a). Do international Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing countries? World Development, vol.33, No.10, pp. 1645-1669.

Adams, Richard H. Jr. (2005b). Remittances, Household Expenditure and Investment in Guatemala. World Bank Policy Research Working Paper 3532.

Adams, Richard H. Jr. (2007). International Remittances and the Household: Analysis and Review of Global Evidence. World Bank Policy Research Working Paper 4116, February 2007

Adams, Richard H., Jr. (2008). The Demographic, Economic and Financial Determinants of International Remittances in Developing Countries. The World Bank Policy Research Working Paper 4583. <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-4583>

Alderman, H. (1996). Savings and Economic Shocks in Rural Pakistan, Journal of Development Economics, Vol. 51.

Alquezar, J., J. Avato, U. Bardak, F. Panzica and N. Popova. (2010) Migration and Skills, Directions in Development series, World Bank, Washington DC.

http://publications.worldbank.org/index.php?main_pБік=product_info&cPath=0&products_id=23776

Amuedo-Dorantes, Catalina and Susan Pozo (2010). Accounting for Remittance and Migration Effects on Children's Schooling.

Amuedo-Dorantes, Catalina, Georges, Annie and Susan Pozo (2008). Migration, Remittances and Children's Schooling in Haiti. IZA DP No. 3657.

Antman, Francisca M. (2012). The Impact of Migration on Family Left Behind. IZA DP No. 6374.

Ardagna, Silvia and Annamaria Lusardi (2008). Explaining International Differences in Entrepreneurship: The Role of Individual Characteristics and Regulatory Constraints, NBER Working Paper No. 14012.

Arestoff, Florence, Kuhn, Mélanie and El Mouhoub Mouhoud (2010). Migration and Remittances in South Africa: the role of political factors. Universite Paris-Dauphine WP, December 2010 <http://www.univ-orleans.fr/leo/infer/KUHN-new.pdf>

Assunção, Juliano J. and Leandro S. Carvalho (2005). Financial constraints, migration and Inequality. PUC-Rio Economics Department DP No. 498.

Avato, Johanna (2009). Migration Pressures and Immigration Policies: New Evidence on the Selection of Migrants. The World Bank, Department for Social Protection and Labor University of Tuebingen, Department of Economics, DP No 0930.

Badescu, Mircea, D'Hombres, Béatrice and Ernesto Villalba (2011). Returns to Ocbira in European countries. Evidence from the European Community Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). EUR 24850 EN — 2011.

http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/111111111/22267/1/reqno_jrc65411_eur_24850_en_web.pdf%5B1%5D.pdf

Barrientos, Paola (2007). Analysis of International Migration and its Impacts on Developing Countries. Institute for Advanced Development Studies, Development Research Working Paper Series No. 12/2007.

Becker, Gary (1994). Human Capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to Ocbira. The University of Chicago Press

Benedictis, Geovanna, Calfat, Germán and Karina Jara (2010). Assessing the Impact of Remittances on Child Ocbira in Ecuador: The role of Ocbiraal supply constraints. Institute of Development Policy and ManBikment, University of Antwerp, WP 2010.06.

Bertoli, Simone (2006). Remittances and the Dynamics of Human Capital in the Recipient Country. Dipartimento di Economia "S. Cagnetti de Martiis" Università di Torino. Working paper No. 07/2006.

Beyene, Berhe Mekonnen (2011). Determinants of Internal and International Migration in Ethiopia. Department of Economics, University of Oslo, Memorandum No 24/2011.

Biagi, Federico and Claudio Lucifora (2005). Demographic and Ocbira Effects on Unemployment in Europe: Economic Factors and Labour Market Institutions. IZA DP No. 1806.

- Borraz, Fernando (2005). Assessing the Impact of Remittances on Schooling: The Mexican Experience, *Global Economy Journal*, Vol. 5, pp. 1-30.
- Bredl, Sebastian (2009). Migration, Remittances and Ocвіraal Outcomes: the Case of Haiti. Zentrum für internationale Entwicklungs- und Umweltforschung der Justus-Liebig-Universität Giessen, DP No. 44.
- Budnik, Katarzyna B. (2011). Emigration Triggers: International Migration of Polish Workers between 1994 and 2009. National Bank of Poland, Working Paper No. 90.
- Calero, Carla, Bedi, Arjun S. and Robert Sparrow (2008). Remittances, Liquidity Constraints and Human Capital Investments in Ecuador. Institute of Social Studies, Working Paper No. 458.
- Caponi, Vincenzo (2006). Heterogeneous Human Capital and Migration: Who Migrates from Mexico to the US? IZA Discussion Paper No. 2446.
- Cárdenas, Mauricio, Medina, Carlos and Andrés Trejos (2010). Measuring Economic and Social Impacts of Migration in Colombia: New evidence. Global Development Network (GDN) and the Institute for Public Policy Research, WP # 601.
- Caritas Ukraine (2009). A report based on the sociological survey “Children on Labour Migrants: Features of Social Behaviour (“Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки”). Lviv.
- Cattaneo, Cristina (2007). The Self-Selection in the Migration Process: What Can We Learn? LIUC Papers n. 199, Serie Economia e Impresa, 52.
- Cizkowicz, Piotr; Holda, Marcin and Sowa, Urszula (2007). The new wave of polish migration after EU enlargement - current state, determinants and outlook. National Bank of Poland, MPRA Paper No. 18596. As of Nov. 13, 2009 at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/18596/>
- Commander, Simon, Chanda, Rupa, Kangasniemi, Mari and L. Alan Winters (2004). Must Skilled Migration Be a Brain Drain? Evidence from the Indian Software Industry. IZA DP No. 1422.
- Crăciun, Cristina (2006). Migration and Remittances in the Republic of Moldova: Empirical Evidence at Micro Level. KSE MA thesis
- Coupe, T. and G. Vakhitova (2010). Recent Dynamics of Returns to Ocвіra in Transition Countries, KSE/KEI Working paper.
- Danzer, Alexander M. and Barbara Dietz (2008). Economic Migration, Networks and Human Capital Transferability from the New European Borderlands. A Comparison of Five Eastern European Countries. IZA WP. As of Jan. 31, 2008
- Danzer, Alexander M. and Barbara Dietz (2009). Temporary Labour Migration and Welfare at the New European Fringe: A Comparison of Five Eastern European Countries,

IZA DP No. 4142.

de Vreyer, Philippe, Gubert, Flore and François Roubaud (2007). Migration, Self-selection and Returns to Освіта in the WAEMU. *Developpement institutions & Analyses de Long Terme Document De Travail DT/2007-10*.

Delmar, F. and Davidsson, P. (2000) Where do they come from? Prevalence and characteristics of nascent entrepreneurs. *Entrepreneurship & Regional Development*, 12, pp. 1-23.

Dustmann, Christian and Biagio Speciale (2006). Remittances and Public Spending on Освіта. Department of Economics and Centre for Research and Analysis of Migration (CReAM), University College London.

Dutz, Mark, Kauffmann, Celine, Najarian, Serineh, Sanfey, Peter and Ruslan Yemtsov (2001). Labour Market States, Mobility and Entrepreneurship in Transition Economies. EBRD working paper No65.

Edwards, Alejandra and Manuelita Ureta (2003). International Migration, Remittances and Schooling: Evidence from El Salvador. *Journal of Development Economics*, 72, pp. 429-461.

European Training Foundation (ETF) (2007). Transition From Освіта to Work in EU Neighbouring Countries.

[http://213.215.218.67/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/A45B02F13FE0B90BC-125744800444C11/\\$File/NOTE7ELGL2.pdf](http://213.215.218.67/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/A45B02F13FE0B90BC-125744800444C11/$File/NOTE7ELGL2.pdf)

European Training Foundation (ETF) (2008). The Contribution of Human Resources Development to Migration Policy in Ukraine, Working paper.

European Training Foundation (ETF) (2009). Black Sea Labour Market Reviews. Ukraine country report.

Faini, Riccardo (2006). Remittances and the Brain Drain. IZA DP No. 2155.

Flabbi, Luca, Stefano Paternostro, and Erwin R. Tiongson. (2008). Returns to Освіта in the economic transition: a systematic assessment using comparable data. *Economics of Освіта Review* 27: 724-740.

Flisi, Sara and Marina Murat (2009). Immigrant links, diasporas and FDI. Evidence from five European countries, ETSG WP.

Foundation for Effective Governance (2012). Ukraine Competitiveness Report

Geis, Wido, Uebelmesser, Silke and Martin Werding (2008). How do Migrants Choose their Destination Country? An Analysis of Institutional Determinants. CESIFO Working Paper No. 2506, Category 4: Labour Markets.

- Georgiou, Miltiades N. (2010). The Impact of Освіта on Unemployment: an empirical Analysis for Europe, Japan and USA (1992-2006). SSRN working paper series.
- Ghani, Ejuaz, Kerr, William R. Kerr and Stephen D. O'Connell (2011). Spatial Determinants of Entrepreneurship in India. NBER Working Paper No. 17514. <http://www.nber.org/papers/w17514>
- Görlich, Dennis, Mahmoud, Toman Omar and Christoph Trebesch (2007). Explaining Labour Market Inactivity in Migrant-Sending Families: Housework, Hammock, or Higher Освіта? Kiel Institute for the World Economy, WP No. 1391.
- Gorodnichenko, Yuriy and Klara Sabirianova Peter. 2005. Returns to Освіта in Russia and Ukraine: A semiparametric approach to cross-country comparative analysis. *Journal of Comparative Economics* 33: 324-350.
- Grip, Andries de, Fouarge, Didier and Jan Sauermann (2009). What Affects International Migration of European Science and Engineering Graduates? IZA Discussion Paper No. 4268.
- Grogger, Jeffrey and Gordon H. Hanson (2008). Income Maximization and the Selection and Sorting of International Migrants, NBER WP.
- Herasym, Halyna (2004). Private Investment in Human Capital — Effect on Earnings in Ukraine, EERC thesis.
- Hodgson, Rob and Jacques Poot (2011). New Zealand Research on the Economic Impacts of Immigration 2005-2010: Synthesis and Research Bixnda. Centre for Research and Analysis of Migration Discussion Paper Series, CDP No 04/11
- Hristev, Eugene, Mincu, Georgeta, Sandu, Maya and Mateusz Walewski (2010). The Effects of Migration and Remittances in Rural Moldova. CASE-Center for Social and Economic Research, CASE Network Studies and Analyses No 0389.
http://www.case-research.eu/upload/publikacja_plik/25599090_CNESA_389_June24.pdf
- Huber, Peter, Landesmann, Michael, Robinson, Catherine and Robert Stehrer with Robert Hierlander, Anna Iara, Mary O'Mahony, Klaus Nowotny and Fei Peng (2010). Migration, Skills and Productivity. WIIW research report #365.
- Hunt, Jennifer and Marjolaine Gauthier-Loiselle How Much Does Immigration Boost Innovation? (2009). IZA DP No. 3921.
- Iara, Anna (2008). Skill Diffusion by Temporary Migration? Returns to Western European Work Experience in Central and East European Countries. WIIW Working Paper #46
- Ivanova, Renata and Byeongju Jeong (2011). Why Don't Migrants with Secondary Освіта Return? CERGE-EI, Working Paper Series No 449, Prague, September 2011
- Kandel, William and Grace Kao (2001). The Impact of Temporary Labour Migration

on Mexican Children's Educational Aspirations and Performance. *International Migration Review*, Vol. 35, No. 4. (Winter, 2001), pp. 1205-1231.

Kifle, Temesgen (2007). Do Remittances Encourage Investment in Education? Evidence from Eritrea. *Ann Arbor, MI: MPublishing, University of Michigan Library*, vol. 4, no. 1.

Kroeger, Antje and Kathryn Anderson (2011). Remittances and Children's Capabilities. New Evidence from Kyrgyzstan, 2005-2008. *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW)*, DP 1170.

Kupets, Olga (2006). Determinants of Unemployment Duration in Ukraine. *Journal of Comparative Economics*. Vol.: 34, issue 2, pp. 228-247

Kupets, Olga (2010). Employment Outcomes for Return Labour Migrants in Ukraine. (Наукoвi Записки НаУКМА, Том 107. Економiчнi науки)

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Econ/2010_107/08_kupets_ov.pdf

Leblang, David (2010). Familiarity Breeds Investment: Diaspora Networks and International Investment. *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 3.

Lehmann, Hartmut, Muravyev, Alexander, Pignatti, Norberto and Anzelika Zaiceva (2010). Worker Displacement in Russia and Ukraine: A Comparative Analysis using Micro Data. *ESCIRRU Working Paper No. 24*.

Leschenko, Natalie (2001). The Returns to Education. Case of Ukraine, *EERC thesis*.

Libanova, E. (2010). External Labour Migration Survey of Ukrainian Population: Main Findings (Е. Лiбанова. "Зовнiшня Трудова Мiграцiя Населення України: Основнi Результати Вибiркового Обстеження"), in Ukrainian.

Libanova E., Malynovska O. (2012). Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. *Final Country Report Ukraine*.

Llussá, Fernanda (2010). Determinants of Entrepreneurship: Are Women Different? *Faculdade de Ciências e Tecnologia Universidade Nova de Lisboa WP series*.

Malynovska O. (2011). Labour Migration: Social Consequences and Ways of Regulation (О. Малиновська. Трудова мiграцiя: Соцiальнi наслiдки та шляхи реагування. Аналітична доповідь). http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malin_migraziyadace3.pdf

Marchiori, Luca, Pieretti, Patrice and Benteng Zou (2010). The impact of migration on origin countries: a numerical analysis. *Center for Research in Economic Analysis, University of Luxembourg*, DP 2010-06

McDonald, James Ted and M. Rebecca Valenzuela (2009). The Impact of Skill Mismatch among Migrants on Remittance Behaviour. *SEDAP Research Paper No. 242, January 2009*. <http://socserv.mcmaster.ca/sedap/p/sedap242.pdf>

- McKenzie, David and Hillel Rapoport (2006). Can Migration Reduce Educational Attainment? Evidence from Mexico. World Bank Policy Research Working Paper No. 3952.
- Medina, Carlos and Lina Cardona (2010). The Effects of Remittances on Household Consumption, Educational Attendance and Living Standards: the Case of Colombia. *Lecturas de Economía*, 72, pp. 11-43.
- Mincer Jacob A (1974), *Schooling, Experience, and Earnings*, Columbia University Press.
- Mincer, Jacob (1991). Education and Unemployment. NBER Working Paper #3838.
- Murat, Marina, Pistoresi, Barbara and Alberto Rinaldi (2008). Italian Diaspora and Foreign Direct Investment: A Cliometric Perspective. University of Modena and Reggio E., Dept. of Economics in its series RECent WP # 013.
- Niimi, Yoko, Ozden, Caglar and Maurice Schiff (2008). Remittances and the Brain Drain: Skilled Migrants Do Remit Less. IZA DP No. 3393
- Osili, Una Okonkwo (2007). Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample. *Journal of Development Economics* 83, pp. 446–465.
- Orrenius, Pia M., Zavodny, Madeline, Canas, Jesus and Roberto Coronado (2010). Do Remittances Boost Economic Development? Evidence from Mexican States. Federal Reserve Bank of Dallas, Research Department, Working Paper 1007.
- Ozden, Caglar and Maurice Schiff, editors (2006). *International Migration, Remittances, and the Brain Drain*. A copublication of the World Bank and Palgrave Macmillan.
- Parinduri, Rasyad A. and Shandre M. Thangavelu (2008). Remittance and Migrant Households' Consumption and Saving Patterns: Evidence from Indonesia. Nottingham University Business School, Malaysia Campus, Research Paper No. 2008-02
- Parkhomenko, Natalia (2006). "Brain Drain" from Ukraine: Current Situation and Future Challenges. Centre for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine (CPCFPU) Policy Paper # 3/2006. At <http://cpcfpu.ru/en/projects/foreignpolicy/papers/306/>
- Pavlova, Olga and Oleksandr Rohozynsky (2005). Labour Markets in CIS Countries. CASE Network Studies and Analyses 0311, CASE-Center for Social and Economic Research.
- Preliceanu, Raluca (2010). A Gendered Approach to Temporary Labour Migration and Cultural Norms the Case of Migration from Romania. *Romanian Journal of Regional Science*, vol. 4, No 1.
- Puri M., D. T. Robinson, (2006), *Who Are Entrepreneurs and Why Do They Behave That Way*, Working Paper Duke University
- Raihan, Selim, Khondker, Bazlul H., Sugiyarto, Guntur and Shikha Jha (2009).

Remittances and Household Welfare: A Case Study of Bangladesh. Asian Development Bank, Economics Working Paper Series No. 189.

Riddell, Craig W. and Xueda Song (2011). The Impact of Освіта on Unemployment incidence and Re-employment Success: Evidence from the U.S. Labour Market. IZA DP No. 5572.

Romero, Gabriel (2007). Skilled migration: when should a government restrict migration of the skilled workers? WP-AD-2007-25

Sharma, Manohar and Hassan Zaman (2009). Who Migrates Overseas and Is It Worth Their While? An Assessment of Household Survey Data from Bangladesh. The World Bank Poverty Reduction and Economic ManBikment Network, Poverty Reduction Group, Policy Research Working Paper 5018.

Spence, Michael (1973). Job Market Signaling. Quarterly Journal of Economics (The Quarterly Journal of Economics, Vol. 87, No. 3) 87 (3), pp. 355–374

Tabuga, Aubrey D. (2007). International Remittances and Household Expenditures: The Philippines Case. Philippine Institute for Development Studies. Discussion Paper Series No. 2007-18.

Taylor, E., 2006. Does migration reshape expenditures in rural Mexico? Evidence from Mexico, World Bank, Working paper # 3842.

Tolstokorova, A. (2008). Locally neglected, globally engBikd: Ukrainian women on the move. In: Technologies of globalization. International conference proceedings /Eds. Anderl, R., Arich-Gerz, B. & Schmiede, R. Technical University Darmstadt, pp. 44-61.

Tolstokorova, Alissa (2009). Costs and Benefits of Labour Migration for Ukrainian Transnational Families: Connection or Consumption?, Cahiers de l'Urmis, N°12: <http://urmis.revues.org/index868.html>, accessed 20/04/2010

Tullao, Tereso S. Jr., and John Paolo R. Rivera (2008). The Impact of Temporary Labor Migration on the Demand for Освіта: Implications on the Human ReДжерело Development in the Philippines. EADN Working Paper No. 37.

UNICEF, (2009). Poverty and Unequal Opportunities of Children in Ukraine. The Institute of Demography and Social Research NASU, Ukrainian Centre for Social Reform. (Бідність та нерівні можливості дітей в Україні), Kyiv.

Van Der Sluis, Justin, Van Praag, Mirjam and Wim Vijverberg (2008). Освіта And Entrepreneurship Selection And Performance: A Review Of The Empirical Literature. Journal of Economic Surveys, vol 22, issue 5, pp. 895-841.

World Bank (2009), Ukraine Labour Demand Study.

http://sitereДжерелos.worldbank.org/UKRAINEEXTN/ReДжерелос/WB_Book_Report_labor_demand_EN_prew.indd.pdf

Zaiceva, Anzelika and Klaus F. Zimmermann (2008). Scale, Diversity, and Determinants of Labour Migration in Europe. IZA Discussion Paper No. 3595.

Ziese, Thomas (2008). Worker remittances and government behaviour in the receiving countries. UNU-MERIT Working Papers, #2008-029.

ДОДАТОК А

Опис методології

---

1. Вплив освіти на прийняття рішень щодо міграції

Дані для емпіричного аналізу міграції в 2005-2008 роках отримані з першого етапу Дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України». ЗТМ було проведене у квітні-травні 2008 року Державною службою статистики України та Українським центром соціальних реформ за фінансової та технічної підтримки з боку Фондації «Відкрите суспільство Україна», Міжнародної організації з міграції та Світового банку. Опитування було організовано як додаток до двох національних репрезентативних опитувань неінституційних домогосподарств — вищезгаданого дослідження «Економічна активність населення» (обстеження робочої сили) (ЕАН) та щоквартального «Обстеження умов життя домогосподарств» (ОУЖД). Початкова об'єднана вибірка включала більше 25 тисяч домашніх господарств. Із 48 тисяч членів домогосподарств працездатного віку 1381 респондент повідомив, що був за кордоном задля працевлаштування принаймні один раз у період між 2005 роком та датою співбесіди. Із цих мігрантів 268 осіб також були респондентами ОУЖД, а 1113 осіб були респондентами ЕАН.

Для вивчення схильності до міграції використовується вибірка ЕАН. Необхідно виявити, хто у вибірці ЕАН є мігрантом, а хто ні. Для досягнення цієї мети інформація про респондентів ЗТМ співставлялася з окремими даними в ЕАН. Було встановлено, що 667 мігрантів відповіли на питання індивідуальної анкети протягом квітня-травня 2008 року (форма ЕАН1), у тому числі 245 теперішніх мігрантів, які тимчасово відвідали Україну під час проведення опитування, і 422 респонденти, які працювали за кордоном протягом 2005-2008 років і на даний час залишаються в Україні на постійній основі, тобто є мігрантами, що повернулися. Інформація для 247 інших респондентів із групи мігрантів була надана іншими членами сім'ї з опитувальника домогосподарств ЕАН (форма ЕАН2). Нарешті, для 199 осіб були знайдені відповідні домогосподарства у ЕАН, але, схоже, ці особи відсутні в основній вибірці ЕАН, тобто їх не опитували під час проведення дослідження (191 із них живуть за кордоном постійно).

Група немігрантів побудована з основної вибірки ЕАН за квітень-травень 2008 року (початкова вибірка включає в себе 56 214 чоловік). По-перше, щоб уникнути подвійного рахунку для 7924 осіб, опитаних в обох місяцях, спостереження у травні місяці були видалені. Наступні кроки побудови вибірки спиралась на дизайн «додатку про мігрантів», щоб дві підвибірки були співставними. Таким чином, група немігрантів була ще зменшена шляхом вилучення респондентів, які не належали до працездатного віку (тобто 8071 жінок старших за 53 роки і 3499 чоловіків старших за 59 років), а також 124 осіб з освітою нижче початкової і 167 респондентів із міста Севастополя. Відтак, було видалено 667 мігрантів, ідентифікованих із міграційного обстеження як люди з досвідом міграції в 2005-2008 роках. Крім того, 28 осіб, чиє основне місце роботи протягом звітного тижня було розташоване за кордоном, було також включено до категорії мігрантів. Таким чином, остаточна вибірка немігрантів склала 35 800 осіб. У той же час, 667 і 28 респондентів були визначені як особи з досвідом міграції та включені до групи мігрантів у ЕАН.

Інші рішення щодо міграції розглядаються з урахуванням рішення про міграцію. Для цієї мети використовуються всі дані ЗТМ.

Були побудовані наступні незалежні змінні. Перш за все, це стандартні демографічні характеристики, як-от вік і вік у квадраті для приблизного опису досвіду роботи, стать (бінарна змінна, що набуває значення 1 для жінок та 0 для чоловіків) і сімейний стан (бінарна змінна, що набуває значення 1 для одружених респондентів і нуль в іншому випадку).

Склад сім'ї відображено у трьох змінних, а саме: розмір домогосподарстві, кількість дітей до 7 років у ньому та кількість літніх членів родини (у віці старше 65 років). Географічні фактори контролюються множиною бінарних змінних, що описують п'ять макрорегіонів України, таких як центр (базова категорія), північ, схід, південь і захід. Крім того, існує бінарна змінна щодо типу населеного пункту (для міських жителів значення 1, а для мешканців сільської місцевості — 0), оскільки очікується, що місце проживання впливатиме на міграцію через наявність різниці в можливостях на ринку праці. Крім того, додано змінну, що відображає дві основні причини міграції відзначені респондентами (1 відповідає низькій заробітній платі в Україні, 0 відображає відсутність підходящої роботи вдома)⁷⁴. Ця остання змінна доступна тільки для мігрантів, отже, може бути використана тільки для регресії, що оцінює схильність до міграції.

Наша головна змінна, «освіта», описується набором бінарних змінних відповідно до рівнів класифікації освіти МСКО: вища, середня професійна або неповна вища, повна середня, неповна середня і початкова (базова категорія).

Аналогічний підхід застосовано для аналізу міграції в 2010-2012 роках.

---

74 Тільки ці дві причини записані.

2. Вплив грошових переказів на попит на освіту

Методологічно оцінка ґрунтується на модифікованій моделі Working-Lesser. Гранична схильність до інвестицій в освіту аналізується на основі моделювання попиту домогосподарств на освіту, враховуючи доходи домогосподарства⁷⁵ та вектор його соціально-демографічних характеристик. Бінарна змінна для грошових переказів (REM) входить до рівняння попиту на освіту лінійно та як добуток із логарифмом доходу, що забезпечує більш гнучкий зв'язок. Потім порівнюються результати для домогосподарств-отримувачів переказів та домогосподарств-неотримувачів, щоб виявити будь-які розбіжності у структурі витрат цих двох груп (Alderman 1996; Adams 2005a, 2008; Tabuga 2007).

Різниця у моделях витрат може бути частково пояснена відомими відмінностями в складі домогосподарств (розмір сім'ї, кількість дітей і т.д.), освітою, віком і статтю голови домогосподарства, типом населеного пункту (місто/село), географічним регіоном і отриманням грошових переказів (Osili, 2007, Alderman, 1996, Taylor, 2006, Adams, 2005a, 2008). Таким чином, ці змінні включаються в модель для контролю відмінностей у структурі витрат.

Серед 2862 домогосподарств вибірки 61 одержує грошові перекази. Ці домогосподарства в середньому схожі на решту вибірки. Втім, вони відрізняються за двома дуже важливим аспектами. Освіта голови родини, що отримує перекази, в середньому є вищою. Такі голови родин, як правило, закінчили вищий чи професійних навчальний заклад, а не тільки середню школу. Крім того, середньомісячні видатки домогосподарств-одержувачів грошових переказів становлять 3035,85 грн, що на 32,5% (за рівня значущості 10%) вище, ніж видатки домогосподарств, що не отримують перекази (2291,46 грн.) Незважаючи на це, частка витрат на освіту у щомісячному бюджеті є однаковою для всіх домогосподарств — близько 1%.

Таблиця 27: Описова статистика: порівняння характеристик одержувачів та неодержувачів грошових переказів

Змінні	Одержувачі переказів	Неодержувачі переказів
Характеристики голови домогосподарства:		
Вік	51.87	50.3
	[13.21]	[13.40]
Стать: жіноча	0.64	0.72
	[0.48]	[0.45]
Зайнятий	0.54	0.57
	[0.50]	[0.50]
Освіта (найвищий досягнутий рівень):		

⁷⁵ Відповідно до прийнятого підходу в літературі для країн із перехідною економікою дохід замінюється на витрати домогосподарств для корекції систематичного заниження доходу.

Змінні	Одержувачі переказів	Неодержувачі переказів
Вища	0.18*	0.26*
	[0.38]	[0.44]
Професійна	0.19	0.18
	[0.39]	[0.39]
Професійна	0.20*	0.30*
	[0.40]	[0.46]
Середня	0.34**	0.18**
	[0.47]	[0.39]
Характеристики домогосподарства:		
Розмір	2.99	3.3
	[1.44]	[1.79]
Кількість працюючих членів домогосподарства	1.19	1.2
	[0.98]	[1.08]
Кількість дітей до 7 років	0.18	0.25
	[0.45]	[0.51]
Сільські населені пункти	0.34	0.28
	[0.47]	[0.45]
Місячні витрати на освіту	49.47	30.52
	[281.85]	[123.71]
Сукупні місячні витрати	2291.46*	3035.85*
	[3360.46]	[3913.96]
Частка витрат на освіту в сукупних місячних витратах	0.01	0.01
	[0.05]	[0.03]

В дужках стандартні відхилення. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,10$

ДОДАТОК В

Результати аналогічного дослідження для Молдови⁷⁶

Проект “Ефективне управління міграцією та її кваліфікаційними аспектами” спрямований на підтримку управління міграцією у Молдові та Україні. Тому дослідження в рамках цього проекту були проведені в обох країнах паралельно. Хоча неможливо прямо порівнювати ці дослідження через різні умови у країнах та відмінності в методології, цікаво буде отримати уявлення про те, що відбувається у даній сфері в сусідній країні.

Дослідження було спрямоване на тестування трьох загальних припущень:

Припущення I.	Перекази впливають на доступ до освіти через (а) продовження освіти у професійно-технічних закладах; (б) вибір рівня освіти (ПТНЗ, коледж чи ВНЗ) та (в) вибір сфери освіти (спеціальності).
Припущення II.	Витрати, пов’язані з освітою, вищі у родинах, що отримують гроші з-за кордону порівняно з родинами, що не отримують зовнішніх трансфертів.
Припущення III.	Поточна професійна система сприяє зростанню еміграції.

Усі три припущення було підтверджено кількісними та якісними оцінками дослідження.

Висновки та результати

Освітня система та ринок праці

Кількість студентів на трьох рівнях професійної освіти на початку 1990-х була приблизно однаковою. Відтак, попит на робітниче навчання дуже сильно знизився, ці

---

⁷⁶ Цей розділ написав Francesco Panzica, міжнародний експерт з міграції та зайнятості, який надавав експертну підтримку впродовж впровадження проекту у Молдові та Україні. Подібне дослідження в Молдові проводилося у 2012 році, Sintov, R. Cociojaru, N., CIVIS. “Assessment of Links between Education, Training and Labour Migration in Moldova” (ILO, 2013) (Співвідношення між освітою та міграцією у Молдові”, (МОП, 2013).

професії стали “непрестижними” та непривабливими через економічну кризу того періоду. Водночас, молодше покоління масово переорієнтувалося на університетське навчання, оскільки воно стало доступним для багатьох домогосподарств із непоганою фінансовою ситуацією, що покращилася завдяки міграції. В результаті, за 20 років кількість студентів коледжів стала утричі меншою за кількість студентів ВНЗ, а контингент ПТНЗ знизився у п'ятеро.

Крім надлишку випускників університетів, освітня система Молдови спродукувала надлишок спеціалістів у певних галузях: випускники університетів за спеціальностями “право” та “економіка” складають приблизно 50% загальної кількості випускників — такою була ситуація кожного року протягом 2005-2010рр.

Головною проблемою в цій сфері є відсутність або неефективність (там, де вони є) уроків професійної орієнтації у школах, гімназіях та ліцеях, незважаючи на те, що навчальний план містить такі уроки. Водночас, уряд Молдови має труднощі з прогнозуванням попиту на робочу силу, що негативно впливає на процес встановлення квот набору студентів до ПТНЗ та коледжів.

Отже, вибір рівня та сфери навчання не співпадають із вимогами ринку праці: підлітки хочуть отримати диплом університету (тоді як на ринку праці існує значний попит на кваліфікованих робітників) та орієнтуються на професії, які вони вважають престижними (економіка, право та політологія).

Структурні зміни національної економіки останніми роками, а також міграція населення, призвели до постійного спаду рівня зайнятості. Цей спадний тренд загалом не пов'язаний із рівнем освіти та професійними навичками робочої сили. Втім, частка випускників із вищою освітою серед зайнятого населення вища порівняно з випускниками ПТНЗ та коледжів (59% порівняно з 51% та 50% відповідно у 2010р.). Отже, шанси знайти роботу вищі для кандидатів із вищим рівнем освіти.

Помітна розбіжність між цими висновками: на ринку праці існує попит на кваліфікованих робітників, тоді як шанси отримати роботу все одно вищі для власників університетських дипломів (і зацікавленість в університетському навчанні також зростає). Цей парадокс пояснений у спеціалізованій літературі та підтверджений результатами нашого дослідження. З одного боку, бажання молодих людей отримати диплом університету привело до змін у структурі зайнятого населення залежно від його рівня освіти. З іншого боку, рівень підготовки, що пропонується професійними та торговельними училищами, неадекватний (у більшості випадків), тому якість людського капіталу, продукованого цими закладами, набагато нижча від очікувань працедавців. Випускники університетів також неідеальні в цьому плані (вони, як правило, самі визнають це), але вони мають порівняльну перевагу: вони гнучкіші, можуть працювати в режимі багатозадачності, здатні швидко навчатися, а також більш відповідальні. Молоді спеціалісти з університетськими дипломами погоджуються працювати у галузях, далеких від їхньої спеціальності (особливо, якщо це їхнє перше робоче місце); це відбувається або через відсутність вакансій для людей їхньої спеціальності (наприклад, випускники з права та економіки), або через брак

досвіду, або через те, що вони не мають знань та умінь, необхідних на посаді, яку вони сподіваються обійняти.

Щодо ринку праці, потрібно повторити, що вакансії наявні переважно для кваліфікованих робітників. Згідно з офіційною статистикою, майже 80% усіх вакансій, що пропонуються, передбачають професійно-технічну освіту у кандидатів, і це співвідношення практично незмінне протягом останніх п'яти років. Інший парадокс молдавського ринку праці — це те, що випускники ПТНЗ мають більший ризик безробіття, незважаючи на зростання попиту на кваліфікованих робітників. Пояснення, наведене у попередньому абзаці, надається й для цього випадку.

Щодо співпадіння спеціальності, яку вивчали респонденти, зі спеціальністю, за якою вони працюють, виявилось, що більшість кваліфікованих працівників виконують на своїх робочих місцях обов'язки, що майже точно співпадають зі сферою їхнього професійного навчання. Випускники університетів мають найвигідніше становище в цьому аспекті. Однак, статистика Національного опитування домогосподарств (НОД) 2010 року (порівняно з ситуацією у 2008 році) показує зростання частки працівників, які виконують обов'язки, що передбачають нижчу від їхньої кваліфікацію (включно із випускниками університетів). Це також підтверджує вищенаведені пояснення щодо залежності зайнятості та безробіття від рівня освіти.

Ще один висновок цього дослідження — те, що співпраця між закладами професійної підготовки та діловим середовищем дуже слабка, і переважно неефективна. Обидві сторони звикли “звинувачувати” одна одну за відсутність контакту. З точки зору освітніх закладів економічні агенти не хочуть такої співпраці, в той час як останні звинувачують заклади у продукуванні робочої сили, що практично не відповідає очікуванням та вимогам ринку. Світовий економічний форум оцінив систему професійної освіти Молдови, а також рівень співпраці між освітніми закладами та економічними агентами. Головний висновок цієї оцінки полягає в тому, що освітня система у Молдові не пристосована до нових тенденцій в економіці, в той час як новопосталий людський капітал не досить добре навчений для успішної інтеграції на ринку праці одразу після випуску. Проте, більший інтерес та активніше залучення бізнесу до освіти людського капіталу на початковому етапі освітнього процесу може покращити цю ситуацію.

Міграція

“Відплив мізків” є одним із показників, що використовуються Світовим економічним форумом для вимірювання ефективності ринку праці. Молдова набрала лише 2 бали за семибальною шкалою (де 1 = “найкращі люди вирушають за кордон у пошуках кращої можливості для оцінки свого людського капіталу” та 7 = “країна пропонує великі можливості для оцінки людського потенціалу”). Це означає, що ринок праці Молдови практично неефективний, він не цінує людський потенціал країни.

Міграція населення Молдови набула висхідного тренду у 2009-2011 роках: з 295 тис. осіб до 317 тис. осіб. Майже половина (48%) загального контингенту мігрантів

у 2011 році складала особи з професійною кваліфікацією. Рішення спеціалістів покинути країну зумовлене впливом таких вад внутрішнього ринку праці, як низькі зарплати, неможливість знайти роботу відповідно до своєї кваліфікації тощо.

Хоча люди з вищим рівнем освіти менш схильні до еміграції, дані НОД та соціологічних досліджень показують зростання кількості молдовських студентів серед емігрантів. Понад те, особи з вищим рівнем освіти фактично включені до категорії довгострокових мігрантів, оскільки вони переважно працюють за кордоном довше порівняно з людьми із нижчим рівнем освіти.

Водночас, результати цього дослідження в Республіці Молдова (а також попередніх опитувань) вказують на те, що студенти воліли б залишитися в Молдові та будувати свою кар'єру там, аніж їхати за кордон, якби у країні для них були варті уваги можливості; однак, доведено, що вони обирають міграцію як альтернативу до обмежених та непривабливих перспектив, які вони матимуть будь-коли у Молдові. Коли вони від'їжджають, то переважно беруться до роботи, для якої їхня кваліфікація висока, однак, вони погоджуються марнувати свій людський капітал заради фінансового добробуту, який їм пропонує еміграція.

Рівень освіти мігрантів є передумовою їхнього успіху в країнах призначення. Результати цього дослідження вказують на те, що випускники ВНЗ з Молдови легше знаходять “престижнішу” роботу під час міграції; вони також легше знаходять довгострокову роботу, отримують більшу платню, та, відповідно, є більш соціально захищеними.

Наразі немає офіційних даних щодо точної кількості студентів, які поїхали на навчання за кордон, частки студентів, що повертаються до Молдови після закінчення певних освітніх закладів за кордоном, їхнього подальшого включення до ринку праці Молдови, а також щодо інших важливих аспектів ринку праці. Проте, статистичні дані, що зберігаються деякими міністерствами (наприклад, Міністерством освіти РМ), щодо міграції громадян Молдови показують висхідну тенденцію. Отже, кількість студентів, що поїхали за кордон на навчання відповідно до міжнародного протоколу про співпрацю, за останні шість років зросла майже вдвічі (з 2118 осіб у 2006-2007 роках до 4270 осіб у 2011-2012рр.). Дані ЮНЕСКО показують навіть більше зростання.

Один із емпіричних висновків дослідження – це те, що частка студентів, що прагнуть залишитися за кордоном після закінчення навчання, постійно зростає: все більше громадян Молдови хочуть отримати диплом міжнародного зразка, таким чином створюючи передумови для того, щоб залишитися за кордоном; кількість випадків воз'єднання родин у країнах призначення також постійно зростає.

Грошові перекази та доступність освіти

Головним висновком цього розділу є те, що дійсно існує позитивна кореляція між грошовими надходженнями та доступом до освіти. Так, діти з родин, що отримують

перекази, частіше обирають продовження навчання після отримання повної середньої освіти порівняно з родинами, що не отримують грошей з-за кордону (57.9% порівняно з 29.7%).

Грошові перекази мають визначну роль у виборі рівня навчання та спеціальності:

Молоді люди з родин, у яких є мігранти, більш схильні поступати до ВНЗ (30.9%) порівняно зі співвітчизниками з родин, у яких немає мігрантів (23.5%);

- 2/3 студентів та випускників, що отримують перекази, могли навчатися в університеті лише/переважно завдяки грошовим переказам з-за кордону;
- 50,5% респондентів, що не отримують гроші з-за кордону, обрали профтехосвіту, оскільки не мали можливостей покрити витрати, пов'язані з освітою вищого рівня;
- приблизно половина студентів/випускників, що отримують перекази, обрали навчання за певною спеціальністю тільки/переважно через джерела фінансування; в іншій ситуації вони були б змушені обирати інші, менш привабливі, спеціальності.

Освітні інвестиції вищі у родин, які отримують грошові перекази з-за кордону. Отже, ці домогосподарства спрямовують більші суми на такі самі статті витрат порівняно зі студентами з родин, що не отримують грошей з-за кордону. Наприклад, сім'я одержувача переказів може витратити MDL 5900,00 за рік на проживання, тоді як родина, що не одержує переказів – близько MDL 3400,00 за рік; студент, що отримує перекази, витратить приблизно MDL 2600,00 за рік на додаткові заняття, тоді як студент, що не отримує переказів, витратить на ці цілі MDL 1100,00 за рік. Ця різниця помітна для усіх типів витрат, які студент може понести протягом навчального року: плата за навчання, проживання, харчування, транспорт, заняття з репетитором, неофіційні платежі, книги та споживчі товари, позакласні заходи тощо.

Ця різниця помітна залежно від рівня освіти та навчальних предметів. Так, студент, що отримує перекази, витратить близько MDL 2805,00 за рік навчання у ПТНЗ, що майже вдвічі більше за суму, яку витратить студент, що не має грошових переказів. Студент коледжу, що отримує перекази, витратить майже у 1,5 рази більше, ніж його колега, що не отримує переказів. Для навчання в університеті різниця складає 1.3 рази.

Діти з родин, які отримують перекази, мають кращий доступ до інформаційних технологій. Наприклад, частка студентів, у яких є комп'ютер, вища серед одержувачів переказів порівняно з неодержувачами (39,3% проти 28,2%).

Крім того, є позитивний зв'язок між доступністю грошових надходжень та знанням іноземної мови. Наприклад, отримувачі переказів матимуть кращі знання з англійської мови порівняно з тими, хто не отримує грошей з-за кордону. Це стосується усіх респондентів незалежно від їхнього освітнього рівня (чи це учень, чи студент, випускник ВНЗ, коледжу чи просто ПТНЗ, чи навіть це некваліфікована особа).

Доступ до вивчення іноземної мови, таким чином, вищий серед осіб, що отримують грошові перекази.

Доступність грошових переказів значно впливає не лише на доступ до освіти, а також на кар'єрні наміри бенефіціарів: а саме, це знижує стимули до пошуку роботи (тобто ефект найнижчої прийнятної зарплати). Цей факт підтверджується результатами опитування. Так, частка осіб, що не мали жодного заняття протягом останніх 12 місяців, приблизно на 10% вища у домогосподарствах, що отримують перекази, порівняно з домогосподарствами, що не отримують грошей із-за кордону (45,7% проти 35,0% відповідно).

ISBN 978-92-2-828181-1

9 789228 281811